

Fundacja
Court Watch Polska

Wymiar sprawiedliwości wobec przemocy domowej

Raport z badań empirycznych

Stanisław Burdziej, Zofia Branicka, Daria Hofman

Toruń 2022

Opracowali: Stanisław Burdziej, Zofia Branicka, Daria Hofman

Redakcja: Stanisław Burdziej, Bartosz Pilitowski

Korekta: Sunniva Szczepanowska-Lay

Projekt graficzny, skład i łamanie: Michał Popiela

Infografiki: Story Visio

Zdjęcie na okładce: Piotr Gocal / FORUM Polska Agencja Fotografów Sp. z o.o.

Wydawca: Fundacja Court Watch Polska

Raport został wydany w ramach projektu pn. „Court Watch przeciw przemocy domowej” finansowanego z dotacji nr K1d/0675 programu Aktywni Obywatele – Fundusz Krajowy z Funduszy EOG.

Publikacja jest dostępna na licencji Creative Commons:

© ⓘ ⓘ ⓘ ⓘ Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych
4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

ISBN 978-83-964186-2-3

Toruń 2022

Wymiar sprawiedliwości wobec przemocy domowej

Raport z badań empirycznych

Stanisław Burdziej, Zofia Branicka, Daria Hofman

 Fundacja
Court Watch Polska

Toruń 2022

Spis treści

Główne wnioski	7
Rekomendacje	11
Wstęp.....	15
Stan badań nad przemocą domową w Polsce	16
Cel i metody naszych badań.....	20
Rozdział I	
Postawy Polaków wobec zjawiska przemocy domowej: wyniki badań ankietowych	23
Metodologia badania	23
Wyniki badań	24
Rozdział II	
Analiza akt i rozstrzygnięć spraw karnych z art. 207 kodeksu karnego.....	33
Cel badania.....	33
Metodologia badania	34
Informacje wprowadzające.....	35
Wyniki badań	38
Wnioski.....	70
Rekomendacje	71
Rozdział III	
Wyniki monitoringu rozpraw z art. 207 kodeksu karnego	75
Metodologia monitoringu.....	75

Sposób prezentacji wyników i uwagi do interpretacji danych	76
Wyniki obserwacji posiedzeń sądowych.....	77
Rozdział IV	
Bariery efektywnej pracy ze sprawcami w świetle	
wywiadów pogłębionych z praktykami	97
Diagnoza sytuacji.....	97
Bariery efektywnego oddziaływania na sprawców	98
Propozycje rozwiązań.....	100
Spis tabel, wykresów i infografik	103
Executive summary	107
Main findings	107
Key recommendations	108

Główne wnioski

1. Przypadki przemocy domowej są w Polsce **traktowane rutynowo** przez powołane do tego służby i instytucje. Brak pogłębionej diagnozy sytuacji rodzi **brak zrozumienia specyfiki problemu**. Prowadzi to do wtórnej wiktyimizacji ofiar przemocy (procesowo określanych mianem pokrzywdzonych). Następstwem jest też niewystarczający poziom przeciwdziałania przemocy i naprawiania jej skutków.
2. **Przyjmowanie zeznań od osób pokrzywdzonych** często odbywa się w warunkach pogłębiających ich traumatyczne przeżycia: dzieje się to na komisariacie policji, często po upływie dłuższego czasu od opisywanych zdarzeń, zamiast natychmiast – w trakcie interwencji policji.
3. **Składanie zeznań** przez **osoby pokrzywdzone** w roli świadka czy oskarżyciela posiłkowego odbywa się co do zasady w obecności oskarżonego, choć prawo dopuszcza, aby na ten czas oskarżony opuścił salę sądową. Praktyka ta nie tylko krępuje osoby pokrzywdzone podczas zeznań, ale również wzmacnia ich stres i niekiedy prowadzi do wtórnej wiktyimizacji podczas procesu sądowego.
4. **Postępowanie wobec sprawców przemocy** (procesowo określanym mianem oskarżonych¹) przebiega często **półautomatycznie**: pierwszą propozycję

1. Gdy używamy w naszym raporcie określenia „oskarżony” mamy na myśli także podejrzanego, czyli osobę, co do której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów albo której bez wydania takiego postanowienia postawiono zarzut w związku z przystąpieniem do przesłuchania w charakterze podejrzanego, ale do sądu nie wniesiono jeszcze aktu oskarżenia. Robimy tak, ponieważ przepisy kodeksu postępowania karnego przyznają tym osobom takie same prawa procesowe (art. 71 § 3 kpk). Choć przepisy mówią o „pokrzywdzonych”, zdecydowaliśmy się w tym raporcie konsekwentnie stosować określenie „osoby pokrzywdzone”. Termin „pokrzywdzony” jest bowiem rodzaju męskiego, zaś przytłaczająca większość osób doświadczających przemoc to kobiety.

kary uzgadnia z podejrzanym już funkcjonariusz policji; ta propozycja, rzadko uwzględniająca udział w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych, jest rutynowo akceptowana przez prokuratorów a następnie sędziów.

5. W efekcie znaczny odsetek orzeczeń z art. 207 kk zapada w **trybie konsensualnym**, co może sprzyjać ukrywaniu problemu, zamiast konfrontacji z jego przyczynami. Częściowo wyjaśnia to także, dlaczego tak **niewiele orzeczeń obejmuje zobowiązanie skazanych do udziału w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych**.
6. **Oddziaływanie na sprawców** przemocy prowadzone jest w stopniu niewystarczającym. Zasoby systemu przeciwdziałania przemocy nie są wykorzystywane efektywnie.
7. **Niedostateczny jest także poziom współpracy** wszystkich **instytucji** zaangażowanych w przeciwdziałanie przemocy domowej: Policji, Prokuratury, sądów, kuratorów i ośrodków terapii.
8. W przypadku co piątej z analizowanych przez nas spraw stwierdziliśmy, że **małoletnie dzieci nie były traktowane jako osoby pokrzywdzone, choć zamieszkiwały wspólnie z oskarżonym lub osobą pokrzywdzoną**. Trudno uznać, że faktycznie nie były one ofiarami przemocy. Przemoc osób dorosłych wobec dzieci nadal pozostaje w dużej mierze niewidoczna dla instytucji państwowych i wymiaru sprawiedliwości.

PRZEMOC DOMOWA W POLSCE

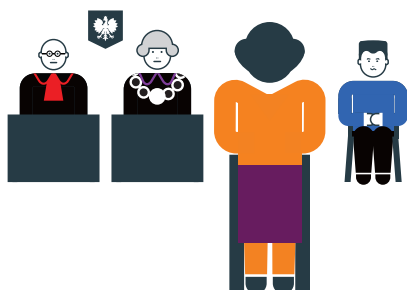
Służby i instytucje powołane do zapobiegania przemocy domowej oraz naprawiania jej skutków działają rutynowo i niewystarczająco ze sobą współpracują.

Policja przyjmuje zeznania od osób pokrzywdzonych w nieodpowiednich warunkach i po upływie dłuższego czasu od zdarzenia.

W sądzie osoby pokrzywdzone często składają zeznania w obecności oskarżonego, co sprzyja wtórnej wiktyimizacji.

Przeciwdziałanie przemocy nie jest efektywne:

**WNIOSEK
O SKAZANIE
BEZ
ROZPRAWY**

wiele spraw kończy się skazaniem bez rozprawy (proponowane kary są rutynowo akceptowane przez sądy)

karze się czyny, ale nie eliminuje przyczyny

Przemoc osób dorosłych wobec dzieci to szara strefa, niewidoczna dla instytucji państwowych i wymiaru sprawiedliwości.

**OŚRODEK
TERAPII**

znikomy odsetek skazanych kierowany jest na oddziaływania korekcyjno-edukacyjne, terapie uzależnień lub psychoterapię

Rekomendacje

Rekomendacje dla ustawodawcy:

1. Postulujemy nowelizację przepisów kodeksu postępowania karnego, zgodnie z którą **wszyscy sprawcy przemocy domowej byliby obligatoryjnie kierowani do uczestnictwa w programach korekcyjno-edukacyjnych**.
2. Potrzebna jest też nowelizacja przepisów kodeksu postępowania karnego, dzięki której **osoby pokrzywdzone będą automatycznie korzystać z pomocy pełnomocnika**, jeśli istnieje możliwość zakończenia sprawy w trybie konsensualnym; to pomoże zabezpieczyć ich prawa.
3. Potrzebna jest nowelizacja przepisów kodeksu postępowania karnego, a jednocześnie **wydanie dodatkowych rozporządzeń i wytycznych**, które zagwarantowałyby m.in., że:
 - a. Dorosła osoba pokrzywdzona przestępstwem znęcania się będzie **zwnawać zaraz po interwencji policji w domu** lub w innym bezpiecznym miejscu **poza komisariatem, najlepiej w obecności biegłego psychologa lub przynajmniej pod nieobecność oskarżonego** oraz **z użyciem kamer**. To pomoże zapobiec stresowi związanemu z kolejnymi przesłuchaniami, a zeznania będą mogły być odtwarzane w przyszłości.
 - b. Analogicznie, dorosła osoba pokrzywdzona będzie składać w sądzie zeznania **w specjalnych warunkach**, na wzór procedur zawartych w art. 185a-185c kpk, np. z udziałem biegłego psychologa lub chociażby pod nieobecność oskarżonego.

- c. Każdy podejrzany o stosowanie przemocy domowej **obligatoryjnie będzie diagnozowany z użyciem profesjonalnych kwestionariuszy pod kątem ewentualnych uzależnień**; ewentualny fakt uzależnienia będzie potwierdzany przez biegłego i będzie skutkowało obowiązkiem przyznania podejrzanemu obrońcy.

Rekomendacje dla sądów i organów ścigania:

4. **Gdy wśród osób pokrzywdzonych są dzieci**, wszystkie organy prowadzące postępowanie karne powinny obligatoryjnie stosować kwalifikację czynu z art. 207 § 1a kk, przewidującego **zaostrożenie karalności** za znęcanie się.
5. Organy te powinny także rozważyć szersze niż dotychczas **wykorzystywanie instytucji świadka incognito** (art. 184 kpk) np. w odniesieniu do sąsiadów, oraz zachęcać osoby pokrzywdzone do przyjmowania roli oskarżyciela posiłkowego ubocznego.
6. Orzeczenia w sprawach dotyczących zjawiska przemocy domowej powinny **zawsze uwzględniać udział skazanych w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych**. Dobrą praktyką byłoby także jak najczęstsze wykorzystywanie szerokiego katalogu środków karnych i kompensacyjnych, które można zawrzeć w rozstrzygnięciu.
7. W obecnym stanie prawnym rekomendujemy, aby podczas przesłuchania osób pokrzywdzonych przestępstwem z art. 207 kk sędziowie korzystali z procedury z art. 390 § 2 kpk i **zarządzali opuszczenie przez oskarżonego sali rozpraw**.

REKOMENDACJE

czyli co zrobić, żeby ograniczyć przemoc domową w Polsce

NALEŻY ZMIENIĆ PRZEPISY I PRAKTYKĘ, ABY:

Osoby pokrzywdzone mogły zeznawać:

POLICJA

zaraz po
interwencji
policji

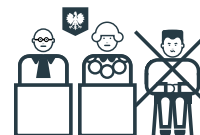
w bezpiecznym
miejscu poza
komisariatem

w obecności
psychologa

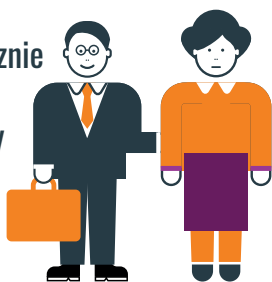

z użyciem
kamer

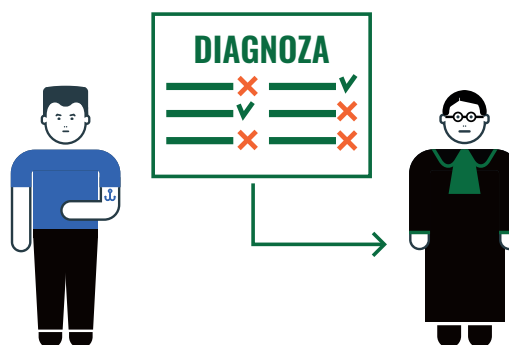

a w sądzie pod
nieobecność
oskarżonego

Osoba pokrzywdzona
dostawała automatycznie
pomoc pełnomocnika,
jeżeli sprawa mogłaby
się zakończyć bez
rozprawy

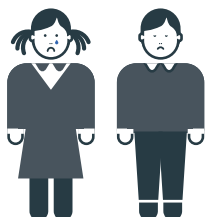

Każdy podejrzany o przemoc domową był
diagnozowany pod kątem uzależnień, a potwier-
dzenie skutkowało przyznaniem mu obrońcy

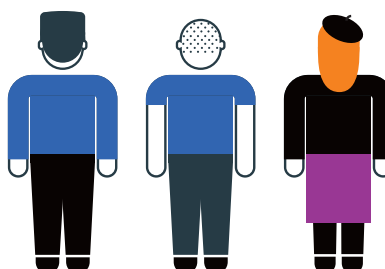
Traktować
wszystkie sprawy,
w których pokrzy-
wdzone są dzieci
jako kwalifikowane
znęcanie się
(art. 207 § 1a kk)

**KWALIFIKOWANE
ZNĘCANIE SIĘ**

Wszyscy sprawcy przemocy domowej
musieli brać udział w programach
korekcyjno-edukacyjnych

**OŚRODEK
TERAPII**

Częściej stosować
instytucję świadka
incognito
(art. 184 kpk)

**ŚWIADEK
INCOGNITO**

Wstęp

Dane Ministerstwa Sprawiedliwości z ostatnich lat na temat liczby osób skazanych na podstawie art. 207 kk (znęcanie się fizyczne lub psychiczne) i wszczętych procedur „Niebieskiej Karty” sugerują, że problem przemocy domowej pozostaje niezmiennie aktualny a podejmowane od lat działania naprawcze nie przynoszą oczekiwanych rezultatów. Od 2015 roku liczba osób skazanych oscyluje wokół 11 tys. i utrzymuje się na względnie stałym poziomie. Nie zmniejsza się też liczba formularzy wszczynających „Niebieską Kartę” – od 5 lat oscyluje w przedziale 59,5-62 tys. Te same dane wskazują niezmiennie – co najmniej od 2012 roku – że przemoc domowa dotyka przede wszystkim kobiety, które stanowią ok. 86% dorosłych ofiar. Z kolei wśród osób podejrzewanych o jej stosowanie dominują mężczyźni (91,5-93% w ciągu ostatnich 8 lat).

To jednak tylko dane oficjalne. Nasze badania potwierdzają tezę, że aktualna praktyka instytucjonalna wiąże się z selektywną ślepotą systemu przeciwdzia-

łania przemocy domowej. Znaczna, choć trudna do określenia, liczba przypadków przemocy nie jest w ogóle nigdzie zgłaszana. Za ten stan rzeczy odpowiada m.in. niewystarczająca społeczna świadomość powagi problemu przemocy domowej w Polsce oraz liczne ułomności i ograniczenia proceduralne wynikające z braku szczególnych przepisów kpk, dostosowujących postępowanie karne do specyfiki spraw z art. 207 kk.

Dane oficjalne nie uwzględniają także wielu kwestii, w tym np. relacji pomiędzy osobami stosującymi przemoc domową oraz jej ofiarami – czy była to relacja partnerska, małżeńska, rodzic-dziecko, wnuk-dziadek. Przemoc domowa nie jest traktowana systemowo w sposób kompleksowy, uwzględniający wystarczająco uwarunkowania kulturowe czy stereotypy płci. Świadomość przyczyn i determinantów tej wyjątkowej formy przemocy, w której sprawca i ofiara pozostają w silnym, ambiwalentnym powiązaniu emocjonalnym, jest, mimo regularnie toczących

się kampanii, stosunkowo niska, zarówno wśród decydentów, sędziów, jak i w całym społeczeństwie. Przykładowo, badania WHO wskazują na problematyczne spożywanie alkoholu jako tylko jeden z wielu czynników ryzyka, obok młodego wieku, niskiego poziomu wykształcenia, doświadczenia przemocy w dzieciństwie, akceptacji dla przemocy czy zaburzeń osobowości².

Mimo, iż pogląd, że przemoc jest konsekwencją nadużycia alkoholu, podziela aż 77% sędziów³, to nie znajduje on potwierdzenia w praktyce orzeczniczej.

Tylko niewielki odsetek osób skazywanych z art. 207 kk jest kierowany na terapię uzależnień, a zaledwie 6% na oddziaływania korekcyjno-edukacyjne. Przyczyny takiego rozdźwięku między deklarowanym stanowiskiem a podejmowanym działaniem nie są szerzej zbadane. W krajach zachodnich oddziaływania terapeutyczne orzekane są znacznie częściej i istnieją wypracowane dobre praktyki, które w Polsce można wykorzystać do zainspirowania korzystnych zmian instytucjonalnych. Stanowi to jeden z głównych celów niniejszego raportu.

Stan badań nad przemocą domową w Polsce

Problem przemocy domowej w Polsce był już przedmiotem wielu badań i opracowań⁴. Istotne informacje zarówno na temat skali zjawiska, jak i prób przeciwdziałania przemocy, znaleźć można w statystykach urzędowych. Ważnym źródłem są tu zwłaszcza sprawozdania

z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy. Już pobieżny rzut oka na zebrane w nich dane pokazuje, jak niewielki odsetek sprawców przemocy domowej zostaje zobowiązanych do udziału w zajęciach korekcyjno-edukacyjnych. Niepokój budzi znaczna

2. *Understanding and addressing violence against women*, World Health Organization 2012, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77432/WHO_RHR_12.36_eng.pdf [dostęp: 24.01.2022]
3. A. Dominiczak, U. Nowakowska, K. Sękowska-Kozłowska, *Temida pod lupą. Stereotypy w sądzie w sprawach dotyczących przemocy domowej wobec kobiet*, Centrum Praw Kobiet, Warszawa 2016, s. 25 <http://monitoring.cpk.org.pl/wp-content/uploads/2016/02/Temida-pod-lup%C4%85-raport-z-monitoringu-s%C4%85dow.pdf> [dostęp: 30.01.2022]
4. Zob. np. rozprawa doktorska sędziego M. Lewoca pt. *Kryminologiczna ocena orzecznictwa sądowego w sprawach dotyczących przemocy w rodzinie*, Uniwersytet Łódzki 2016; D. Wójcik, B. Czarnecka-Działuk, K. Drapała, *Orzekanie i wykonywanie obowiązku probacyjnego uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych wobec sprawców znęcania się (art. 207 kk)*, Warszawa 2016; M. Budyn-Kulik, *Oddziaływanie na sprawców przemocy w rodzinie przez sądy*

liczba decyzji o zamknięciu procedury „Niebieskiej Karty” z powodu ustania przemocy (zob. Tabela 1), a także liczba umorzeń i warunkowych umorzeń postępowań wobec podejrzanych albo oskarżonych o przemoc domową (zob. Tabela 2). Liczby te mogą sugerować, że z różnych powodów, znaczna część przypadków przemocy domowej „wypada” z instytucjonalnego systemu przeciwdziałania przemocy.

Tabela 1. Przemoc domowa: podstawowe dane statystyczne.

	2015	2016	2017	2018	2019
liczba sporządzonych formularzy „Niebieskich Kart – A”	99 749	97 224	98 307	93 311	94 716
liczba procedur „Niebieskiej Karty” zakończonych w przypadku ustania przemocy	49 514	50 537	49 455	50 415	51 124
rozstrzygnięcia o braku zasadności podejmowania działań	17 772	18 891	20 335	21 485	21 349
liczba zatrzymanych sprawców przemocy w rodzinie przez jednostki Policji	15 540	16 881	18 175	16 915	17 267
liczba zastosowanych przez prokuratora środków zapobiegawczych w przedmiocie nakazania opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z osobą najbliższą (art. 275a kpk)	2 400	2 965	3 668	3 776	4 497
liczba wniosków, (w tym z art. 335 § 1 kpk), do sądu w przedmiocie zastosowania środków karnych lub probacyjnych w przedmiocie uczestnictwa w programach korekcyjno-edukacyjnych	brak danych	91	315	240	213

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie za lata 2015-2020: <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-realizacji-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie> [dostęp: 15.12.2021]

poprzez nakładanie obowiązku uczestnictwa w programach korekcyjno-edukacyjnych, Warszawa 2012; Ogólnopolskie badanie profesjonalistów realizujących programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie, MillwardBrown, SMG/KRC, Raport z badania zrealizowanego dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, https://www.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1_NOWA%20STRONA/Przemoc%20w%20rodzinie/dane%20statystyczne/4%20RAPORT_PRZEMOC_W_RODZINIE_PROFESJONALISCI_FIN.pdf [dostęp: 19.11.2021]; P. Ostaszewski, *Realizacja programów korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie w świetle wyników badania ankietowego*, opracowanie w ramach projektu pt. „Rzeczywistość i perspektywy stosowania w praktyce polskiego wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych obowiązku probacyjnego w postaci uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych (art. 72 par. 1 pkt 6b kk)”, Warszawa 2015.

Tabela 2. Statystyki orzecznictwa sądów powszechnych w zakresie prawa karnego, w odniesieniu do kar, środków karnych, probacyjnych i innych oddziaływań, wobec osób stosujących przemoc w rodzinie⁵.

		2015	2016	2017	2018	2019	2020
liczba osób oskarżonych o stosowanie przemocy w rodzinie	osądzeni	16 677	15 071	15 297	15 892	16 959	13 997
	w tym 207 kk	12 356	11 015	11 325	11 236	11 545	10 410
	skazani ogółem	13 755	12 486	12 630	13 183	14 041	11 665
	w tym 207 kk	10 263	9 173	9 445	9 297	9 603	8 683
	uniewinnieni	433	364	315	324	368	234
	warunkowo umorzone postępowanie	1 558	1 420	1 540	1 610	1 678	1 303
	umorzone postępowanie	907	779	796	754	851	781
liczby orzeczonych środków karnych i probacyjnych	uczestnictwo w programach korekcyjno-edukacyjnych	821	819	703	656	616	521

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie za lata 2015-2020; <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-realizacji-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie> [dostęp: 15.12.2021]

Jak wynika z danych przedstawionych w Tabeli 2 liczba orzekanych obowiązków udziału w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych systematycznie spada od roku 2015. Jednocześnie, w roku 2020 wobec 1953 sprawców orzeczono zakaz zbliżania się, a wobec 823 sprawców nakaz opuszczenia lokalu. Pokazuje to, że sprawców, którzy w zasadzie automatycznie powinni się kwalifikować do udziału w takich oddziaływaniach nie brakuje. W 2020 roku aż 7483 osoby skazano na pozbawienie wolności, ale

w tej liczbie zdecydowaną większość (4345 osób) na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem. Wszystkie te osoby powinny być zobowiązane do udziału w programach korekcyjno-edukacyjnych w warunkach probacji.

Analiza ministerialnych statystyk, dotyczących oddziaływania na sprawców przemocy wyraźnie pokazuje **efekt pandemii COVID-19**. W roku 2020 odnotowano znaczne zmniejszenie liczby osób biorących udział w oddziaływa-

5. Choć w raporcie generalnie piszemy o przemocy domowej, w tym miejscu zdecydowaliśmy się zachować oryginalną terminologię przyjętą w cytowanych sprawozdaniach zgodnie z obowiązującą ustawą o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

niach w stosunku do roku poprzedniego, jednak trend spadkowy był widoczny już wcześniej (zob. Tabela 3). W ciągu ostatnich 4 lat sukcesywnie malał bowiem odsetek osób kończących programy oddziaływania korekcyjno-edukacyjnego. Różnica natomiast (z 13% w 2017 roku do 19% w 2020 roku) odsetek osób, które po ukończeniu programu powróciły do zachowań przemocowych. Różnica także odsetek osadzonych poddanych takim oddziaływaniom, którzy w ciągu 3 lat zostali ponownie osadzeni z uwagi na popełnienie czynu podobnego (z 0% w 2017 roku do 8% w latach 2019 i 2020). Wskaźniki te jasno sugerują ograniczenia aktualnego systemu przeciwdziałania przemocy domowej.

Tabela 3. Monitorowanie udziału osób stosujących przemoc w rodzinie w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie.

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
liczba osób, które przystąpiły do programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych	4 434	4 304	4 327	4 037	3 831	2 834
liczba osób, które ukończyły programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych	2 443	2 382	2 470	2 422	2 229	1 525
liczba osób stosujących przemoc w rodzinie, które po ukończeniu programu korekcyjno-edukacyjnego powróciły do zachowań polegających na stosowaniu przemocy w rodzinie	342	346	330	362	352	285
liczba osób osadzonych, poddanych oddziaływaniom korekcyjno-edukacyjnym, które w ciągu 3 lat zostały ponownie osadzone z uwagi na popełnienie czynu podobnego	24	8	13	193	179	117

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie za lata 2015-2020, <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-realizacji-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie> [dostęp: 15.12.2021]

Warto też przypomnieć, że już w 2016 roku Najwyższa Izba Kontroli rekomendowała m.in. następujące zmiany w zakresie oddziaływań na sprawców przemocy domowej:

Doprowadzenie do istotnego zwiększenia odsetka sprawców biorących udział w programach oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych, poprzez:

- a. *zapewnienie realizacji programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych w trybie ciągłym i otwartym,*
- b. *rozważenie ewentualnego uaktualnienia wysokości środków przeznaczanych na realizację oddziaływań,*

- c. umożliwienie gminom otrzymywania środków na realizację programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych.⁶

Niestety, mimo upływu ponad 5 lat od sformułowania tych rekomendacji, nadal pozostają one aktualne.

Cel i metody naszych badań

W niniejszym raporcie relacjonujemy wyniki badań własnych, przeprowadzonych kilkoma metodami. Należą do nich:

1. **Badanie ankietowe** metodą CAWI na 4 grupach reprezentatywnych dla ogólnopolskiej populacji 18+, 4 x n=1000 na temat społecznych postaw wobec zjawiska przemocy domowej. Przeprowadzone badanie pozwoliło po raz pierwszy wysondować empirycznie, na reprezentatywnej próbie respondentów, jakie czynniki determinują otwartość Polaków na sięganie po terapię i alternatywne metody rozwiązywania sporów. Jak dotąd nie badano, w jakim stopniu czynnikiem takim może być stopień zrozumienia rozstrzyganej sprawy. Weryfikacja hipotezy, że lepsza znajomość kontekstu sprawy sprzyja gotowości do sięgania po te metody, miałaby praktyczne następstwa w kwestii strategii ich dalszej promocji w Polsce.
2. Największe do tej pory w Polsce **badanie aktowe** spraw karnych z art. 207 kk, obejmujące 315 spraw i mające na celu zbadanie następujących zagadnień:
 - a. charakterystyki zjawiska: profilu oskarżonych i osób pokrzywdzonych, relacji wiążących osoby pokrzywdzone z oskarżonymi, form przemocy (psychiczna, fizyczna, seksualna, ekonomiczna),
 - b. stosowanych środków odseparowania podejrzanego o stosowanie przemocy domowej od osoby pokrzywdzonej (środki zapobiegawcze),
 - c. przebiegu procesu z uwzględnieniem instytucjonalnie przejawianych postaw stereotypowych oraz zachowań dyskryminacyjnych (w szczególności ze względu na płeć), poziomu przestrzegania w jego toku praw człowieka,

6. Najwyższa Izba Kontroli, Informacja o wynikach kontroli KPS.410.004.00.2015 pt. „Pomoc osobom dotkniętym przemocą w rodzinie”, czerwiec 2016, s. 25.

d. zastosowanych kar i środków karnych.

3. **Ogólnopolski monitoring rozpraw sądowych**

metodą *court watch* z udziałem kilkudziesięciu przeszkolonych wolontariuszy. Uczestniczyli oni w rozprawach jako bezstronna publiczność nie reprezentując żadnej ze stron, obserwując przebieg postępowania ze szczególnym uwzględnieniem pracy sądu (sędziów i pracowników sądu) i sposobu, w jaki realizowane są prawa przysługujące uczestnikom postępowania, jak są oni traktowani i w jakich warunkach stają przed sądem, czy traktowani są równo i z szacunkiem, czy mają swobodę przedstawienia swojego punktu widzenia. Wymienione elementy składają się na pojęcie sprawiedliwości proceduralnej.

4. **Wywiady pogłębione** z trenerami i koordynatorami programów korekcyjno-edukacyjnych oraz sędziami i kuratorami w celu rozpoznania zalet i ograniczeń stosowanych aktualnie terapii sprawców przemocy domowej, jak również

przyczyn rzadkiego kierowania na nie sprawców przemocy przez sędziów.

Dzięki badaniom sondażowym chcieliśmy zdiagnozować świadomość społeczną, kompetencje i wrażliwość Polaków w zakresie rozpoznawania przejawów przemocy domowej a także zweryfikować, jakich rodzajów reakcji państwa oczekują na przestępstwo znęcania się. Chcieliśmy także ustalić, jakie czynniki determinują otwartość Polaków na sięganie po terapię i rozwiązania naprawcze w sprawach o przemoc domową. Celem badania aktowego było odtworzenie przebiegu procesu oraz analiza orzeczeń, a w konsekwencji zdiagnozowanie problemów systemowych, stopnia przestrzegania gwarancji procesowych oraz pozostałych obszarów wymagających zmian w prawie i praktyce jego stosowania. Monitoring rozpraw sądowych w sprawach o przemoc domową miał z kolei pokazać, jak ten szczególny rodzaj spraw jest traktowany przez sędziów. Wywiady z praktykami miały natomiast pozwolić pogłębić wątki zdiagnozowane w trakcie poprzednich trzech etapów badania i zweryfikować nasuwające się postulaty zmian.

Rozdział I

Postawy Polaków wobec zjawiska przemocy domowej: wyniki badań ankietowych

Stanisław Burdziej

W ramach projektu chcieliśmy w pierwszym rzędzie sprawdzić, jak Polacy postrzegają zjawisko przemocy domowej. W szczególności, chcieliśmy zdiagnozować świadomość społeczną w zakresie rozpoznawania przejawów przemocy domowej, a także zweryfikować, jakich rodzajów **reakcji państwa** Polacy oczekują na to przestępstwo. Wreszcie, chcieliśmy ustalić, jakie czynniki determinują otwartość Polaków na sięganie po terapię sprawców i rozwiązania naprawcze w sprawach o przemoc domową⁷.

Metodologia badania

Badanie zostało zrealizowane w marcu 2021 roku na panelu badawczym Ariadna. Wykorzystaliśmy tzw. metodę winietową, to znaczy respondenci wypełniali kwestionariusz, w ramach którego byli konfrontowani z hipotetycznym przy-

7. W niniejszym raporcie nie zajmujemy stanowiska w sporze o to, czy w sprawach o przemoc domową można stosować mediację. Mamy świadomość gorących kontrowersji w tej kwestii (komentujemy je w rozdziale omawiającym wyniki obserwacji rozpraw). Badając stosunek Polaków do całego spektrum kar dla sprawców przemocy domowej, chcieliśmy uwzględnić także rozwiązania naprawcze – a mediacja jest bodajże jedynym takim rozwiązaniem, szerzej znanym opinii publicznej w Polsce.

padkiem przemocy domowej. Łącznie przebadaliśmy ponad 4000 osób; próba miała charakter reprezentatywny dla dorosłej populacji osób korzystających z Internetu, ze względu na wiek, płeć, wykształcenie i miejsce zamieszkania. Badanych podzieliliśmy na 8 podprób, z których każda otrzymała nieco zmodyfikowany opis przypadku. Połowa re-

spondentów oceniała sytuację, w której sprawcą był mężczyzna, zaś druga połowa – gdy sprawcą była kobieta. Dodatkowo, w obu tych połowach ankietowani otrzymywali jeden z czterech wariantów charakterystyki sprawcy (łagodzący, obciążający, mieszany i brak charakterystyki).

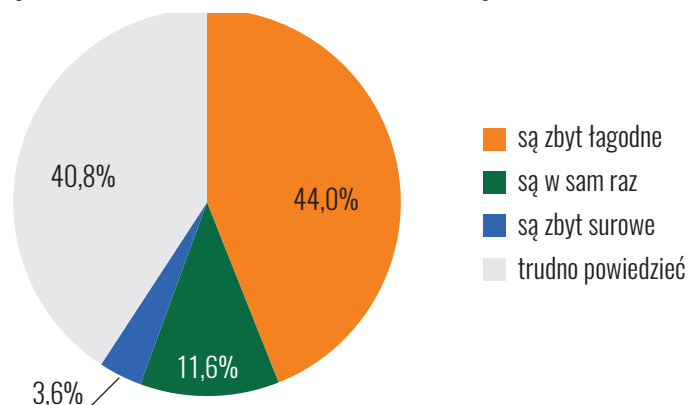
Wyniki badań

Uważamy, że wyroki sądów są zbyt łagodne dla sprawców

W pierwszym rzędzie zapytaliśmy respondentów o ich ocenę aktualnego orzecznictwa polskich sądów: zarówno ogólnie, jak i w odniesieniu do sprawców przemocy domowej (zob. Wykresy 1 i 2). W obu przypadkach największy odsetek ankietowanych był zdania, że wyroki sądów w Polsce są zbyt łagodne dla sprawców przestępstw. Widzimy jednak jasno, że respondenci byli znacznie bardziej skłonni do krytycznej oceny adekwatności wyroków w sprawach przemocy domowej, niż w odniesieniu do orzecznictwa sądów ogółem. Znacznie mniejszy odsetek uchylił się także od odpowiedzi, wskazując na brak dostatecznej wiedzy

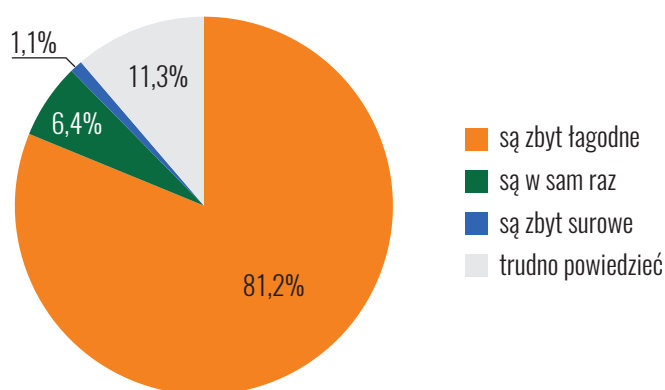
o charakterze orzecznictwa w sprawach o przemoc domową. Należy założyć, że to zdecydowanie respondentów nie tyle oddaje ich orientację w kwestii linii orzeczniczej, ile raczej jest przejawem skłonności do surowego karania pewnych kategorii sprawców, niezależnie od okoliczności sprawy, szans naprawy sytuacji, korekty postawy sprawcy i tym podobnych czynników. Naszym zdaniem, taka punitywne postawa wobec sprawców przemocy domowej może stanowić istotną barierę dla efektywnej pracy terapeutyczno-korekcyjnej ze sprawcami przemocy domowej w Polsce.

**Wykres 1. Ocena adekwatności wyroków sądowych w Polsce.
Co sądzisz o wyrokach wydawanych w polskich sądach? (n=2128)**

Źródło: opracowanie własne

**Wykres 2. Punitywizm wobec sprawców przemocy domowej.
Co sądzisz o wyrokach wydawanych w polskich sądach wobec sprawców
przemocy domowej? (n=2128)**

Źródło: opracowanie własne

Respondentów pytaliśmy także, czy w sprawach o przemoc domową obok sędziego zawodowego powinni decydować także zwykli obywatele, np. jako ławnicy. Łącznie 68% ankietowanych uznało, że tak (26% zgodziło się z taką propozycją zdecydowanie); niemal 18% nie miało zdania. Jednocześnie, zdecy-

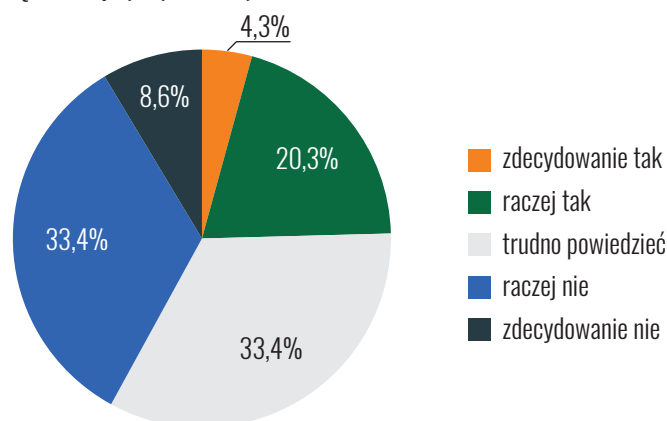
dowana większość (58%) była przeciwna wyłącznemu przyznaniu kompetencji sędziowskich w sprawach o przemoc domową obywatelom, np. jako sędziom pokoju. Tylko niespełna 19% respondentów opowiedziało się za takim rozwiązaniem, a 23% nie miało zdania.

Nie wierzymy, że sprawca przemocy domowej może zmienić się na lepsze

Podobne wnioski płyną z analizy odpowiedzi na pytanie o stosunek do możliwości poprawy sprawców przemocy domowej. Tylko jedna czwarta respondentów uznała, że jest to możliwe – w tym tylko co dwudziesty był co do

tego przekonany. Aż 42% ankietowanych stwierdziło, że nie ma szansy, aby sprawca przemocy domowej zmienił się na lepsze. Jedna trzecia uchyliła się od odpowiedzi.

Wykres 3. Stosunek do możliwości poprawy sprawców przemocy domowej. Czy Twoim zdaniem sprawca przemocy domowej może się zmienić na lepsze (np. dzięki terapii)? (n=2128)

Źródło: opracowanie własne

Lekceważymy przemoc ekonomiczną

Zebrane dane wskazują na wyraźne różnice w podejściu Polaków do form przemocy. Niemal połowa zlekceważyłaby dostrzeżone przejawy przemocy ekonomicznej, opisane w badaniu w postaci następującej: „Krzysztof/Katarzyna zawsze zarabiał(a) więcej, a ostatnio – na żądanie żony/męża – Katarzyna/Krzysztof w ogóle nie pracował(a) zawodowo. Krzysztof/Katarzyna wydzielal(a) jej/jemu niewielkie kwoty, niezbędne na

codzienne zakupy. Katarzyna/Krzysztof opowiedział(a) ci o tym jako sąsiadowi/sąsiadce, prosząc o drobną pożyczkę”.

Respondenci znacznie poważniej podszli do zjawiska przemocy psychicznej („słyszałeś, jak K. zwraca się do żony/męża w sposób wulgarny, poniża ją/go i grozi, że pozbawi ją/go środków do życia”): średnio tylko co dziesiąty badany skłonny był takie zachowanie zlekceważyć, zaś dominującą reakcją była są-

siedzka rozmowa z osobą podejrzaną o przemoc.

Ankietowani jeszcze poważniej potraktowali przejawy przemocy fizycznej („podczas kolejnej awantury K. wylał(a) na nią/niego garnek z wrzącą zupą, w wyniku czego został(a) poparzony(a) i trafił(a) na osiem dni do szpitala”).

Tu dominującą formą reakcji było zgłoszenie na policję (ogółem 68%) lub do pomocy społecznej (19,4%). Tylko co dwudziesty respondent zadeklarował, że w żaden sposób by nie interweniował, zaś co czternasty uznał, że w tej drastycznej sytuacji wystarczyłaby sąsiedzka rozmowa (zob. Tabela 6).

Tabela 4. Wpływ płci sprawcy na skłonność respondentów do interwencji w obliczu poszczególnych form przemocy domowej. (n=2128)

	według płci sprawcy			n
	ogółem	kobieta	mężczyzna	
przemoc ekonomiczna				
uznał(a)bym, że to ich sprawa	46,3%	50,5%	42,1%	986
interweniował(a)bym, rozmawiając z Krzysztofem/Katarzyną	34,8%	36%	33,6%	740
zgłosił(a)bym sprawę pomocy społecznej	14,9%	10,8%	19%	317
zgłosił(a)bym sprawę na policję	4%	2,7%	5,3%	85
ogółem	100%	100%	100%	2128
przemoc psychiczna				
uznał(a)bym, że to ich sprawa	11,1%	14,6%	7,5%	236
interweniował(a)bym, rozmawiając z Krzysztofem/Katarzyną	37,7%	43,8%	31,7%	803
zgłosił(a)bym sprawę pomocy społecznej	27,4%	25,7%	29,2%	584
zgłosił(a)bym sprawę na policję	23,7%	15,9%	31,6%	505
ogółem	100%	100%	100%	2128
przemoc fizyczna				
uznał(a)bym, że to ich sprawa	5,3%	7,4%	3,1%	112
interweniował(a)bym, rozmawiając z Krzysztofem/Katarzyną	7,3%	10,4%	4,2%	156
zgłosił(a)bym sprawę pomocy społecznej	19,4%	24,7%	14%	413
zgłosił(a)bym sprawę na policję	68%	57,5%	78,6%	1447
ogółem	100%	100%	100%	2128

Źródło: opracowanie własne

Surowiej oceniamy sprawców mężczyzn

Widoczna jest także większa skłonność respondentów do bardziej zdecydowanych interwencji w sytuacji, gdy ofiarą przemocy jest kobieta (zob. Tabela 4). Już przejawy przemocy ekonomicznej ze strony mężczyzny dwukrotnie częściej spotykały się z najbardziej zdecydowanymi reakcjami (zgłoszenie do pomocy społecznej lub na policję), niż w przypadku sprawców płci żeńskiej. Również w przypadku przemocy psychicznej respondenci dwukrotnie rzadziej całkowicie odstąpiliby od interwencji wobec sprawcy-mężczyzny niż sprawcy-kobiety, zaś dwukrotnie częściej deklarowali w takiej sytuacji zgłoszenie na policję. Podobnie było w przypadku przemocy fizycznej: dwukrotnie częściej zlekceważono by ją, gdyby sprawcą była kobieta niż gdyby był nim mężczyzna, znacznie

rzadziej krzywdę fizyczną wyrządzaną przez kobietę zgłaszano by także na policję.

Po części rozbieżności te wydają się zrozumiałe: zdecydowana większość (97% skazanych z art. 207 kk w roku 2019) sprawców przemocy domowej w Polsce to mężczyźni⁸. W polskiej kulturze mężczyzn postrzega się jako silniejszych i zdolnych – a nawet zobowiązanych – do obrony samych siebie i innych; kobiety zaś – jako słabsze i wymagające ochrony. Wyobrażenia te nie zawsze jednak muszą odpowiadać rzeczywistości. Można się spodziewać, że w miarę faktycznego równouprawnienia kobiet i mężczyzn, kwestia ta będzie w przyszłości wymagać szczególnej uwagi badaczy i praktyków.

Im mniej wiemy o sprawcy, tym surowiej chcemy go karać

Z wcześniejszych badań wynika, że skłonność do surowego (punitywnego) karania maleje wraz ze wzrostem wiedzy na temat rzeczywistego poziomu przestępczości oraz stopniem znajomości konkretnej sprawy. Chcieliśmy wobec tego sprawdzić, czy nasi respondenci będą się różnić pod względem proponowanych kar dla sprawców przemocy

domowej w zależności od przedstawionej im „diagnozy” sprawcy. Próbę podzieliliśmy na 4 podpróby, z których każdej inaczej przedstawiono sylwetkę sprawcy. Pierwsza otrzymała kontekst zaplanowany jako taki, który powinien „łagodzić” postawy punitywne, to jest w którym sprawca „w dzieciństwie doświadczył(a) wiele złego od

8. Dane statystyczne z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020 za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2019 r., Warszawa, wrzesień 2020 r., s. 21.

swoich rodziców, którzy byli alkoholikami. Ostatnimi laty brał(a) jednak udział w terapii i był(a) w stanie dobrze zajmować się dziećmi i domem”. Druga część respondentów otrzymała diagnozę „obciążającą” sprawcę, który „nigdy nie był(a) skory do nauki, nie ukończył(a) szkoły i nigdy nie pracował(a). W przeszłości był(a) także karany(a)”. Trzecia część przeczytała diagnozę „mieszaną”, w której elementy łagodzące i obciążające przeplatały się – jak to często bywa w praktyce: „[sprawca] w dzieciństwie doświadczył(a) wiele złego od swoich rodziców, którzy byli alkoholikami. Nigdy nie był(a) skory do nauki, nie ukończył(a) szkoły i nigdy nie pracował(a). W przeszłości był(a) także karany(a). Ostatnimi laty brał(a) jednak udział w terapii i był(a) w stanie dobrze zajmować się dziećmi i domem.” Czwarta grupa nie otrzymała żadnych informacji na temat sprawcy, co w założeniu miało modelować dość skrajną i chyba rzadką sytuację, w której sędzia nie otrzymuje żadnej charakterystyki sprawcy.

Tabela 5. Wpływ znajomości kontekstu sprawy na proponowany przez respondentów wymiar kary. (badanie 1, n=2128)

	kontekst				ogółem
	łagodzący	obciążający	mieszany	brak	
skazać na karę 10 lat więzienia	5,7%	10,5%	10,5%	11,2%	9,4%
skazać na karę 5 lat więzienia	13,1%	20,7%	11,3%	18,1%	15,8%
skazać na karę 2,5 roku więzienia	8,2%	13,4%	8,0%	11,8%	10,3%
skazać na karę 3 miesięcy więzienia	4,1%	4,5%	2,3%	3,0%	3,5%
skazać na karę 3 miesięcy więzienia, jednocześnie kierując na terapię uzależnień	29,0%	26,6%	24,4%	24,8%	26,2%
skierować parę na mediację, ale zatwierdzić ...*	33,4%	19,8%	39,6%	26,5%	29,8%
skierować parę na mediację i zaakceptować każdy wynik mediacji w orzeczeniu	4,6%	2,9%	2,9%	3,5%	3,5%
umorzyć sprawę, ponieważ społeczna szkodliwość czynu jest znikoma	0,9%	0,8%	0,6%	0,6%	0,7%
odstąpić od ukarania	1,1%	1,0%	0,4%	0,6%	0,8%
n	563	516	513	536	2128

* skierować parę na mediację, ale zatwierdzić jej wynik w orzeczeniu tylko jeśli sprawca zgodzi się co najmniej przeprosić osobę pokrzywdzoną, naprawić wyrządzoną przez siebie krzywdę i zapisze się na szkolenie z opanowywania agresji

Źródło: opracowanie własne

Tak jak zakładaliśmy, otrzymana diagnoza sprawcy miała duży wpływ na proponowane przez respondentów kary. Z Tabeli 7 płynie następujący wniosek: brak pogłębionej diagnozy sprawców wpływa na zmniejszenie skłonności do sięgania po rozwiązania naprawcze, a zachęca do działań punitywnych, w tym ferowania długich wyroków pozbawienia wolności. Innymi słowy, niezajomość kontekstu sprawy działa tak

jak kontekst obciążający. Do zbadania pozostaje, w jakim stopniu zjawisko to dotyczy nie tylko opinii publicznej, ale także samych sędziów. Być może, również i oni – nie mając odpowiedniej diagnozy sprawcy i wystarczającej wiedzy na temat całej sprawy – mniej chętnie wykorzystują oddziaływania korekcyjno-edukacyjne niż miałyby to miejsce, gdyby otrzymywali pogłębioną charakterystykę sprawców i całej sytuacji.

Punitywizm polskiego społeczeństwa

Także ogólny punitywizm wpływa na proponowany przez respondentów wymiar kary. Aż 12,2% tych, którzy zgodzili się ze stwierdzeniem, że wyroki polskich sądów są zbyt łagodne, za najważniejszą karę dla sprawcy przemocy w naszym scenariuszu uznało karę 10 lat pozbawienia wolności – która wszak wykracza poza to, co prawo dopuszcza w tym przypadku jako maksymalny wymiar kary. Różnica była jeszcze bardziej wyraźna, jeśli chodzi o wskazanie kary 5 lat pozbawienia wolności. Osoby przekonane o zbyt łagodności polskich sądów były też wyraźnie mniej skłonne do sięgnięcia po mediację i zatwierdzenia jej wyniku pod pewnymi warunkami (24,5% w porównaniu do 31,2% w przypadku osób uznających orzecznictwo za zbyt surowe), bądź bezwarunkowo (2% zamiast 3,9%).

Ustalenia te potwierdzają relatywny punitywizm polskiego społeczeństwa. Przekonanie, że sądy są zbyt łagodne dla sprawców, zwłaszcza w połączeniu z przekonaniem, że poziom przestępczości jest wysoki, skłaniają ludzi do preferowania surowych wyroków, często pozbawienia wolności. Z drugiej strony, przedstawione wcześniej ustalenia na temat znaczenia znajomości kontekstu sprawy, w tym diagnozy sprawcy, sugerują, że taki uogólniony punitywizm to po części artefakt, a zatem sztuczny konstrukt. Widzieliśmy, że znajomość kontekstu sprawy zwiększa skłonność do rozważenia mediacji. Sugeruje to, że punitywizm nie jest jakąś silnie ugruntowaną postawą ani dobrym predyktorem postaw wobec karania.

Tabela 6. Wpływ punitywizmu na proponowany wymiar kary. (n=2128)

	Co sądzisz o wyrokach wydawanych w polskich sądach?				ogółem
	są zbyt łagodne	są w sam raz	są zbyt surowe	trudno powiedzieć	
skazać na karę 10 lat więzienia	12,2%	4,9%	10,4%	7,6%	9,4%
skazać na karę 5 lat więzienia	19,2%	17% ^z	13%	12%	15,8%
skazać na karę 2,5 roku więzienia	9,6%	14,2%	11,7%	9,8%	10,3%
skazać na karę 3 miesięcy więzienia	3,8%	3,2%	2,6%	3,2%	3,5%
skazać na karę 3 miesięcy więzienia, jednocześnie kierując na terapię uzależnień	27,6%	22,3%	22,1%	26,3%	26,2%
skierować parę na mediację, ale zatwierdzić ...*	24,5%	29,6%	31,2%	35,6%	29,8%
skierować parę na mediację i zaakceptować każdy wynik mediacji w orzeczeniu	2%	7,3%	3,9%	4%	3,5%
umorzyć sprawę, ponieważ społeczna szkodliwość czynu jest znikoma	0,4%	1,2%	2,6%	0,7%	0,7%
odstąpić od ukarania	0,6%	0,4%	2,6%	0,8%	0,8%
n	936	247	77	868	2128
%	100%	100%	100%	100%	100%

* skierować parę na mediację, ale zatwierdzić jej wynik w orzeczeniu tylko jeśli sprawca zgodzi się co najmniej przeprosić osobę pokrzywdzoną, naprawić wyrządzoną przez siebie krzywdę i zapisze się na szkolenie z opanowywania agresji

Źródło: opracowanie własne

Główne wnioski

Podsumowując, z badań ankietowych płyną dwa główne wnioski:

1. **Nieznajomość kontekstu sprawy wpływa na większą surowość opinii publicznej w stosunku do sprawców przemocy domowej** i zniechęca ją do aprobaty dla rozwiązań naprawczych, w tym do kierowania sprawców na terapię. Oznacza to m.in., że sposób prezentacji sprawy – na sali sądowej i w mediach – w znacznym stopniu kształtuje społeczne postawy wobec sprawców.
2. **Respondenci są bardziej surowi w stosunku do sprawców-mężczyzn, niezależnie od okoliczności sprawy.** Gotowość do stosowania rozwiązań naprawczych w stosunku do sprawców-mężczyzn jest mniejsza niż w przypadku sprawców-kobiet.

Rozdział II

Analiza akt i rozstrzygnięć spraw karnych z art. 207 kodeksu karnego

Zofia Branicka

Cel badania

Celem badania aktowego było odtworzenie przebiegu procesu karnego oraz analiza orzeczeń, a w konsekwencji przedstawienie:

- a. charakterystyki zjawiska: profilu oskarżonego i osoby pokrzywdzonej, relacji wiążących osobę pokrzywdzoną z oskarżonym, form przemocy,
- b. stosowanych środków odseparowania oskarżonego o stosowanie przemocy domowej od osoby pokrzywdzonej (środki zapobiegawcze),
- c. zastosowanych kar i środków karnych oraz kompensacyjnych,
- d. zdiagnozowanych problemów systemowych, stopnia przestrzegania gwarancji procesowych (z uwzględnieniem instytucjonalnie przejawianych postaw stereotypowych czy zachowań dyskryminacyjnych, poziomu przestrzegania praw człowieka w toku postępowania) oraz obszarów wymagających zmian w prawie i praktyce stosowania art. 207 kk.

Metodologia badania

W ramach badania przeprowadzono analizę akt 315 spraw karnych z 21 wybranych sądów rejonowych z 5 apelacji (poznańskiej, gdańskiej, warszawskiej, szczecińskiej, krakowskiej). Były to:

- Sąd Rejonowy Gdańsk-Północ w Gdańsku
- Sąd Rejonowy w Gdyni
- Sąd Rejonowy w Gorzowie Wielkopolskim
- Sąd Rejonowy w Grudziądzu
- Sąd Rejonowy dla Krakowa-Śródmieścia w Krakowie
- Sąd Rejonowy w Kościanie
- Sąd Rejonowy w Kwidzynie
- Sąd Rejonowy w Nowym Dworze Mazowieckim
- Sąd Rejonowy w Nowym Sączu
- Sąd Rejonowy w Otwocku
- Sąd Rejonowy w Słubicach
- Sąd Rejonowy w Stargardzie
- Sąd Rejonowy Szczecin-Prawobrzeże i Zachód w Szczecinie
- Sąd Rejonowy Poznań-Nowe Miasto i Wilda w Poznaniu
- Sąd Rejonowy Poznań-Stare Miasto w Poznaniu
- Sąd Rejonowy w Toruniu
- Sąd Rejonowy dla m. st. Warszawy w Warszawie
- Sąd Rejonowy dla Warszawy Śródmieścia w Warszawie
- Sąd Rejonowy dla Warszawy Pragi-Północ w Warszawie
- Sąd Rejonowy w Wieliczce
- Sąd Rejonowy w Zakopanem

Do każdego z powyższych sądów wnioskowaliśmy o udzielenie dostępu w celach badawczo-naukowych do akt spraw wytypowanych w następujący sposób:

- 5 pierwszych zakończonych postępowań sądowych z 2018 roku, w których oskarżyciel publiczny zarzucił oskarżonemu popełnienie przestępstwa z art. 207 kk;
- 5 pierwszych zakończonych postępowań sądowych z 2019 roku, w których oskarżyciel publiczny zarzucił oskarżonemu popełnienie przestępstwa z art. 207 kk;
- 5 pierwszych zakończonych postępowań sądowych z 2020 roku, w których oskarżyciel publiczny zarzucił oskarżonemu popełnienie przestępstwa z art. 207 kk.

W wyborze sądów kierowaliśmy się różnorodnością geograficzną oraz demograficzną. W próbie reprezentowane są apelacje z różnych regionów kraju,

a w ich ramach zarówno sądy z siedzibą w metropoliach, które są siedzibami sądów apelacyjnych (8), sądy z siedzibą w miastach, które są siedzibami sądów okręgowych (4), jak i sądy z siedzibą w miastach, które są siedzibami wyłącznie sądów rejonowych (9). Dobór próby miał więc charakter warstwowo-losowy.

Upoważnieni badacze oraz członkowie zespołu projektowego odwiedzili sądy, gdzie wykonali fotografie fragmentów akt lub robili notatki uzupełniając narzędzie badawcze, przygotowane przez Fundację.

Za pomoc w przeprowadzeniu badania serdecznie dziękujemy badaczom: Katarzynie Bebyn, Dawidowi Gajewskiemu, Marcinowi Galińskiemu, Kindze Kaniewskiej, Wiktorii Lichej.

Podczas badania aktowego przeanalizowaliśmy 315 spraw. Jednak liczba zidentyfikowanych i opisanych do dalszej analizy przypadków w naszej próbie wynosi 316. Jest tak dlatego, że w jednej z analizowanych spraw wyjątkowo występowało dwóch oskarżonych. Oba przypadki potraktowaliśmy osobno.

Informacje wprowadzające

W polskim kodeksie karnym znajduje się kilka przepisów, które przewidują reakcję karną w przypadku występowania różnych form zjawiska przemocy

domowej. Najczęściej mowa w tym kontekście o art. 207 kk, czyli tak zwanym znęcaniu się:

Art. 207

§ 1. Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą⁹ lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

§ 1a. Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą nieporadną ze względu na jej wiek, stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

§ 2. Jeżeli czyn określony w § 1 lub 1a połączony jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

9. Osobą najbliższą jest małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu (art. 115 § 11 kk).

§ 3. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1-2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12.

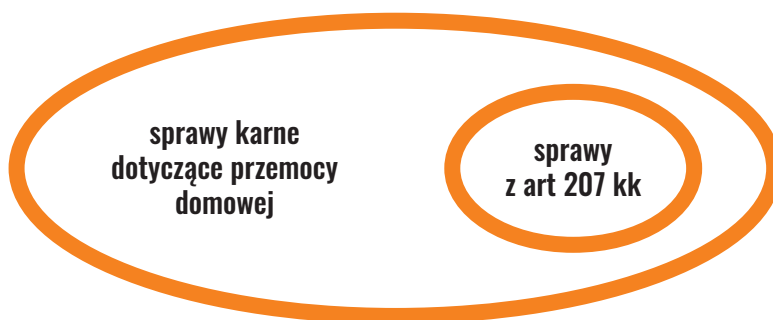
W badanej próbie kwalifikacja czynu kształtowała się następująco: 98% przypadków to przestępstwa z art. 207 § 1 kk (n=309), a pozostałe 2% to przypadki z art. 207 § 1a, 2 i 3 kk (n=7).

Niezależnie od analizowanej regulacji z art. 207 kk przemoc domowa może przyjmować różne oblicza i w związku z tym być kwalifikowana jako przestępstwo z innych artykułów kodeksu karnego. Nie należy zatem przyjmować, że badany zakres spraw obejmował wszystkie przypadki przemocy domowej, z jakimi stykają się polskie sądy. Sprawy z art. 207 kk muszą spełniać specyficzny katalog przestępstw, które nie wy-

stępują w każdym przypadku przemocy domowej, lub których spełnienia organom ścigania nie udaje się udowodnić w każdej z badanych spraw.

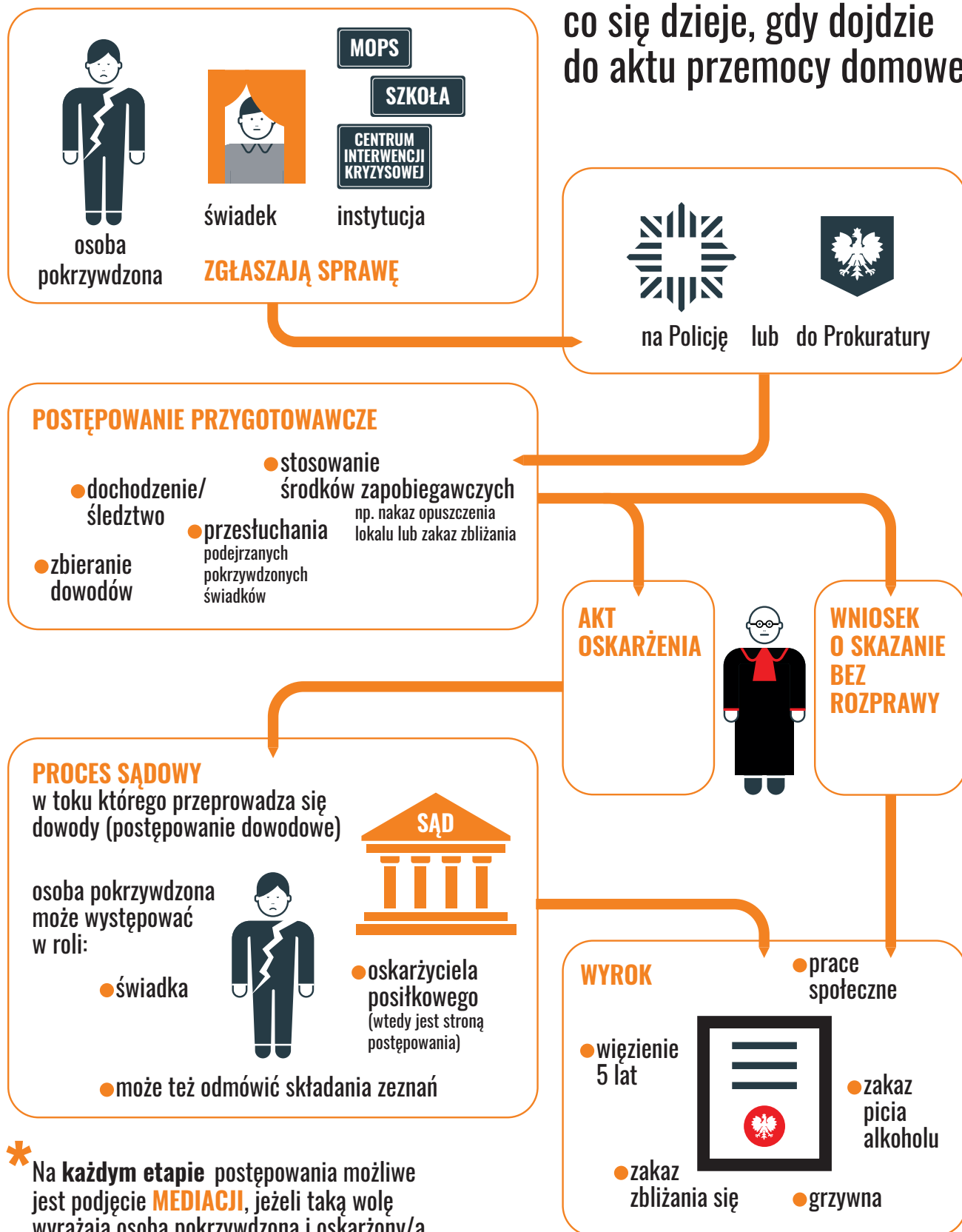
Ponadto w 35% badanych przypadków oskarżonemu przedstawiono nie tylko zarzut z art. 207 kk, ale dodatkowo także zarzut np. z art. 156 kk (spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu), art. 157 kk (spowodowanie średniego i lekkiego uszczerbku na zdrowiu) czy art. 190 kk (stosowanie gróźb karalnych).

Należy również podkreślić, że w 6% przypadków przedstawiony zarzut wskazywał na recydywę (art. 64 kk).

OD ZGŁOSZENIA DO WYROKU

co się dzieje, gdy dojdzie do aktu przemocy domowej

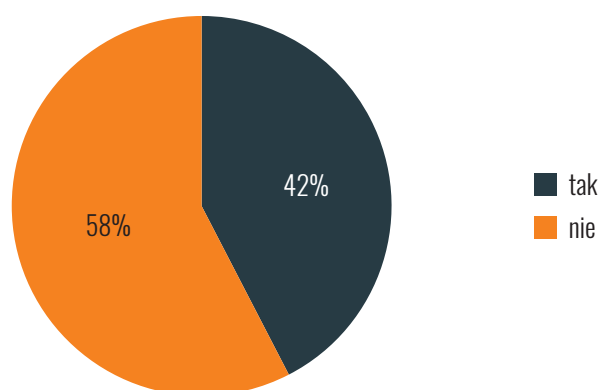

Wyniki badań

Już na początku warto zaznaczyć, że w 42% analizowanych przypadków stosowano wcześniej w rodzinie „Niebieską Kartę” (zob. Wykres 4). Osoby pokrzywdzone informowały organy o tym fakcie podczas interwencji lub składania

zeznań. Badacze analizowali również akta, w których „Niebieska Karta” była zakładana podczas interwencji policji bezpośrednio poprzedzającej wszczęcie postępowania karnego w sprawie.

Wykres 4. Odsetek analizowanych przypadków, w których stosowano wcześniej procedurę „Niebieskiej Karty”. (n=316)

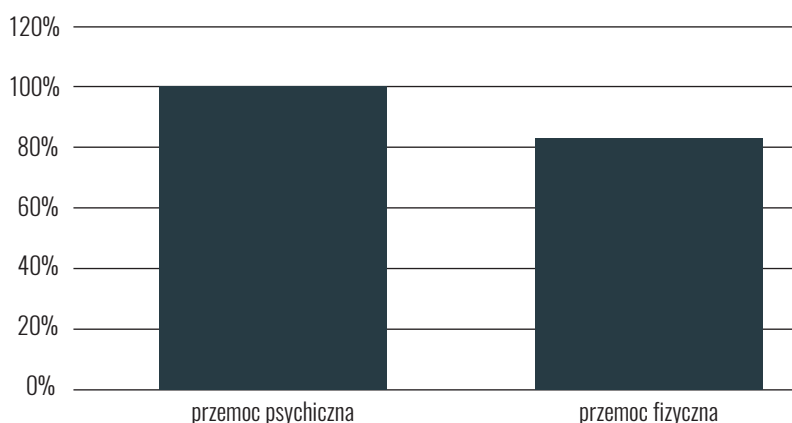
Źródło: opracowanie własne

Formy przemocy

W art. 207 kk ustawodawca wskazał wprost, że znęcanie się może mieć charakter psychiczny lub fizyczny. W każdej z analizowanych przez nas spraw miało miejsce znęcanie się psychiczne, nato-

miast znęcanie się fizyczne wystąpiło w 83% przypadków. Oznacza to jednocześnie, że w 17% przypadków sprawa dotyczyła tylko zarzutu znęcania się psychicznego.

Wykres 5. Formy przemocy wskazane w akcie oskarżenia. (n=316)

Źródło: opracowanie własne

Należy podkreślić, że katalog zachowań, które mieszczą się w sformułowaniu „znęca się psychicznie i fizycznie” jest otwarty. Najczęściej przemoc przybierała następującą postać:

- **gróźb i różnych przejawów nękania psychicznego:** krzyki, wszczynanie awantur domowych, grożenie pozbawieniem życia, grożenie wyrzuceniem z domu, grożenie podpaleniem domu, wyzywanie słowami powszechnie uznawanymi za obelżywe, zaktócanie spokoju i porządku domowego w dzień i w nocy, wyśmiewanie, krytykowanie, zabranianie kontaktów z rodziną, zastraszanie, izolowanie od otoczenia, odbieranie prawa do podejmowania własnych decyzji, zamykanie na noc w łazience, blokowanie drzwi wejściowych do domu, kontrolowanie zachowań, grożenie samobójstwem, naruszanie tajemnicy korespondencji, kontrolowanie połączeń i rozmów telefonicznych, sprawdzanie zawartości telefonu komórkowego, poczty internetowej i portalu Facebook oraz nękanie krótkimi wiadomościami tekstowymi;
- **bezpośredniej napaści fizycznej:** duszenie, szarpanie, popychanie, kopanie, trzymanie za ręce, rzucanie z łóżka, ciągnięcie za włosy, przypalanie papierosami, opluwanie, bicie trzepaczką do dywanu i kijem baseballowym po udach, pischelach, brzuchu i plecach, uderzanie pięściami po plecach i brzuchu, pchnięcie na ścianę, uderzenie swoją głową w głowę osoby pokrzywdzonej, uderzanie pięściami w tył głowy, rzucanie przedmiotami w osoby pokrzywdzone.

Badacze dostrzegli również w analizowanych przez nas sprawach działania, które można by określić mianem prze-

mocy seksualnej, ekonomicznej lub zaniedbania. Mowa o następujących zdarzeniach wspomnianych w akcie oskarżenia:

- „wszczynał liczne awantury z powodu odmawiania czynności seksualnych” (sygn. akt VI K 622/20, Sąd Rejonowy Poznań-Nowe Miasto i Wilda w Poznaniu);
- „wymuszał współżycie intymne” (sygn. akt II K 54/19, Sąd Rejonowy w Gdyni);
- „wymuszał pieniądze” (sygn. akt II K 92/20, Sąd Rejonowy w Gdyni, II K 1679/19, Sąd Rejonowy w Nowym Sączu, sygn. akt II K 34/18, Sąd Rejonowy w Słubicach);
- „odbierał jej pieniądze, leki i żywność” (sygn. akt VIII K 965/19, Sąd Rejonowy dla Warszawy Pragi-Północ w Warszawie);
- „niszczył wyposażenie domu” (sygn. akt II K 774/17, Sąd Rejonowy w Nowym Dworze Mazowieckim), „niszczył mienie” (sygn. akt II K 945/19, Sąd Rejonowy w Kwidzynie), „niszczył wyposażenie domu w postaci sprzętów gospodarstwa domowego i szyb” (sygn. akt II K 1080/17, Sąd Rejonowy dla Warszawy Śródmieścia w Warszawie);
- „niszczył i sprzedawał wyposażenie wspólnego mieszkania, nie łożył na wspólne utrzymanie” (sygn. akt III K 863/18, Sąd Rejonowy Poznań-Stare Miasto w Poznaniu);
- „w sposób uporczywy i istotny utrudniał żonie normalne korzystanie z mieszkania poprzez kilkakrotne wymiany zamków w drzwiach do pomieszczenia kuchennego, uniemożliwiając w ten sposób normalne korzystanie z kuchni i dostęp do pomieszczenia, w którym znajdują się rzeczy należące do żony oskarżonego” (sygn. akt II K 866/16, Sąd Rejonowy w Zakopanem);
- „zabraniała spożywania z innymi członkami rodziny pizzy i fast foodów, nakazywanie pójść spać już o godzinie 17.00” (sygn. akt II K 1031/19, Sąd Rejonowy w Kwidzynie);
- „nie reagowała na negatywne zachowania męża względem pokrzywdzonych pozwalając mu na uciążenie córkom, bicie ich, nagrywanie kamerką” (sygn. akt II K 1031/19, Sąd Rejonowy w Kwidzynie).

Niestety nie udało nam się określić w badanej próbie częstotliwości występowania tych dodatkowych form przemocy.

Fikcja ścigania z urzędu

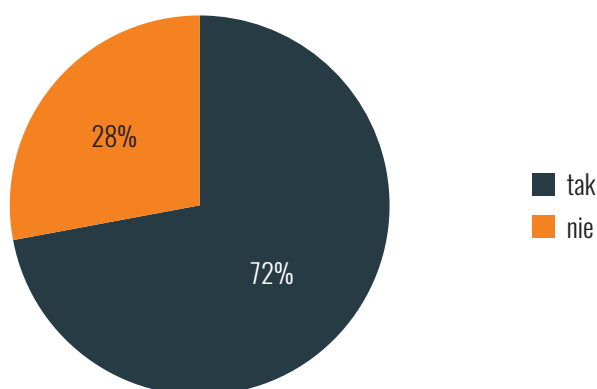
Przestępstwo z art. 207 kk jest ścigane z urzędu. Teoretycznie oznacza to, że osoba pokrzywdzona nie musi podejmować żadnych działań, by zapoczątkować postępowanie karne.

Zgodnie z zasadą legalizmu (art. 10 kpk) organ powołany do ścigania przestępstw (najczęściej Policja) jest zobowiązany do wszczęcia i przeprowadzenia postępowania przygotowawczego

(dochodzenia albo śledztwa), gdy dowie się o możliwości występowania znęcania się fizycznego lub psychicznego nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy.

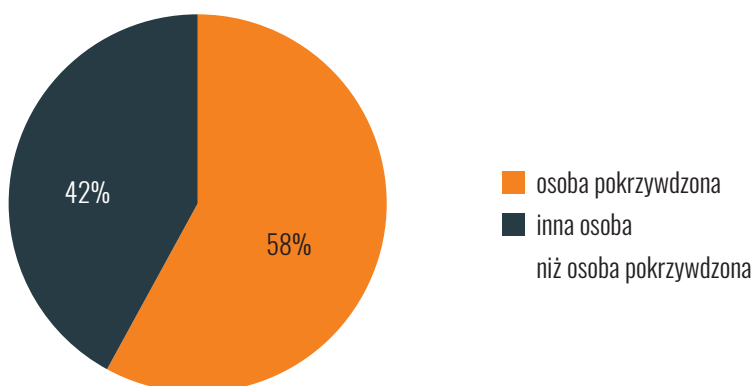
Analizowane przypadki w 72% rozpoczęły się od interwencji policji. W aż 83% przypadków wezwania dokonała sama osoba pokrzywdzona.

Wykres 6. Czy sprawa rozpoczęła się od interwencji policji? (n=316)

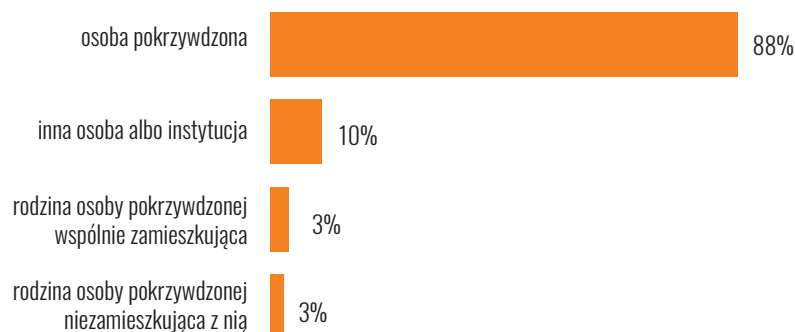
Źródło: opracowanie własne

Wykres 7. Kto wezwał policję? (n=228)

Źródło: opracowanie własne

Wykres 8. Kto złożył zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa? (n=316)

Źródło: opracowanie własne. Procenty nie sumują się do 100%, ponieważ w sprawie mogła wystąpić więcej niż jedna wymieniona okoliczność.

Osoby pokrzywdzone inicjowały działania organów również poprzez złożenie zawiadomienia o możliwości popełnienia przestępstwa w formie zeznań na komisariacie lub pisemnej informacji przesyłanej pocztą (88% przypadków).

Bardzo rzadko takie zawiadomienie składali krewni (łącznie 6% przypadków); nieco częściej interweniowali przedstawiciele instytucji, takich jak Grupa Robocza Zespołu Interdyscyplinarnego Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej, Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie, Centrum Pomocy Dziecku i Poradnictwa Rodzinnego (10 % przypadków).

W 4% przypadków wystąpiły dwa zawiadomienia, najczęściej od osoby pokrzywdzonej i członka rodziny z nią zamieszkującego lub instytucji.

Wskazuje to na fakt, że osoby doznające przemocy w zdecydowanej większości przypadków muszą samodzielnie zabiegać o pomoc. Rzadko otrzymują ją od osób ze swego otoczenia lub stosow-

nych instytucji.

Jeśli sprawa rozpoczynała się od interwencji policji, notatka urzędowa stanowiąca pisemne potwierdzenie przeprowadzonych czynności na ogół wskazywała również, że osoba pokrzywdzona została wezwana na komisariat w celu złożenia zeznań.

W aktach sprawy często znajdowały się zeznania kończące się formułką: „Ja [imię i nazwisko] składam wniosek o ściganie i ukaranie X [imię i nazwisko] za stosowanie przemocy psychicznej wobec mnie” lub „Ja [imię i nazwisko] się go boję i obawiam się, że w końcu zrobi mi krzywdę. Żądam ścigania i ukarania [imię i nazwisko] za znęcanie się nade mną”.

Dopiero po takim oficjalnym zawiadomieniu złożonym przez osobę pokrzywdzoną i zawierającym wniosek o ściganie, a nie po fakcie powzięcia informacji o podejrzeniu popełnienia przestępstwa w momencie interwencji, następowało wszczęcie postępowania w sprawie.

Naszym zdaniem jest to niepokojący przejaw przełamania opisywanej wyżej zasady legalizmu, która gwarantuje, że postępowanie w sprawie przemocy domowej zostanie wszczęte z urzędu bez konieczności składania dodatkowych wniosków¹⁰ o interwencję.

Być może w ten sposób Policja chce zabezpieczyć się przed ewentualnością, gdy czyn nie wypełni ostatecznie znamion przestępstwa znęcania się, a zostanie zakwalifikowany według innego przepisu prawnego przewidującego ściganie na wniosek. Jest to możliwe w przypadku wielu występów, jeżeli osobą pokrzywdzoną jest osoba najbliższa, np. inny uszczerbek na zdrowiu (art. 157 § 5 kk), groźba karalna (art. 190 § 2 kk), uporczywe nękanie (art. 190a § 4 kk), zmuszanie (art. 191

§ 3 kk). Z drugiej strony nie ma przeciwskażeń do tego, by organ ścigania pouczył osobę uprawnioną do złożenia wniosku na późniejszym etapie o tym, że ma taką możliwość, jeżeli zajdzie taka potrzeba.

Innym wytłumaczeniem może być chęć zminimalizowania liczby umorzeń, negatywnie wpływających na statystyki policyjne. Może do nich dochodzić w sytuacji, gdy osoba pokrzywdzona nie będzie chciała zeznawać po wszczęciu dochodzenia, a inne dowody nie będą wystarczające do potwierdzenia wystąpienia przestępstwa znęcania się. Próba zapewnienia ochrony osobom pokrzywdzonym, zapobieganie dalszym aktom przemocy i wrażliwość na tę formę przestępczości powinny być jednak kwestią istotniejszą niż dbałość o statystyki.

Odkładanie zeznań w czasie

Z omawianym wyżej problemem wiąże się jeszcze jedna wątpliwość. Dostrzeżliśmy, że notatki policyjne z interwencji często zawierały informację o tym, że osoba, wobec której istnieje podejrzenie stosowania przemocy, została pouczona o możliwości złożenia zawiadomienia i stawi się w tym celu kolejnego dnia na komisariacie policji. Uważamy, że to niebezpieczna praktyka, która może powodować, że osoba pokrzywdzona zrezygnuje ze złożenia zeznań,

ponieważ z upływem kolejnych godzin od interwencji policji zmniejsza się jej determinacja do działania i zmiany swojej sytuacji.

Z tego względu należy pozytywnie ocenić dodanie w listopadzie 2021 roku przepisu art. 15ab § 4 w Ustawie o Policji, który zakłada, że osobę zgłaszającą przemoc w rodzinie przesłuchuje się w charakterze świadka, na okoliczności wskazane w zgłoszeniu, o ile to możliwe

10. W sprawach o przestępstwa ścigane na wniosek postępowanie toczy się z urzędu dopiero z chwilą złożenia wniosku przez osobę pokrzywdzoną.

już na miejscu zdarzenia. Podobnie można przesłuchać w charakterze świadków również inne osoby, w szczególności wszystkie dotknięte tą przemocą osoby pełnoletnie wspólnie zajmujące dane mieszkanie.

Otoczenie i policjanci zeznają niechętnie

Charakterystyczną komplikacją w procesie karnym w przypadku przestępstwa znęcania się jest uzyskanie osobowych źródeł dowodowych w postaci świadków zdarzeń. W badanej próbie sąsiedzi i inne osoby z otoczenia rodziny, w której wystąpiła przemoc domowa, zazwyczaj unikały wypowiedzania się na ten temat. W aktach oskarżenia jako świadków powoływano raczej policjantów, biorących udział w interwencjach oraz dzielnicowych. Niestety, takie czynniki jak regularne zmiany kadrowe w Policji oraz liczba prowadzonych przez nich spraw powodują, że składane przez funkcjonariuszy zeznania sprowadzały się na ogół do powoływania się na wcześniej sporządzone notatki, zastaniania się niepamięcią lub tym, że sytuacja rodziny nie jest znana ze względu na zbyt krótki czas pełnienia służby w danym rejonie. To bardzo utrudniało prowadzenie postępowania dowodowego przed sądem.

Studium przypadku

Na rozprawie stawia się trzech policjantów w roli świadków. Pierwszy z nich zeznaje: „Niestety nie kojarzę pana. Nie kojarzę rodziny ani zdarzenia.” Mimo odczytania wcześniejszych zeznań według protokołu nie przypomina sobie więcej.

Drugi policjant: „Niestety nie kojarzę ani oskarżonego ani interwencji.” Po odczytaniu wcześniejszych zeznań: „tak zeznawałem, zeznania te podtrzymuję. Kojarzę to zdarzenie. Jeśli powiedziałem, że matka oskarżonego użyła sformułowania o znęcaniu się to prawdopodobnie takie sformułowanie padło”.

Trzeci policjant: “Nie kojarzę oskarżonego ani z nazwiska ani z twarzy”. Po odczytaniu wcześniejszych zeznań: „Tak zeznawałem, zeznania podtrzymuję. Trochę sobie teraz przypominam tę interwencję. Pani [nazwisko] była zastraszona, widać było, że syn daje jej popalić.”

sygn. akt II K 120/17,

Sąd Rejonowy Szczecin-Prawobrzeże i Zachód w Szczecinie

Niejednolita praktyka stosowania środków zapobiegawczych

Środki zapobiegawcze stosuje się w procesie karnym po to, by:

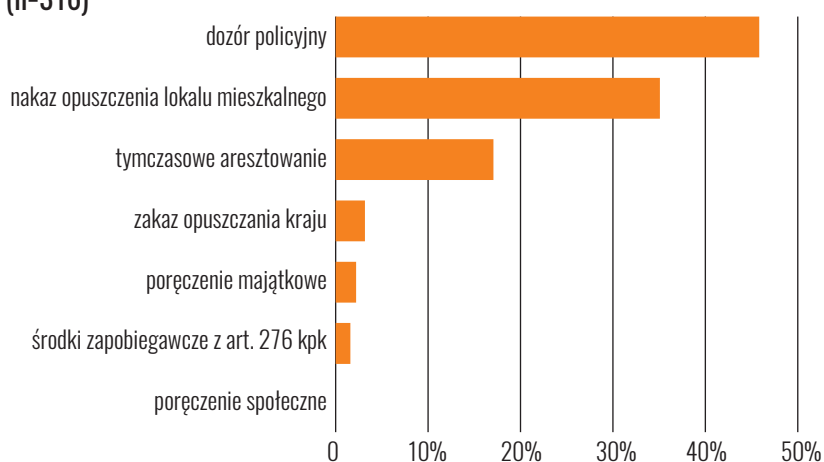
- a. zabezpieczyć prawidłowy tok postępowania karnego (zadbać o to, by oskarżony nie usiłował wpływać na zeznania świadków lub ukrywać się, uciekać czy też w inny sposób utrudniać działania organów);
- b. wyjątkowo także w celu zapobiegnięcia popełnieniu przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestęp-

stwa.

W praktyce środki zapobiegawcze stosowane w sprawach o znęcanie się, poza tym, że zgodnie ze swoim przeznaczeniem np. utrudniają wpływianie oskarżonego na zeznania świadków, pełnią także funkcję odizolowania oskarżonego od osoby pokrzywdzonej.

W 62% analizowanych przypadkach (197 przypadków) zastosowano co najmniej jeden środek zapobiegawczy.

Wykres 9. Odsetek spraw, w których zastosowano środki zapobiegawcze. (n=316)

Źródło: opracowanie własne. Procenty nie sumują się do 100%, ponieważ można zastosować więcej niż jeden środek nieizolacyjny.

Tymczasowe aresztowanie, czyli jedyny izolacyjny środek zapobiegawczy został zastosowany w 17% przypadków. W badanych aktach najczęściej stosowano środki wolnościowe:

- a. dozór policyjny z obowiązkiem stawiania się na komisariacie oraz

zakazem kontaktowania się i zbliżania do osób pokrzywdzonych – 46% przypadków;

- b. nakaz opuszczenia lokalu zamieszkiwanego z osobą pokrzywdzoną – 35% przypadków.

W dalszej kolejności stosowano także zakaz opuszczania kraju (3%), poręczenie majątkowe (2%) oraz środki zapobiegawcze z artykułu 276 kpk, np. zawieszenie w czynnościach lub wykonywaniu zawodu czy nakaz powstrzymywania się od określonej działalności (1%).

Podczas badania dostrzegliśmy brak ujednoliconej praktyki stosowania środków zapobiegawczych. Dla przykładu np. w próbie wylosowanej dla Sądu Rejonowego w Zakopanem nie napotka-

liśmy żadnego przypadku zastosowania tymczasowego aresztowania. Z kolei w badanych sądach poznańskich i warszawskich odsetek zastosowania tymczasowego aresztowania wynosił 27%, więc był o 10% wyższy niż średnia w kraju. Uznaniowość i regionalny zwyczaj zdawały się również decydować o stosowaniu bądź niestosowaniu nieizolacyjnych środków zapobiegawczych takich jak np. dozór policji z zakazem zbliżania się do osób pokrzywdzonych w bardzo podobnych sprawach.

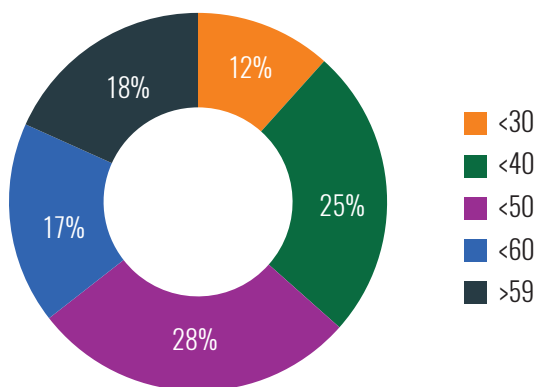
96% oskarżonych to mężczyźni

Oskarżeni są tymi uczestnikami procesu karnego, o których mogliśmy na podstawie akt spraw dowiedzieć się najwięcej. W 96% przypadków byli nimi mężczyźni.

Wyniki przeprowadzonego badania wskazują, że sprawcą przestępstwa zne-

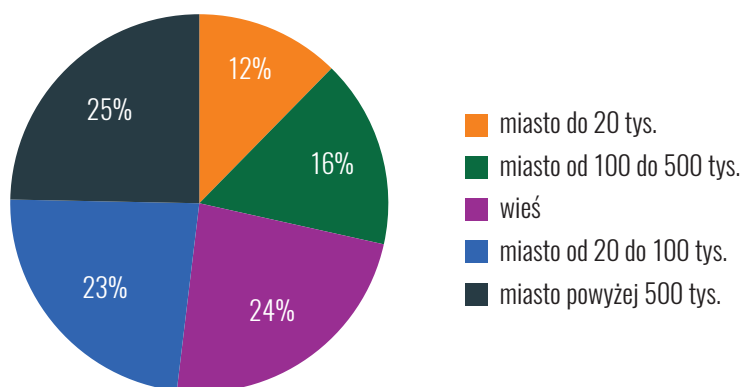
cania się bywają osoby w każdym wieku. Ponad połowa oskarżonych (53%) to osoby między 30 a 50 rokiem życia. Najmniej liczną grupą oskarżonych były osoby poniżej 30 roku życia (12%). Osoby powyżej 50 roku życia stanowiły 45% oskarżonych.

Wykres 10. Wiek oskarżonych (n=301)

Źródło: opracowanie własne

Wykres 11. Miejsce zamieszkania oskarżonych (n=301)

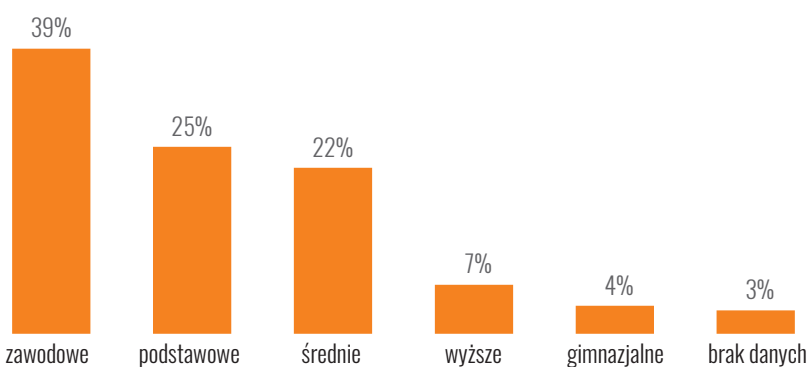
Źródło: opracowanie własne

Nasze badanie objęło oskarżonych zróżnicowanych, jeśli chodzi o miejsce zamieszkania. Zwiększa to reprezentatywność przedstawianych tu wniosków. Pokazuje też, że zjawisko przemocy domowej jest niestety zjawiskiem bardzo uniwersalnym.

Nieco inne wnioski płyną z analizy po-

ziomu wykształcenia osób oskarżonych. Najliczniejsza grupa, bo aż 39% oskarżonych, legitymowała się wykształceniem zawodowym. Wykształcenie podstawowe miało za sobą 25% oskarżonych, zaś średnie – 22%. Jedyne 7% spośród oskarżonych stanowiły osoby z wykształceniem wyższym (zob. Wykres 12).

Wykres 12. Wykształcenie oskarżonych (n=316)

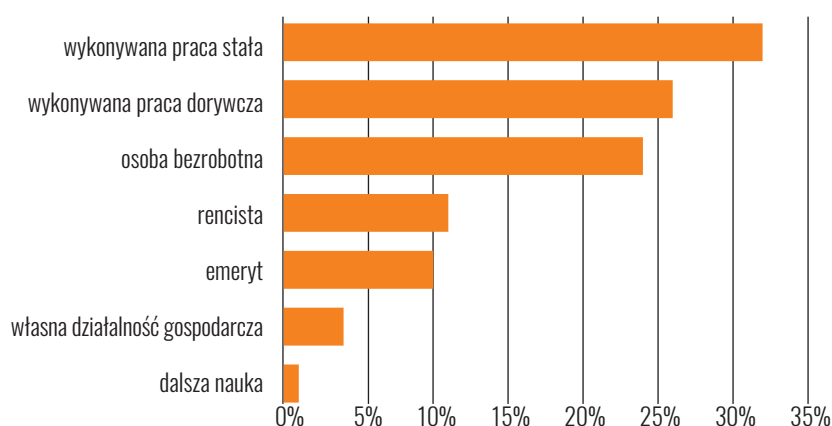

Źródło: opracowanie własne

58% oskarżonych to osoby pracujące, z czego 26% z nich pracowało tylko domowo. Aż 24% oskarżonych to osoby bezrobotne. Kolejne liczne grupy sta-

nowili renciści (11%) i emeryci (10%). Własną działalność gospodarczą prowadziło 4% oskarżonych, a naukę kontynuował 1% z nich.

Wykres 13. Zajęcie lub sposób zarobkowania oskarżonych (n=316)

Źródło: opracowanie własne. Procenty nie sumują się do 100%, ponieważ w sprawie mogła wystąpić więcej niż jedna wymieniona okoliczność.

Wcześniejsza karalność oskarżonych

W 6% analizowanych przypadków przedstawiony zarzut wskazywał na recydywę (art. 64 kk.). Rodzi to pewne konsekwencje opisane w prawie:

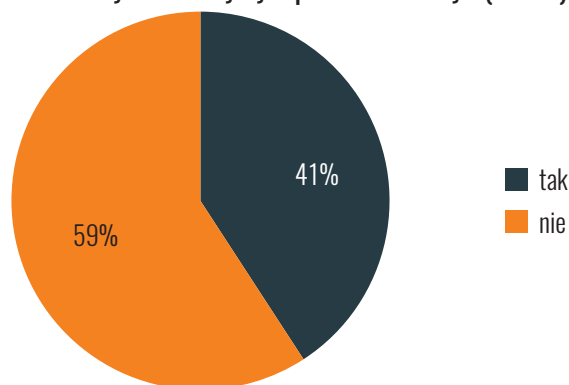
Art. 64. § 1. Jeżeli sprawca skazany za przestępstwo umyślne na karę pozbawienia wolności popełnia w ciągu 5 lat po odbyciu co najmniej 6 miesięcy kary umyślne przestępstwo podobne do przestępstwa, za które był już skazany, sąd może wymierzyć karę przewidzianą za przypisane sprawcy przestępstwo w wysokości do górnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę.

§ 2. Jeżeli sprawca uprzednio skazany w warunkach określonych w § 1, który odbył łącznie co najmniej rok kary pozbawienia wolności i w ciągu 5 lat po odbyciu w całości lub części ostatniej kary popełnia ponownie umyślne przestępstwo przeciwko życiu lub zdrowiu, przestępstwo zgwałcenia, rozboju, kradzieży z włamaniem lub inne przestępstwo przeciwko mieniu popełnione z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia, sąd wymierza karę pozbawienia wolności przewidzianą za przypisane przestępstwo w wysokości powyżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia, a może ją wymierzyć do górnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę.

§ 3. Przewidziane w § 1 lub 2 podwyższenie górnego ustawowego zagrożenia nie dotyczy zbrodni.

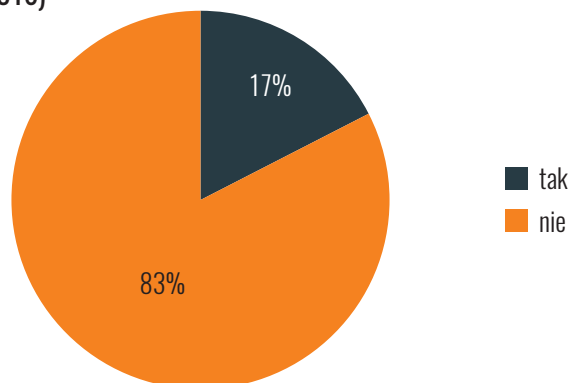
Oskarżony był uprzednio karany w 41% przypadków, z czego w 17% za tzw. przestępstwa podobne. Przepisami podobnymi są przestępstwa należące do tego samego rodzaju; przestępstwa z użyciem przemocy lub groźby jej użycia uważa się za przestępstwa podobne (art. 115 § 3 kk).

Wykres 14. Czy oskarżony był uprzednio karany? (n=316)

Źródło: opracowanie własne

Wykres 15. Czy oskarżony był uprzednio karany za przestępstwa podobne? (n=316)

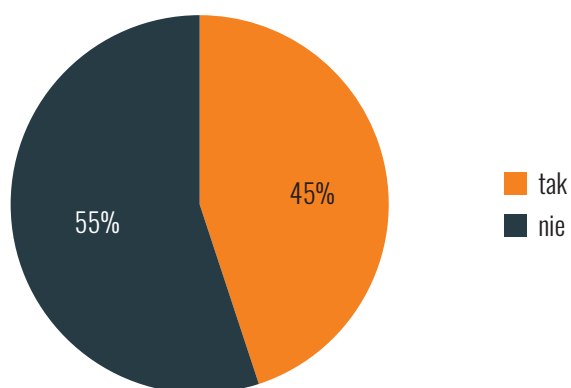

Źródło: opracowanie własne

Ponad połowa oskarżonych korzysta z pomocy obrońcy

Oskarżony korzystał z pomocy co najmniej jednego obrońcy w 45% analizowanych przypadków, w tym aż 31% korzystało z tzw. obrony z urzędu. Jest to uprawnienie oskarżonego, który może żądać, aby mu wyznaczono obrońcę z urzędu, jeżeli wykaże, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny. Odsetek ten nie jest zaskakujący, jeśli porównać go ze statystykami dotyczącymi zajęć wykonywanych przez oskarżonych oraz ich poziomu wykształcenia.

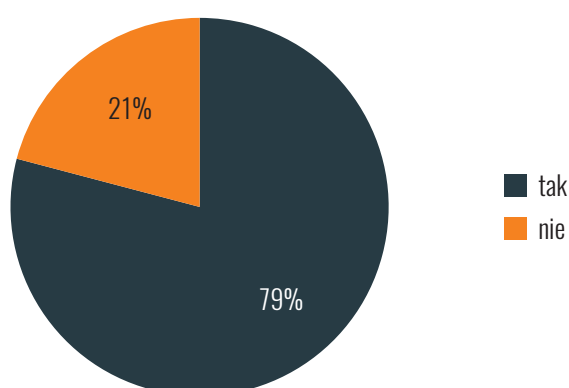
Wykres 16. Czy oskarżony korzystał z pomocy obrońcy? (n=316)

Źródło: opracowanie własne

Sądy ślepe na alkoholizm sprawców

Wykres 17. Czy w aktach sprawy pojawia się wątek nadużywania alkoholu przez sprawcę? (n=316)

Źródło: opracowanie własne

W 79% analizowanych przypadków pojawił się wątek spożycia alkoholu przez sprawcę przemocy domowej. Negatywne konsekwencje jego nadużywania pojawiały się zazwyczaj już w pierwszych słowach zeznań osoby pokrzywdzonej.

Z mężem jesteśmy ze sobą 30 lat. Od stycznia tego roku w naszym związku zaczęło się psuć. Wcześniej Z. robił awantury, ale nie tak często, jak ostatnio i wcześniej nie był tak agresywny. Teraz od tego roku to się zmieniło na gorsze. Z. pije więcej, dużo więcej. Czasami ma ciągi, że w ogóle nie trzeźwieje. Teraz od 1 listopada jest cały czas pijany. Z., jak jest pijany, to wszczyna awantury, bez żadnego powodu zaczyna mnie wyzywać (...).

sygn. akt VIII K 92/18, Sąd Rejonowy w Toruniu

Odkąd pamiętam nadużywał alkoholu. Ja natomiast nie piję wcale. Po alkoholu robi się agresywny. Wszczyna awantury, niszczy sprzęty domowe. Na początku naszej znajomości ta sytuacja aż tak bardzo mi nie przeszkadzała. Od zawsze pił alkohol, ale wcześniej chyba mniej i nie był agresywny. Odkąd zmarł mu ojciec i dostał od niego pieniądze już nigdzie nie pracuje, więcej pije i po pijanemu wszczyna awantury, wyzywa mnie słowami wulgarnymi: (...) Jeżeli wypije piwo lub nie dużo alkoholu jest jeszcze do zniesienia, ale jak wypije wódkę staje się agresywny, wyzywa mnie, grozi słowami pójdiesz do więzienia, zabiję cię (...) wielokrotnie to powtarza.

sygn. akt VIII K 92/18,
Sąd Rejonowy dla Warszawy Śródmieścia w Warszawie

Zgłaszający oświadczył, że w dniu dzisiejszym wrócił wraz z matką oraz swoją rodziną z pogrzebu ciotki. W mieszkaniu zastali nietrzeźwego ojca, który bez żadnego powodu wszczął z nimi po raz kolejny awanturę. Zaczął im ubliżać, krzyczeć, używając słów wulgarnych. Ponieważ nie chciał się uspokoić wezwał policję. Z jego relacji wynikało, że jego ojciec nadużywał alkoholu. Codziennie wszczyna awantury z pozostałymi domownikami ubliżając im, a czasami dochodzi do rękoczynów. Takie zachowania miały trwać od 15 lat, a od 6 znacznie się nasiliły. Wielokrotnie nietrzeźwy ojciec miał grozić pozostałym domownikom pozbawieniem życia i zdrowia.

sygn. akt V K 206/19, Sąd Rejonowy dla m. st. Warszawy w Warszawie

Również w opisie czynu organy prowadzące postępowanie wskazywały, że znęcanie się miało miejsce, gdy oskarżony był pod wpływem alkoholu.

W okresie od września 2015 roku do 7 listopada 2019 roku znęcał się psychicznie i fizycznie nad byłą żoną w ten sposób, że będąc pod wpływem alkoholu bez powodu wszczynał awantury, podczas których używał wobec niej słów wulgarnych i powszechnie uznawanych za obelżywe, ograniczał kontakt z rodziną oraz ze znajomymi, zakłócał spoczynek nocny, niszczył przedmioty, uderzał pięścią oraz otwartymi dłońmi po całym ciele, szarpał, popychał, ciągnął za włosy, a ponadto podczas jednej z takich awantur uderzył pokrzywdzoną pięścią w twarz, co spowodowało u niej krwotok z nosa.

sygn. akt VIII K 262/20, Sąd Rejonowy w Toruniu

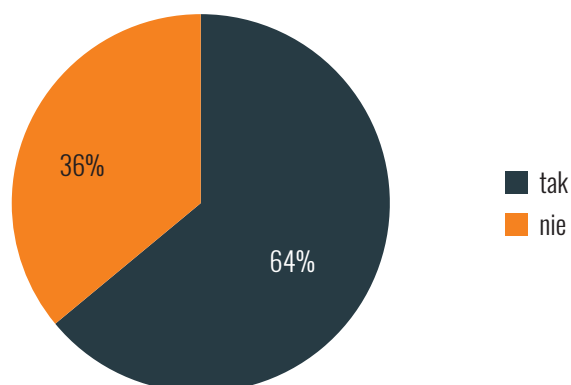

W okresie od 1980 roku do 4 czerwca 2019 roku w Poznaniu znęcał się psychicznie i fizycznie nad swoją żoną w ten sposób, że będąc w stanie nietrzeźwości wszczywał awantury domowe, podczas których wyzywał pokrzywdzoną słowami uznawanymi powszechnie za obelżywe, popychał, szarpał, wykręcał ręce, groził, że wyrzuci ją z mieszkania, groził pozbawieniem życia i pobiciem, które to groźby wzbudziły u pokrzywdzonej obawę spełnienia, kopał, bił rękę po ciele.

sygn. akt III K 392/19, Sąd Rejonowy Poznań-Stare Miasto w Poznaniu

Jeśli dochodziło do zatrzymania osoby podejrzanej (co miało miejsce w 58% analizowanych przypadków), w 64% przypadków znajdowała się ona pod wpływem alkoholu.

Wykres 18. Czy w chwili zatrzymania osoba podejrzana znajdowała się pod wpływem alkoholu? (n=183, tylko zatrzymani)

Źródło: opracowanie własne

Jednocześnie, oskarżony nie zawsze był badany pod tym kątem przez biegłych i formalnie określany jako „osoba uzależniona od alkoholu”.

W 25 przypadkach, czyli 10%, w których pojawił się wątek nadużywania alkoholu przez oskarżonego, sąd przyznał mu obronę obowiązkową. Należy jednak podkreślić, że w powyższych

przypadkach na ogół organy sugerowały jednocześnie występowanie innych problemów, takich jak np. zaburzenia osobowości. W związku tym uznawały, że zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy stan zdrowia psychicznego oskarżonego pozwala na udział w postępowaniu lub prowadzenie obrony w sposób samodzielny oraz rozsądny.

Idąc dalej, tylko w 32% analizowanych wyroków zobowiązano sprawcę do powstrzymania się od nadużywania alkoholu, zamiast skierować go na odpowiednie terapie uzależnień. Widać tu dużą niekonsekwencję sądów. Dostrzegają problem nadużywania alkoholu, ale nie wyciągają z faktu uznania oskarżonego za osobę uzależnioną logicznych wniosków w postaci skierowania na terapię. Taka niespójność nie pozwala na rehabilitację sprawców i skuteczne przeciwdziałanie przemocy domowej.

Dodatkowo należy wspomnieć, że w:

- 2% analizowanych przypadków sąd uznał, że oskarżony nadużywał leków (5 przypadków);
- 8% analizowanych przypadków sąd uznał, że oskarżony nadużywał narkotyków lub środków odurzających (24 przypadki).

Zarazem, w aktach tych spraw nie widać, aby sąd podjął próbę skierowania sprawcy na odpowiednią terapię.

Krzywdzą głównie partnerzy

Jednym z celów badania było poznanie relacji, jakie łączą osobę pokrzywdzoną i osobę oskarżoną o stosowanie przemocy domowej. Analiza wybranych akt wskazuje, że pomiędzy oskarżonym a osobą pokrzywdzoną, który złożył zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa, występowały następujące relacje (osoba wymieniona jako pierwsza to oskarżony):

- partner i partnerka (w tym relacje małżeńskie) – 55% (173 przypadki);
- dziecko i rodzic – 24% (w tym syn i matka – 19%) (77 przypadków, w tym syn i matka 61 przypadków);
- były partner i partnerka (w tym były relacje małżeńskie) – 9% (29 przypadków);

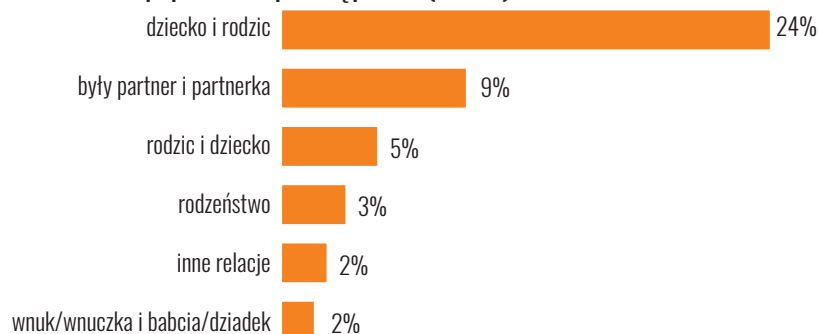
- rodzic i dziecko – 5% (15 przypadków);
- rodzeństwo – 3% (10 przypadków);
- inne relacje – 2% (7 przypadków);
- wnuk/wnuczka i babcia/dziadek – 2% (5 przypadków).

Ponadto w 55 przypadkach w akcie oskarżenia ostatecznie wskazana została więcej niż jedna osoba pokrzywdzona. W sumie dodatkowe zarzuty dotyczyły znęcania się wobec 86 osób pokrzywdzonych. Tutaj relacje kształtowały się następująco:

- rodzic i dziecko – 59% (51 osób pokrzywdzonych);
- dziecko i rodzic – 15% (13 osób pokrzywdzonych);

- rodzeństwo – 13% (11 osób pokrzywdzonych);
- wnuczka/wnuk i babcia/dziadek – 7% (6 osób pokrzywdzonych);
- inne relacje – 3% (3 osoby pokrzywdzone);
- babcia i wnuki – 2% (2 osoby pokrzywdzone).

Wykres 19. Relacja: oskarżony – osoba pokrzywdzona zawiadamiająca o możliwości popełnienia przestępstwa. (n=316)

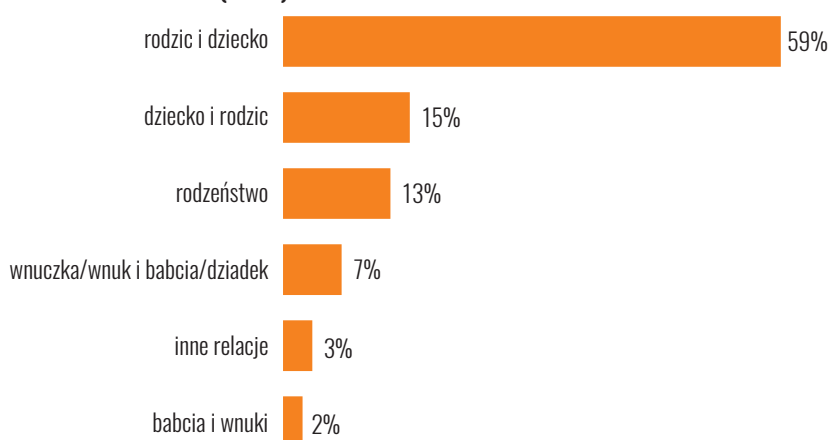

Źródło: opracowanie własne

Wykres 20 uwidacznia również fakt, że jeśli osobą pokrzywdzoną była osoba dorosła, pokrzywdzonymi były często także dzieci. Jednocześnie ich pokrzywdzenie nigdy nie było w powyższych przypadkach kwalifikowane jako przestępstwo z art 207 § 1a kk. Wspomniany przepis stanowi, że kto znęca się fizycznie lub

psychicznie nad osobą nieporadną ze względu na jej wiek, stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. W zamyśle miała być to jedna z form ochrony dzieci oraz ich praw. Nasze badanie wskazuje, że ta forma ochrony nie jest w zasadzie wykorzystywana.

Wykres 20. Relacja: oskarżony – osoba pokrzywdzona dodatkowo wskazana w akcie oskarżenia. (n=86)

Źródło: opracowanie własne

94% osób pokrzywdzonych to kobiety

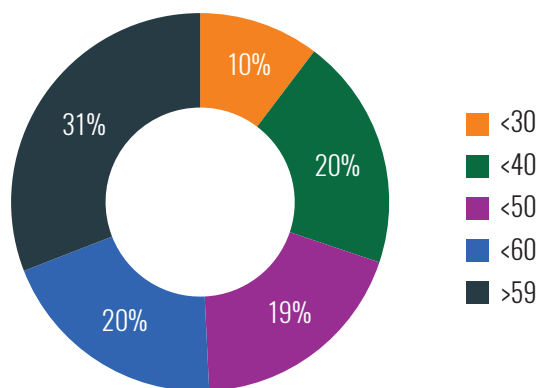
W aktach sprawy odnajdujemy mniej informacji o osobach pokrzywdzonych niż oskarżonych. Jest to konsekwencja tego, że przestępstwo jest w Polsce traktowane w kategorii zła publicznego. Naprawa krzywdy wyrządzonej ofierze i reintegracja sprawcy ze społecznością schodzą na dalszy plan, o ile nie znikają z horyzontu zupełnie¹¹.

Analiza akt spraw pozwala tylko na podstawową charakterystykę osób pokrzywdzonych z uwzględnieniem takich zmiennych jak płeć, wiek i obywatelstwo.

W 94% przypadków osobą pokrzywdzoną składającą zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa znęcania się była kobieta.

50% osób pokrzywdzonych, które składały zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa miało od 40 do 59 lat. Najmniejszą grupę w tym przypadku stanowiły osoby poniżej 30 roku życia (10%). Osoby mające więcej niż 30 lat i mniej niż 40 oraz osoby mające więcej niż 60 lat stanowiły łącznie 40% osób pokrzywdzonych.

Wykres 21. Wiek osoby pokrzywdzonej składającej zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa. (n=316)

Źródło: opracowanie własne

Należy również wyjaśnić, że pokrzywdzony w polskim procesie karnym jest co do zasady stroną postępowania tylko na etapie prowadzonym przez prokuratora lub Policję.

W postępowaniu sądowym oskarżycielem, który reprezentuje interes publiczny oraz osobą pokrzywdzoną jest prokurator. Osoba pokrzywdzona zostaje wezwana na rozprawę jako świadek, by

11. P. Wiliński, *Zarys teorii konfliktu w prawie karnym*, Warszawa 2020, s. 183 i następane.

złożyć zeznania. Oczywiście ze względu na to, że pozostaje w różnych relacjach z oskarżonym może odmówić składania zeznań, uchylić się od odpowiedzi na pytanie albo zostać zwolniona od złożenia zeznań lub odpowiedzi na pytania, jeśli o to wniesie.

Osoba pokrzywdzona może stać się również m.in. oskarżycielem posiłkowym ubocznym i od tego momentu występować w procesie karnym obok prokuratora (art. 54 kpk). Należy podkreślić, że dzięki przyjęciu tej roli staje się stroną postępowania sądowego. W konsekwencji może zadawać pytania świadkom i oskarżonemu.

Ważnym uprawnieniem oskarżyciela posiłkowego ubocznego jest także możliwość korzystania ze wsparcia pełnomocnika. Wśród tych 14% osób pokrzywdzonych, którzy korzystali z pełnomocnika, zdecydowana większość (64%) zdecydowała się przyjąć rolę oskarżyciela posiłkowego. Warto

zaznaczyć, że w takiej sytuacji osoba pokrzywdzona w ogóle nie musi uczestniczyć w rozprawach, by być zorientowaną w sprawie i spokojną o to, że jej interesy są reprezentowane przed sądem. Taka praktyka może zapobiegać wtórnej wiktyimizacji. Podczas badań aktowych nie udało nam się jednak ustalić więcej na temat tego zjawiska.

W analizowanych przez nas sprawach karnych osoby pokrzywdzone korzystały z uprawnienia do bycia oskarżycielem posiłkowym w 19% przypadków i tylko raz doszło do rezygnacji z niego w toku postępowania sądowego.

W naszej ocenie oznacza to, że jeśli osoba pokrzywdzona decyduje się na bardziej aktywny udział w procesie sądowym, co do zasady pozostaje zdeterminowana by rozstrzygnąć sprawę. Nie się to za sobą również inne daleko idące konsekwencje, które zostaną omówione poniżej.

Korzystanie z pomocy prawnika i wchodzenie w rolę oskarżyciela posiłkowego minimalizuje ryzyko wycofania lub zmiany zeznań przez osoby pokrzywdzone

Przyglądaliśmy się zmianom zeznań osób pokrzywdzonych, ponieważ jest to kwestia, która może mieć duże znaczenie dla przebiegu całego procesu karnego oraz jego wyniku. Jednocześnie

uważamy, że na ogół zmiana zeznań przez osoby pokrzywdzone jest zjawiskiem niepokojącym, odzwierciedlającym poczucie presji czy zagrożenia ze strony oskarżonego oraz braku zaufania

do organów postpowania, że są w stanie efektywnie i skutecznie rozstrzygnąć problem.

Badacze natrafili na sytuacje, gdy osoba pokrzywdzona na różnych etapach postępowania karnego chciała wycofywać swoje zeznania lub zmieniała je. Oto charakterystyczne sytuacje z analizowanych przez nas akt:

Przyszłam tutaj wycofać zeznania złożone na komisariacie w dniu dzisiejszym o godzinie 14.05. Robię to ponieważ przemyślałam sobie wszystko, całą tą sytuację i nie uważam, żeby syn się nade mną znęcał. To co się dzieje jest dla mnie do zniesienia a ja nie uważam, że on robił coś co zagraża mojemu życiu albo zdrowiu. Wycofuję swoje zeznania w całości. Rozmawiałam z byłym mężem i na spółkę wynajmiemy synowi pokój i on się wyprowadzi. To załagodzi całą sytuację i wszystko będzie dobrze. Wcześniej przyszłam na komisariat, ponieważ posłuchałam opinii pani z opieki społecznej i ciotki, które uważają, że syn się nade mną znęca. Ja tak nie uważam. Byłam na niego zła, ponieważ on nie pracuje a chce ode mnie pieniędzy. On musi zmienić swoje podejście i myślałam, że taka sytuacja zmusi go do zmian. Nie myślałam, że to jest takie poważne, że syna będą zatrzymywać na dołek. To nie jest taka sprawa. On nie robi mi krzywdy. Ja to wiem. Poza tym w domu są jeszcze moja córka i ojciec i oni nie uważają, żebym dobrze zrobiła, idąc na policję. Wcześniejsze zeznania były spowodowane chęcią wstrząśnienia synem. Teraz boję się, że cała sytuacja może mieć zły wpływ. Ja wcześniej zeznawałam, że on może mieć depresję i nie uważam, żeby sprawa na Policji mogła mu pomóc. Może cała ta sytuacja jest wynikiem choroby i jak będzie się leczył to wszystko będzie dobrze. Teraz na pewno nie bierze narkotyków. To jest dobry chłopak, tylko się trochę pogubił. Trzeba mu pomóc, a nie dokładać problemów. Jak z byłym mężem wynajmiemy mu pokój, a będziemy to załatwiać od jutra, to się wszystko ułoży. To wszystko co mam do zeznania.

sygn. akt II K 387/19, Sąd Rejonowy w Toruniu

Notatka policyjna z 4 lutego 2018 roku: *Zgłaszająca oświadczyła, że gdy przebywała w domu do pokoju wszedł mąż i zaczął się z nią awanturować, a gdy odmówiła dalszej rozmowy, zagroził jej pozbawieniem życia, przy czym w trakcie rozmowy trzymał w ręku nóż kuchenny. Ze strachu przed mężem uciekła do domu swojego syna. Kobieta oświadczyła, że*

agresywne zachowanie męża w stosunku do jej osoby zdarzało się w przeszłości częściej przez co była w rodzinie prowadzona procedura „Niebieskiej Karty”. Pani obawia się, że mąż spełni swoje groźby, dlatego nie chce wracać do swojego miejsca zamieszkania. Z uwagi na powyższe podjęliśmy decyzje o zatrzymaniu Pana. Udaliśmy się do miejsca zamieszkania mężczyzny. Zatrzymanie i PDOZ [Pomieszczenie dla Osób Zatrzymanych].

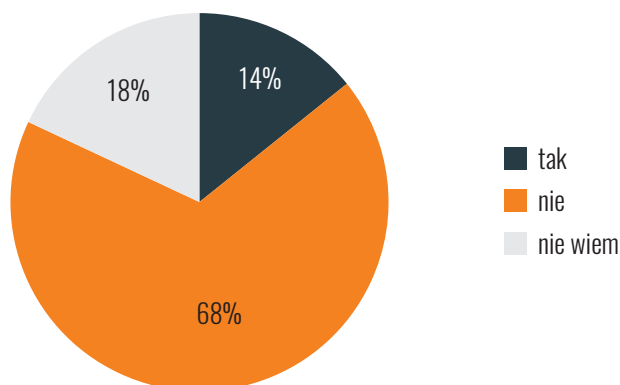
W trakcie przyjmowania zawiadomienia kobieta była płaczliwa, momentami kontakt z nią był bardzo utrudniony. Momentami wahała się, czy dobrze robi, inicjując postępowanie karne przeciwko mężowi (twierdzi, że nie jest najgorszy), by za chwilę podkreślić, że boi się o swoje życie i nie ma wyboru. Z przesłuchań członków rodziny na plan pierwszy wysuwa się problem alkoholowy, z którego mężczyzna nie próbuje wyjść.

Zeznania z 5 lutego 2018 roku: W nawiązaniu do mojego zawiadomienia z dnia 4.02.2018 chcę dodać, że ja nie widziałam, by mąż trzymał nóż, wcześniej podczas awantur on nigdy nie łąpał za nóż. Ja po prostu w dniu wczorajszym bardzo się przestraszyłam jak on powiedział, że mnie zabije i wiedziałam, że za mną są noże. Jeśli chodzi o awantury, które mąż wszczyła to używa wobec mnie słów wulgarnych takich jak jesteś (***) . Chcę dodać, że podczas awantur ja również w stosunku do męża używam podobnych słów. [...] jeżeli chodzi o sytuację z 2012 roku, kiedy pobiegłam do sąsiadki to ona nic nie wie w tej sprawie. Ja po prostu wtedy do niej zapukałam i poprosiłam o możliwość skorzystania z telefonu. Ona nie słyszała mojej rozmowy i nic nie jest jej wiadomo na ten temat. Ona jest starszą osobą i ja nigdy z nią na takie tematy nie rozmawiałam. To wszystko.

Rozprawa z 17 maja 2018 roku: pokrzywdzona oświadcza, że chce dać mężowi szansę, zgadza się na warunkowe umorzenie postępowania, przede wszystkim zależy jej na tym, by mąż podjął leczenie przeciwalkoholowe, bo to wszystko przez alkohol.

sygn. akt VIII K 375/18, Sąd Rejonowy w Toruniu

Wykres 22. Czy osoba pokrzywdzona wycofywała lub zmieniała zeznania w czasie procesu karnego? (n=316)

Źródło: opracowanie własne

Podobne sytuacje zostały zaobserwowane w 14% przypadków. Jednocześnie w 18% przypadków badacze nie mieli pewności, czy zeznania spisane w protokołach rozprawy można uznać za zmienione w stosunku do tych, które zostały złożone na początku postępowania karnego. Duży odsetek odpowiedzi negatywnych wynika również z tego, że część spraw kończyła się na wcześniejszym etapie postępowania niż rozprawa lub bez ponownego przeprowadzania postępowania dowodowego.

Dostrzeżliśmy również pewne zależności pomiędzy zmiennymi społeczno-demograficznymi a częstotliwością zmiany zeznań. Stosunkowo najczęściej zeznania zmieniały te kobiety, które pozostawały ze sprawcą w relacji partnerskiej lub małżeńskiej. Zeznania częściej zmieniały także osoby mieszkające w małych miastach i na wsi. To potwierdza, że na decyzje osoby pokrzywdzonej dotyczącą składanych zeznań mogą mieć wpływ takie czynniki jak:

- ambiwalentny stosunek do oskarżonego, gdy osoba pokrzywdzona doświadcza przemocy, ale jednocześnie jest z nim silnie związana emocjonalnie;
- poszukiwanie ochrony dla siebie i pomocy dla sprawcy, zamiast jego ukarania;
- nadzieja na naprawienie relacji oraz zmniejszona determinacja ochrony własnych interesów, jeśli nie czuje się odpowiedzialna za zapewnienie bezpieczeństwa innym pokrzywdzonym, np. dzieciom;
- wstyd i inne uwarunkowania społeczno-kulturowe, silniejsze w mniejszych miejscowościach.

Dodatkowo w wielu przypadkach inne okoliczności sprawy wskazywały, że przemoc może być stosowana od dawna, a zmiana zeznań lub ich wycofywanie ma miejsce ze względu na zawiłość ludzkich sytuacji oraz ambiwalentny stosunek osoby pokrzywdzonej do oskarżonego:

- w 64% zaobserwowanych przypadków, w których dochodziło do zmiany zeznań, w rodzinie stosowano wcześniej procedurę „Niebieskiej Karty”;
- w 53% zaobserwowanych przypadków, w których dochodziło do zmiany zeznań, miały miejsce wcześniejsze interwencje policji;
- w 67% zaobserwowanych przypadków, w których dochodziło do zmiany zeznań, prokurator zdecydował się zastosować wcześniej wolnościowe środki zapobiegawcze albo wnieść do sądu wniosek o zastosowanie tymczasowego aresztowania.

Jednocześnie trzeba podkreślić, że w ostateczności ocena dowodów z takich zeznań zawsze należy do sądu. Z akt przebiegały oznaki sceptycyzmu sędziów

wobec zmiany zeznań. Często zdarzały się sytuacje, że pomimo wniosków osoby pokrzywdzonej o zaprzestanie działań sąd kontynuował postępowanie i wydał wyrok.

W sprawie o sygn. akt II K 203/19 prowadzonej w Sądzie Rejonowym w Stargardzie osoba pokrzywdzona składając zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa oświadczyła, że nie chce brać udziału w czynnościach procesowych przeciwko swojemu mężowi. Nie korzystała z pomocy prawnika, nie stała się oskarżycielką posiłkową, ale pojawiła się na rozprawie jako świadek, by złożyć zeznania, które zmieniała na korzyść oskarżonego. Pomimo tego sąd wydał wyrok skazujący na karę bezwzględnej pozbawienia wolności.

Innym razem sąd przychylił się w treści wyroku do próśb osoby pokrzywdzonej:

Rozprawa z 10 lipca 2020 roku: *Po przemyśleniach oraz z uwagi na obecną sytuację dobrowolnie i bez przymusu chce wycofać wszystkie poprzednio złożone na policji zeznania. Od listopada 2019 roku nie mieszkamy już razem. Żyjemy osobno, ale pozostajemy w kontakcie, który uważam za poprawny.*

Rozprawa z 8 października 2020 roku: *[...] nie chcę żeby sąd zobowiązał oskarżonego do powstrzymywania się od kontaktowania się ze mną i zbliżania, ponieważ gdy oskarżony nie pije, są między nami dobre stosunki i moja córka jest związana z oskarżonym. Często o niego pyta i za nim tęskni. Pozwalam wtedy na to, żeby się ze sobą widywali pod moją kontrolą. Wnoszę, aby tego nie orzekać.*

sygn. akt II K 129/20, Sąd Rejonowy w Toruniu

Biorąc pod uwagę powyższe, bardzo ważnym jest, by sędziowie prowadzący sprawy o znęcanie się znali dynamikę zjawiska przemocy domowej, byli wyczuleni na to, że osoby pokrzywdzone mają tendencję do wycofywania zeznań – pod presją samego sprawcy, własną lub rodziny, umieli obserwować cha-

rakterystyczne działania sprawcy oraz ofiary i wyciągali z nich właściwe wnioski. Taką samą wiedzą i ostrożnością powinny wykazywać się również inne organy prowadzące postępowanie karne na wcześniejszym etapie tj. Policja i prokuratorzy.

Tabela 7. Zależność pomiędzy przyjętą rolą procesową i korzystaniem z pełnomocnika a zmianą zeznań przez osoby pokrzywdzone.

osoba pokrzywdzona korzystała z pomocy prawnika albo miała ustanowionego pełnomocnika	osoba pokrzywdzona była oskarżycielem posiłkowym	liczba spraw	liczba spraw, w których osoba pokrzywdzona zmieniała zeznania	odsetek spraw, w których osoba pokrzywdzona zmieniała zeznania
nie	nie	251	43	17%
nie	tak	21	2	9%
tak	nie	6	0	-
tak	tak	38	0	-

Źródło: opracowanie własne

Uwypuklić należy fakt, że osoby pokrzywdzone, które zostały oskarżycielami posiłkowymi ubocznymi zdecydowanie rzadziej zmieniały zeznania na jakimkolwiek etapie postępowania (2 zaobserwowane przypadki). Do zmiany zeznań nie doszło nigdy, jeśli osoba pokrzywdzona korzystała z pomocy prawnika.

W związku z tym w naszej ocenie słusznym jest zachęcanie osób pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się do wchodzenia w rolę oskarżyciela posiłkowego ubocznego i korzystania z pomocy prawników (również z urzędu w przypadku trudności finansowych). Dzięki temu zwiększa się prawdopodobieństwo, że osoba pokrzywdzona nie ulegnie żadnej presji i wytrwa do końca procesu, chroniąc siebie i swoje interesy.

Przemoc wobec dzieci to szara strefa dla wymiaru sprawiedliwości

Jedynie w 5 z 316 analizowanych przez nas przypadków postępowanie było wszczynane ze względu na podejrzenie popełnienia przestępstwa wyłącznie wobec osób małoletnich. W tych przypadkach podejrzanymi o znęcanie się nad dziećmi były 3 kobiety i 3 mężczyzn. Zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa w 4 powyższych przypadkach składały osoby obce lub instytucje. Stawiany zarzut dotyczył zawsze art. 207 § 1 kk, chociaż przemoc wobec małoletnich dzieci jako osób nie-

poradnych ze względu na wiek powinna być kwalifikowana z art. 207 § 1a kk.

Do sprawy II K 1429/12 w Sądzie Rejonowym Gdańsk-Północ w Gdańsku, gdzie sprawcami byli rodzice zastępczy a pokrzywdzonymi sześcioro małoletnich dzieci, które uciekły z domu, dotychczas Rzecznik Praw Dziecka.

Małoletnie dzieci występowały również jako osoby pokrzywdzone w sprawach, w których pokrzywdzonymi były osoby dorosłe, np. kobiety będące matkami (14 przypadków).

[...] składam wniosek o ściganie karne. Ja nie żądam ochrony policji, ja chcę się uwolnić, aby dzieci były bezpieczne, ponieważ boję się tego człowieka, on traktował mnie jak własność.

sygn. akt III K 333/19, Sąd Rejonowy Poznań-Stare Miasto w Poznaniu

Jednocześnie, podczas prowadzenia badania stwierdziliśmy wiele razy, że małoletnie dzieci nie były traktowane jako osoby pokrzywdzone, a zamieszkiwały wspólnie z oskarżonym i osobą pokrzywdzoną (66 spraw). Trudno uznać, że faktycznie nie były one ofiarami panującej w domu przemocy.

Od 5 lat statystyki Komendy Głównej Policji w zakresie działań podjętych w procedurze „Niebieskiej Karty” utrzymują się na tym samym poziomie. Charakterystykę osób, co do których istnieje podejrzenie, że zostały dotknię-

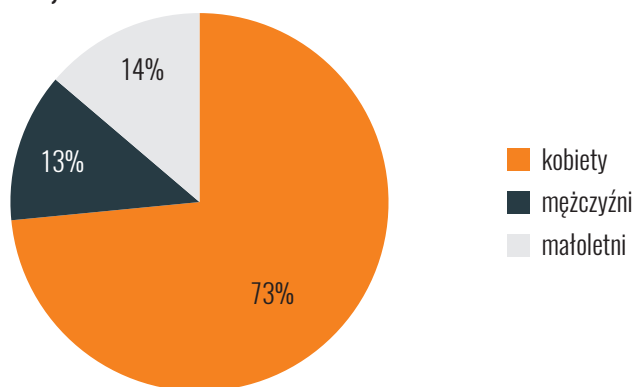
te przemocą w roku 2020 prezentuje Wykres 23.

Powyższe dane wskazują, że ok. 14% ofiar przemocy domowej stanowiły dzieci. Inaczej kształtują się statystyki dotyczące prawomocnych skazań dorosłych za przestępstwo znęcania się opublikowane w Informatorze Statystycznym Wymiaru Sprawiedliwości. W tym przypadku odsetek spraw, które zakończyły się prawomocnym skazaniem, a osobami pokrzywdzonymi byli małoletni jest dziesięciokrotnie niższy.

Są to niepokojące obserwacje, które prowadzą do wniosku, że przemoc osób dorosłych wobec małoletnich dzieci nadal pozostaje szarą strefą, której skali nie można zmierzyć. Wymiar sprawiedli-

wości nie pełni więc swojej funkcji wymierzania sprawiedliwości i prewencji przemocy wobec najbliższych członków naszego społeczeństwa.

Wykres 23. Charakterystyka osób dotkniętych przemocą w roku 2020. (n= 85 575)

Źródło: Komenda Główna Policji, statystyki działań podjętych w procedurze „Niebieskiej Karty” wyłącznie przez Policję: <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/201373,Przemoc-w-rodzinie-dane-od-2012-roku.html>¹² [dostęp: 21.01.2022]

Według poniższej tabeli liczba prawomocnie skazanych osób dorosłych za przestępstwo znęcania się, w których pokrzywdzonymi były osoby małoletnie stanowi, zależnie od roku, między 1 a 2% skazań (podobnie jak w naszej próbie).

Oczywiście dane dotyczące stosowania „Niebieskiej Karty” ujmują w sobie również inne formy przemocy niż znęcanie

się. Z drugiej jednak strony przestępstwa z art. 207 kk stanowią największy odsetek przestępstw przeciwko rodzinie¹³. Wydaje się, że niskie wskaźniki nie powinny napawać optymizmem. Mogą one oznaczać, że wiele aktów przemocy wobec małoletnich pozostało nieujawnionych lub pominiętych przez organy prowadzące postępowanie karne.

12. Od 2012 roku zmienił się system rejestracji statystycznej w związku z przemocą domową, stąd też inna forma prezentacji danych. Liczby dotyczą działań podjętych w procedurze „Niebieskiej Karty” wyłącznie przez policję, z wyłączeniem danych z działalności innych, upoważnionych do zwalczania przemocy domowej, podmiotów pozapolicyjnych.

13. Informator Statystyczny Wymiaru Sprawiedliwości, *Skazania prawomocne z oskarżenia publicznego – dorośli – wg rodzajów przestępstw i wymiaru kary w latach 2008-2018*, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>

Tabela 8. Skazania prawomocne za przestępstwo znęcania się w latach 2015-2018 z wyodrębnieniem dorosłych i małoletnich pokrzywdzonych.

lata	liczba skazań							
	2015		2016		2017		2018	
pokrzywdzony	dorosły	małoletni	dorosły	małoletni	dorosły	małoletni	dorosły	małoletni
art. 207 § 1 kk	10 553	236	10 572	265	9 755	216	10 450	146
art. 207 § 1a kk (znęcanie się nad osobą nieporadną ze względu na jej wiek, stan psychiczny lub fizyczny)	przepis nie obowiązywał		przepis nie obowiązywał		6 (nie wyodrębniono małoletnich)		340 (nie wyodrębniono małoletnich)	
art. 207 § 2 kk (czyn połączony jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa)	12	1	13	1	16	1	10	5
art. 207 § 3 kk (kiedy następstwem czynu określonego w § 1-2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie)	31	2	31	-	37	1	29	1
art. 207 §3 kk w zw. z §1	24	-	-	-	-	-	3	3
art. 207 §3 kk w zw. z §2	-	-	-	-	-	-	1	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie statystyk Skazania prawomocne z oskarżenia publicznego – dorośli – wg rodzajów przestępstw i wymiaru kary w latach 2008-2018, Informator Statystyczny Wymiaru Sprawiedliwości, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> [dostęp: 21.01.2022]

Dodatkowo badacze dostrzegli, że pojawiający przemoc partner nie skrzywdziły się również osoby pokrzywdzone, jednak dziecka: które wskazywały, że w ich ocenie sto-

Mąż jest **osobą agresywną** i moim zdaniem **nieobliczalną**. Obawiam się gróźb przez niego wypowiedzianych pod moim adresem i **boję się** dalszego wspólnego zamieszkiwania. Myślę, że **jest osobą zdolną do spełnienia wypowiedzianych gróźb** i obawiam się, że w przyszłości może wyrządzić

mi krzywdę. Nie sędzę natomiast, aby był zdolny do wyrządzenia krzywdy swojemu dziecku.

sygn. akt X K 547/17, Sąd Rejonowy Warszawa Śródmieście
w Warszawie; podkreślenia własne

Powyższa wypowiedź świadczy z kolei o niekonsekwencji, wyparciu problemu przez osoby dorosłe doświadczające przemocy. Takie deklaracje nie powin-

ny usypiać czujności przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości w stosunku do zjawiska przemocy domowej i jego oddziaływania na dzieci.

Brak pisemnych uzasadnień aktu oskarżenia

Sprawy dotyczące przestępstwa znęcania się co do zasady są występkami zagrożonymi karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. W związku z tym postępowanie przygotowawcze toczy się w formie dochodzenia. W takiej sytuacji przepisy kodeksu postępowania karnego zezwalają na to by, akt oskarżenia nie zawierał uzasadnienia (art. 332 § 3 kpk). Prokuratorzy skrupulatnie korzystają z tego uproszczenia. W konsekwencji w aktach spraw w zdecydowanej większości sytuacji brak jest pisemnego podsumowania przeprowadzonych czynności i wyciągniętych wniosków.

Podobnie sytuacja ma się z wyrokiem, który nie musi być uzasadniany pisemnie, jeśli strony o to nie zawniosują.

Z pewnością są to ograniczenia, które wpływają pozytywnie na sprawność i ekonomikę postępowania. Jednocześnie po analizie spraw dotyczących przemocy domowej pojawia się wątpliwość co do prawidłowości takiego uregulowania powyższych kwestii, biorąc

pod uwagę rzetelność postępowania i rzeczywistą ochronę gwarancji procesowych stron. Osoba pokrzywdzona, oskarżony oraz ustanowieni przez nich pełnomocnicy i obrońcy widzą w aktach tylko niezbędne, formalne minimum treści. Uczestnik postępowania przeglądający akta ma ograniczone możliwości odtworzenia stanu faktycznego, dostrzeżenia tego, jak jest on rozumiany przez organy prowadzące postępowanie oraz ewentualnego dyskutowania z wyrokiem, co jest podstawowym uprawnieniem wynikającym zarówno z praw osób pokrzywdzonych, jak i z prawa do obrony. Jeśli dodać do tego fakt, że osoby pokrzywdzone często wolałyby unikać bezpośrednich spotkań z oskarżonym, a jednocześnie mogą być zainteresowane prowadzeniem sprawy, uważamy, że automatyczne korzystanie z przepisów wyłączających konieczność uzasadnienia podjętych decyzji negatywnie wpływa na poczucie sprawiedliwości i rzetelności działania.

Sądy wymierzają kary, które nie rozwiązują problemu

Sądy rejonowe w 258 przypadkach (82%) wydały wyrok skazujący. Oznacza to, że uznały oskarżonego za winnego popełnienia przestępstwa i wymierzyły karę grzywny, ograniczenia albo pozbawienia wolności (choć niekiedy w zawieszeniu, o czym później). Natomiast tylko w 6 przypadkach (2%) nastąpiło uniewinnienie oskarżonego, m.in. z powodu stwierdzona niepoczytalność oskarżonego oraz znikomej społecznej szkodliwości czynu.

Sąd orzeka względem podejrzanej środek zabezpieczający w postaci terapii poprzez korzystanie przez nią z leczenia psychiatrycznego w formie ambulatoryjnej w Poradni Zdrowia Psychicznego przy Szpitalu Specjalistycznym w [...]; zwalnia podejznaną od zapłaty na rzecz Skarbu Państwa kosztów sądowych w całości, zasądza od Skarbu Państwa na rzecz radcy kosztą na rzecz obrony udzielonej podejrzanej z urzędu.

sygn. akt II K 890/17, Sąd Rejonowy w Nowym Sączu

Warto również zaznaczyć, że w 38 przypadkach orzeczono warunkowe umorzenie postępowania (12%), a w 14 przypadkach umorzono postępowanie (4%). Warunkowe umorzenia miały miejsce, jeśli sąd nie kwestionował wystąpienia znęcania się. Jednocześnie różne dodatkowe okoliczności sprawy (spójne z przesłankami tej instytucji wyrażonymi w art 66 kk) i postawa sprawcy uzasadniały przypuszczenie, że pomimo umorzenia postępowania nie będzie stosował przemocy w przyszłości.

[...] warunkowo umarza postępowanie na okres 1 roku próby, orzeka wobec oskarżonego świadczenie pieniężne na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej w kwocie 1500 złotych, zobowiązuje oskarżonego do pisemnego przeproszenia pokrzywdzonych w terminie 1 miesiąca od daty uprawomocnienia się orzeczenia.

sygn. akt II K 317/17, Sąd Rejonowy w Zakopanem

[...] warunkowo umarza na dwuletni okres próby oddając oskarżonego w tym okresie pod dozór kuratora sądowego, zobowiązuje oskarżonego w okresie próby do poddania się terapii w zakresie uzależnienia od alkoholu, do uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych dla

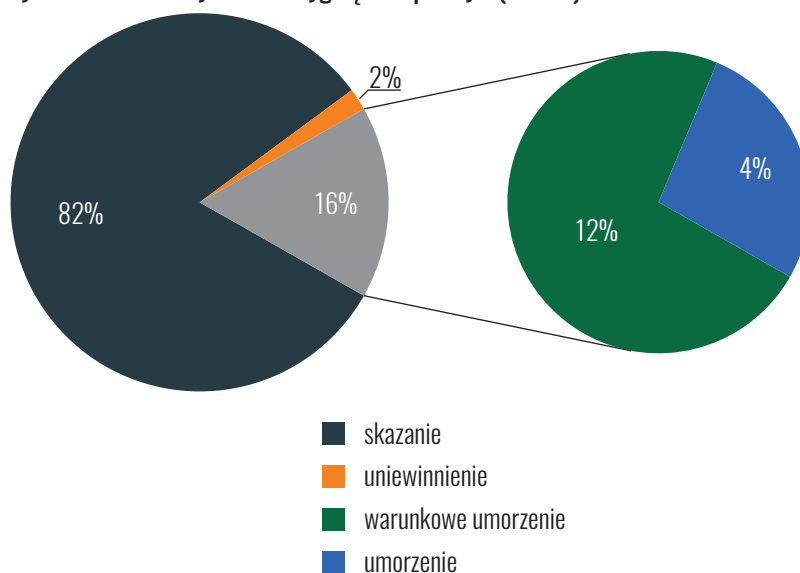
sprawców przemocy domowej oraz do powstrzymywania się od kontaktowania się z pokrzywdzonymi [...] w sposób sprzeczny z zasadami współżycia społecznego, a w szczególności będąc w stanie po użyciu alkoholu; zasądza od oskarżonego na rzecz Skarbu Państwa częściowe koszty sądowe w postaci częściowych wydatków w kwocie 50 złotych i na zasadzie art. 624 § 1 kpk zwalnia go od ponoszenia pozostałych kosztów sądowych w postaci dalszych wydatków i opłat.

sygn. akt II K 1329/18, Sąd Rejonowy w Nowym Sączu

Z kolei do umorzenia dochodziło z następujących powodów:

a. sąd wziął pod uwagę efektywne zakończenie mediacji, która odbyła się z woli osoby pokrzywdzonej i oskarżonego (5 przypadków)¹⁴; b. ze względu na chorobę psychiczną sprawca nie mógł w czasie czynu rozpoznać jego znaczenia oraz	c. sprawca zmarł (4 przypadki); d. wobec braku skargi uprawnionego oskarżyciela w sytuacji, gdy organy umarzały postępowanie karne i doszło do nieudanej próby złożenia subsydiarnego aktu oskarżenia (1 przypadek).

Wykres 24. Jakie było rozstrzygnięcie sprawy? (n=316)

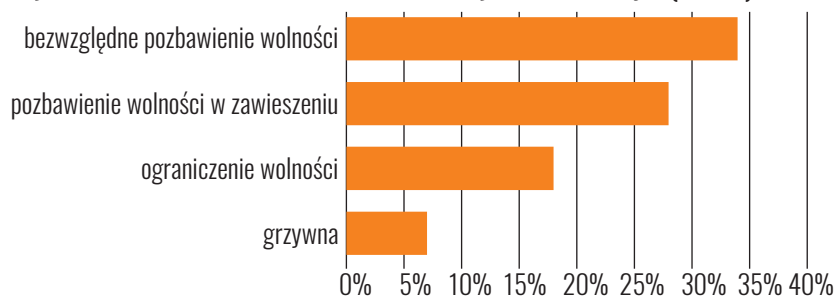

Źródło: opracowanie własne

14. Z analizowanych przez nas spraw 23 (7%) zostały skierowane na mediację. 16 z nich zakończyło się ugodą (5%), która w 5 przypadkach doprowadziła do umorzenia postępowania.

W przypadkach, w których doszło do skazania oskarżonego (82%), w wyroku I instancji sąd najczęściej orzekał karę pozbawienia wolności (63%). W 34% przypadkach była to kara bezwzględne-
go pozbawienia wolności, a w 24% kara pozbawienia wolności w zawieszeniu, która wiązała się z poddaniem sprawcy próbie na wskazany w treści rozstrzygnięcia okres najczęściej od 2 do 5 lat.

Wykres 25. Jaka kara została orzeczona w wyroku I instancji? (n=316)

Źródło: opracowanie własne. Procenty nie sumują się do 100%, ponieważ w sprawie mogła zostać orzeczona więcej niż jedna kara.

Najdłuższy orzeczony okres bezwzględnego pozbawienia wolności w analizowanych przypadkach to 3 lata i 6 miesięcy pozbawienia wolności (sygn. akt V K 173/20, Sąd Rejonowy dla m. st. Warszawy w Warszawie), a najkrótszy to 3 miesiące pozbawienia wolności (sygn. akt II K 183/19, Sąd Rejonowy w Stargardzie).

Sądy orzekały też kary ograniczenia wolności (18%) i grzywny (7%), niekiedy wymierzając je łącznie.

Należy wskazać, że badacze dostrzegali przypadki, gdzie oskarżony przyznawał się do popełnionego czynu. Wskazywał, że żałuje swojego postępowania i kocha swoją rodzinę. Sąd, biorąc pod uwagę jego zachowanie orzekł wobec niego karę ograniczenia wolności polegającą na wykonywaniu nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne oraz zobowiązał go do podjęcia terapii. Z treści

akt wynikało jednak, że oskarżony po otrzymaniu wyroku nie podjął żadnych działań i ostatecznie odbywa zastępczą karę pozbawienia wolności (sygn. akt II K 741/18, Sąd Rejonowy w Otwocku).

Odrębną i jednocześnie bardzo istotną kwestią są orzekane w wyrokach środki karne takie jak nakaz powstrzymywania się od picia alkoholu, obowiązek podjęcia terapii czy zakaz zbliżania się do osoby pokrzywdzonej oraz możliwość uzyskania kompensacji wyrządzonych szkód i krzywd.

Zdaje się, że to właśnie one mogłyby jakkolwiek stanowić próbę bardziej adekwatnej reakcji na przestępstwo znęcania są. Same osoby pokrzywdzone często wskazywały, że zależy im przede wszystkim na odizolowaniu oskarżonego lub zobowiązaniu go zajęcia się problemem alkoholowym.

Wykres 26. Odsetek spraw, w których zastosowano środki karne. (n=316)

Źródło: opracowanie własne

W praktyce środki karne orzeczono w następujących odsetkach spraw:

- zobowiązanie do powstrzymania się od picia alkoholu – 32% przypadków;
- zakaz kontaktowania się z osobami pokrzywdzonymi – 17% przypadków;
- zakaz zbliżania – 17% przypadków;
- skierowanie na terapię/oddziaływanie korekcyjno-edukacyjne – 14% przypadków;
- nakaz opuszczenia lokalu – 10% przypadków;
- zobowiązanie do powstrzymania się od narkotyków/środków odurzających – 0 przypadków.

Należy również podkreślić, że w jednym wyroku można zawrzeć kilka środków karnych. W związku z tym powyższe środki zostały zastosowane zaledwie wobec 30% wszystkich oskarżonych.

Jeszcze mniej pozytywnie kształtowała się sytuacja w przypadku środków kompensacyjnych. Jeśli osoba pokrzywdzona oczekuje kompensacji, która pomogłaby

jej rozpocząć nowy etap, taką możliwość dają obecnie tylko nieliczne rozwiązania prawa karnego materialnego, za pomocą których sąd z urzędu lub na wniosek osoby pokrzywdzonej może orzec o naprawieniu szkody, zadośćuczynieniu czy nawiąźce. W analizowanych sprawach środki kompensacyjne zostały orzeczone tylko w 6% przypadków, a ich średnia wysokość wynosiła 2831 zł.

Zastanawiająca jest niechęć sędziów do orzekania środków karnych i kompensacyjnych. Być może wynika ona z utartego przekonania, że w przypadku każdego przestępstwa odpowiednią reakcją jest kara, a zastosowanie innych środków nie przyniesie oczekiwanych efektów. Wydaje się jednak, że takie założenie nie jest właściwe w przypadku znęcania się, gdzie osobom pokrzywdzonym zależy bardziej na własnym bezpieczeństwie, ewentualnie zmianie oskarżonego poprzez nakłonienie, a niekiedy wręcz zmuszenie go do pracy nad sobą, niż ukaranie go.

Osoby pokrzywdzone często już w swoich pierwszych zeznaniach zwracały uwagę na to, że szukają w wymiarze sprawiedliwości wsparcia, np. w postaci skutecznego odizolowania od partnera zagrażającego ich poczuciu bezpieczeństwa, zobowiązania syna do powstrzymania się od spożycia alkoholu czy skierowania wnuka na terapię uzależnień. Zamiast tego otrzymały informacje o wyrokach, które oprócz kary zwykle nie zawierały w swojej treści żadnych środków karnych (takich jak zakaz zbliżania się, nakaz udziału sprawcy w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych), jeśli ich nałożenie na sprawcę nie było obligatoryjne.

Wnioski

1. **Proces karny w aktualnym kształcie nie jest najlepszą formą reakcji na przemoc domową.** Oskarżeni i osoby pokrzywdzone uzyskują tylko formalne rozstrzygnięcie ważnej dla siebie kwestii nieuwzględniające ich potrzeb. Nie jest ono równoznaczne z próbą rzeczywistego wyjaśnienia specyficznej i skomplikowanej sytuacji osób uwikłanych w konflikt wywołany przestępstwem znęcania się. Tym samym bardzo trudno o to, by wydane orzeczenie pomogło osobom pokrzywdzonym przywrócić poczucie bezpieczeństwa, a sprawcy dać narzędzia do resocjalizacji, by ten do przemocy nie wrócił (poza ewentualnych strachem przed karą czy autorefleksją z tym związaną). Co do zasady nie ma mowy o długotrwałym i efektywnym wygaśnięciu powstałego sporu oraz usunięciu jego skutków lub zadośćuczynieniu im.
2. **Zobowiązanie do powstrzymania się od picia alkoholu i inne środki karne oraz kompensacyjne,** które mogłyby stanowić jakąkolwiek próbę bardziej adekwatnej reakcji na przestępstwo znęcania się niż kara oraz realnej pomocy – również dla sprawcy przestępstwa – **są orzekane rzadziej niż powinny,** biorąc pod uwagę okoliczności analizowanych spraw.
3. Konstrukcja art. 207 kk powoduje, że organy prowadzące postępowanie karne w praktyce często pomijają inne formy przemocy niż znęcanie się fizyczne i psychiczne lub wymieniają je tylko zdawkowo jako inne sposoby działania sprawcy. W konsekwencji **uwadze wymiaru sprawiedliwości umyka w szczególności przemoc ekonomiczna,** której przejawy osoby pokrzywdzone często wskazują już w pierwszych zeznaniach.
4. Nieznajomość specyfiki zjawiska przemoc domowej i brak odpowiednich procedur, które nakazywałyaby traktowanie osób pokrzywdzonych przestępstwem

znęcania się jako osób wymagających szczególnego traktowania powoduje, że **w toku procesu karnego często dochodzi do ich wtórnej oraz ponownej wiktyimizacji**, a orzeczenie nie zabezpiecza ich interesów, dlatego trudno mówić o przywróceniu poczucia sprawiedliwości.

5. Widoczny jest również **brak konsekwencji w stosowaniu środków zapobiegawczych oraz rutyna w prowadzeniu postępowania karnego** przejawiająca się np. w sposobie konstruowania aktów oskarżenia bez uzasadnienia czy przesłuchiwanie osób pokrzywdzonych jako świadków na rozprawie w obecności oskarżonego. Co do zasady są to działania zgodne z obowiązującymi przepisami kodeksu postępowania karnego, ale nieuwzględniające potrzeb uczestników toczącego się procesu karnego, a niekiedy powodujące również poczucie braku rzetelności u osób zaangażowanych w sprawę.
6. Bardzo istotnym, ale odrębnym problemem systemowym uzewnętrznionym w badaniu jest wykrywanie i karanie przemocy wobec małoletnich. Pomimo zmiany przepisów w 2017 roku nie dostrzegliśmy kwalifikowania przemocy wobec dzieci z art 207 §1a kk (przewidującego zaostrzenie kary). Bardzo niski odsetek spraw dotyczących stosowania przemocy tylko wobec dzieci zdaje się potwierdzać, że **nadal występuje szara strefa nieujawnionych aktów znęcania się wobec nich, której skali nie sposób zmierzyć**.

Rekomendacje

Rekomendacje dla ustawodawcy:

1. **Potrzebna jest nowelizacja przepisów kodeksu karnego w taki sposób, by:**
 - każda forma przemocy wobec osoby najbliższej była ścigana z urzędu, a w konsekwencji prowadzenie procesu karnego nie było uzależnione od zmniejszającej się determinacji osoby pokrzywdzonej do obrony własnych interesów oraz jej zmieniającego się nastawienia do sprawcy, czyli zachowań charakterystycznych dla dynamiki zjawiska przemocy domowej;
 - przemoc ekonomiczna została wpisana w treść przepisów z art. 207 kk, dzięki czemu zostanie ona uznana przez organy wymiaru sprawiedliwości za równie istotny problem społeczny jak znęcanie się psychiczne lub fizyczne czy przemoc seksualna, penalizowana w innej części kodeksu karnego;

- wszyscy sprawcy przemocy domowej byli obligatoryjnie kierowani do uczestnictwa w programach korekcyjno-edukacyjnych (z ewentualną możliwością dopuszczenia odstępstw od tej zasady w wyjątkowych wypadkach).

2. Potrzebna jest nowelizacja przepisów kodeksu postępowania karnego w taki sposób, by:

- przy dokonywaniu oceny potrzeb osoby pokrzywdzonej przestępstwem (związanych np. z udziałem w postępowaniu) brane były pod uwagę takie cechy osobowe jak wiek, płeć oraz tożsamość płciowa, pochodzenie etniczne, rasa, religia, orientacja seksualna, stan zdrowia, niepełnosprawność, prawa do pobytu, problemy z komunikacją, związek ze sprawcą lub zależność od niego czy doświadczenie przestępstwa w przeszłości, co byłoby zgodne ze standardem dyrektywy 2012/29/UE¹⁵;
- osoba pokrzywdzona obligatoryjnie korzystała z pomocy pełnomocnika, jeśli istnieje możliwość zakończenia sprawy w trybie konsensualnym, co pomoże zabezpieczyć jej prawa i wyrazić ewentualny sprzeciw;
- art. 390 § 2 kpk umożliwiający przeprowadzenie przesłuchania na rozprawie pod nieobecność oskarżonego wprost wskazywał, że jednym z wyjątkowych wypadków predestynujących do zastosowania przepisu jest rozstrzygnięcie sprawy dotyczącej przemocy domowej.

3. Potrzebna jest nowelizacja przepisów kodeksu postępowania karnego, a jednocześnie wydanie dodatkowych rozporządzeń i wytycznych w taki sposób, by:

- organy prowadzące postępowanie karne, a w szczególności Policja ze względu na częsty pierwszy kontakt z osobami uwikłanymi w konflikt wywołany znęcaniem się, w zrozumiały sposób pouczały osoby pokrzywdzone nie tylko o uprawnieniach procesowych, ale także wskazywały dostępne możliwości wsparcia psychologicznego i instytucjonalnego; podobne zalecenia występują już w wytycznych Prokuratora Generalnego dotyczących zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratu-

15. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dz. U. UE. L. z 2012 r. Nr 315, str. 57).

ry w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie¹⁶, brak jest jednak rozwiązań systemowych wymagających stosowanie szczególnych procedur w toku całego procesu:

- dorosła osoba pokrzywdzona przestępstwem znęcania się była przesłuchiwana zaraz po interwencji policji w domu¹⁷ (po odizolowaniu osoby podejrzanej o stosowanie przemocy) lub w innym bezpiecznym miejscu poza komisariatem i z użyciem kamer, by jej zeznania mogły być odtwarzane w przyszłości (procedura podobna do tej z rozporządzenia w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a-185c kpk¹⁸), co zaoszczędziłoby stresu oraz zapobiegłoby wtórnej oraz ponownej wiktymizacji i zmniejszyło liczbę niezbędnych stawiennictwa przed organami szeroko pojętego wymiaru sprawiedliwości;
- każdy podejrzany o stosowanie przemocy domowej obligatoryjnie składał oświadczenie dotyczące stosowania używek (z wykorzystaniem profesjonalnego narzędzia, np. kwestionariusza wywiadu); jeśli na jego podstawie pojawi się wątpliwość co do występowania uzależnienia kolejnym krokiem powinno być powołanie biegłego i przyznanie podejrzanemu obrony obywatelskiej, by zapewnić mu prawo do rzetelnego procesu pomimo tego, że występują okoliczności utrudniające obronę.

Rekomendacje dla sądów i organów ścigania

4. Wszystkie organy prowadzące postępowanie karne powinny:

- w przypadku, w którym pokrzywdzonymi są dzieci lub osoby dorosłe wymagające szczególnego traktowania, np. ze względu na swoją niepełnosprawność obligatoryjnie stosować kwalifikację czynu z art. 207 § 1a kk

16. Wytyczne Prokuratora Generalnego z dnia 22.02.2016 r. dotyczące zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie <https://pk.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/Wytyczne-Prokuratora-Generalnego-z-dnia-22.02.2016.pdf> [dostęp: 21.01.2022]

17. Taka możliwość została już wprowadzona w 2020 roku nowelizacją Ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, Dz. U. z 2021 r. poz. 1882 ze zm.

18. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2020 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a-185c kodeksu postępowania karnego, Dz. U. poz. 1691.

(zaostrenie karalności za znęcanie się nad osobą nieporadną ze względu na jej wiek, stan psychiczny lub fizyczny);

- rozważyć szersze niż dotychczas wykorzystywanie instytucji świadka *in-cognito* (art. 184 kpk) np. w odniesieniu do sąsiadów, którzy mogą obawiać się o swoje życie lub zdrowie;
- zachęcać osoby pokrzywdzone do ochrony swoich interesów i korzystania z uprawnień takich jak korzystanie z pomocy pełnomocnika (również bezpłatne) oraz wchodzenie w rolę oskarżyciela posiłkowego ubocznego.

5. **Sędziowie powinni:**

- każdorazowo oceniać konieczność ponownego składania zeznań przez osobę pokrzywdzoną w procesie sądowym oraz częściej korzystać z art. 390 § 2 kpk umożliwiającego przeprowadzenie przesłuchania na rozprawie pod nieobecność oskarżonego;
- zawsze orzekać udział skazanych w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych w wyrokach dotyczących zjawiska przemocy domowej;
- częściej korzystać z szerokiego katalogu środków karnych i kompensacyjnych, które można zawrzeć w rozstrzygnięciu sprawy.

Rozdział III

Wyniki monitoringu rozpraw z art. 207 kodeksu karnego

Daria Hofman

W niniejszym raporcie prezentujemy wyniki monitoringu „Court Watch przeciw przemocy domowej”, który trwał od 16 marca do 28 października 2021 roku. Przez ten czas 61 wolontariuszy Fundacji Court Watch Polska 294 razy wizytowało posiedzenia sądowe z art. 207 kodeksu karnego w wydziałach karnych sądów różnych instancji. Uzyskane obserwacje pochodzą z 31 sądów w całej Polsce. Należy mieć na uwadze bezprecedensowe okoliczności, w których przyszło nam realizować monitoring – mianowicie pandemię COVID-19. Tym bardziej jesteśmy wdzięczni za zaangażowanie i czas

wszystkich osób, które jako wolontariusze Fundacji Court Watch Polska decydują się współpracować z nami na rzecz poprawy działania polskiego wymiaru sprawiedliwości – także w tym trudnym czasie. W tym miejscu pragniemy szczególnie podziękować najbardziej aktywnym wolontariuszom: **Adrianowi Żądło, Agnieszce Łyś, Alinie Bunzel, Halinie Twardowskiej, Julii Zabrowskiej, Karolinie Góreckiej, Magdalenie Gawlas, Marii Czapskiej, Matyldzie Łukasiewicz, Michałowi Matlakowi, Natalii First, Piotrowi Rzekieckiemu, Piotrowi Majochowi i Wiktorii Piaseckiej.**

Metodologia monitoringu

Obserwacje rozpraw w ramach programu „Court Watch przeciw przemocy domowej” były prowadzone za pomocą metody obserwacji uczestniczącej. Polega ona na osobistym wejściu ba-

dacza w sytuację społeczną, która jest obiektem jego zainteresowania, aby jak najdokładniej oddać jej charakter i doświadczenia jej uczestników.

W przypadku badań Fundacji Court Watch Polska obserwatorzy wcielają się w rolę publiczności na sali sądowej, oceniając przebieg posiedzenia okiem zwykłego obywatela – bez większej wiedzy prawniczej, ale z życiowym i emocjonalnym bagażem własnych doświadczeń.

Wszyscy wolontariusze przed przystąpieniem do pierwszej obserwacji przeszli szkolenie obejmujące podstawy wiedzy o strukturze organizacyjnej polskiego sądownictwa, prawach i obowiązkach uczestników rozprawy. Zapoznawani byli również z założeniami metodologicznymi programu oraz narzędziami badawczymi – kwestionariuszem obserwacji rozprawy, którym posługiwali się w trakcie wizyt w sądach. W przypadku projektu „Court Watch przeciw przemocy domowej” szkolenie obejmowało również podstawowe informacje o prawach człowieka oraz problematyce przemocy domowej. Ponieważ nie wszyscy ochotnicy byli prawnikami, w trakcie szkolenia omówione zostały także przepisy zawarte w art. 207 kk. Uczestniczenie w rozprawach dotyczących przemocy domowej wymagało bo-

wiem według nas dodatkowego i pogłębionego przygotowania, ponad to, które co roku otrzymują wolontariusze Fundacji obserwujący posiedzenia sądowe różnego rodzaju w ramach Obywatelskiego Monitoringu Sądów.

Do wydziałów karnych w całej Polsce pomiędzy styczniem a wrześniem 2021 roku wysyłaliśmy wnioski o udostępnienie informacji publicznej w zakresie terminów rozpraw z art. 207 kk w nadchodzącym miesiącu. Następnie rozprawy te umieszczaliśmy na autorskim portalu Fundacji Court Watch Polska – WokandaObywatelska.pl, który umożliwia systemowe i sprawne poszukiwanie obserwatorów na zgłoszone terminy rozpraw. W ten sposób w ciągu 9 miesięcy monitoringu zebraliśmy 294 obserwacje rozpraw z art. 207 kk. Taki sposób doboru próby, wraz ze zróżnicowaniem sądów według instancji oraz lokalizacji geograficznej, zapewnia relatywnie wysoki poziom reprezentatywności naszej próby. Nie należy jednak bezrefleksyjnie uogólniać wyników badania na wszystkie sprawy z art. 207 kk, które odbywają się w Polsce, ponieważ dobór nie miał charakteru losowego.

Sposób prezentacji wyników i uwagi do interpretacji danych

W niniejszym monitoringu wyniki przedstawione zostały w postaci proporcji odpowiedzi „tak” i „nie” dla każdego z pytań. Nie pomijaliśmy również odpowiedzi „nie wiem/nie dotyczy”.

Na wykresach, w przeciwieństwie do corocznych raportów z Obywatelskiego Monitoringu Sądów, w których przedstawiane są jedynie te sądy, w których obserwacja przeprowadzona została

w trakcie minionego roku przynajmniej 25 razy, przedstawione są dane ze wszystkich zebranych obserwacji. Należy pamiętać, że mała liczba obserwacji w niektórych sądach sprawia, że należy z ostrożnością podchodzić do porównania na ich podstawie sytuacji w poszczególnych sądach.

Wszystkie cytaty zamieszczone w tym raporcie opatrzone zostały przypisem zawierającym datę, miejsce oraz nazwę

wydziału sądu, w którym obserwacja była prowadzona. Tak jak w raportach podsumowujących wyniki Obywatelskiego Monitoringu Sądów, również w tej publikacji zdecydowaliśmy się wyróżnić relacje dotyczące pozytywnych sytuacji, przywołując z imienia i nazwiska przewodniczącego składu sędziowskiego. Mamy nadzieję, że prezentowane w ten sposób dobre praktyki znajdą zastosowanie w sądach w całej Polsce.

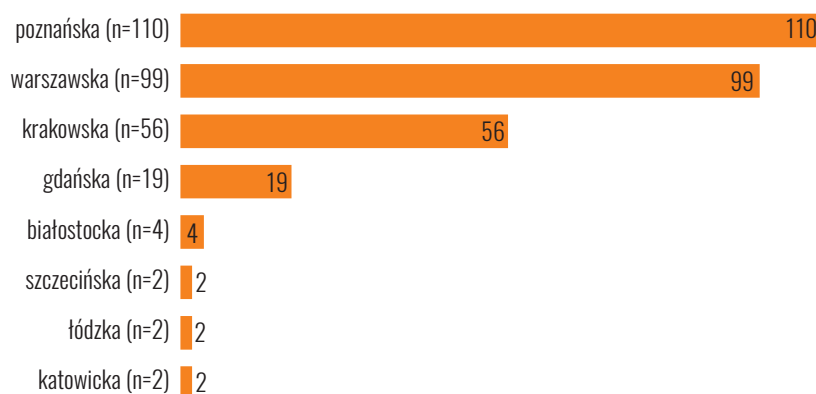
Wyniki obserwacji posiedzeń sądowych

Geograficzny rozkład obserwacji

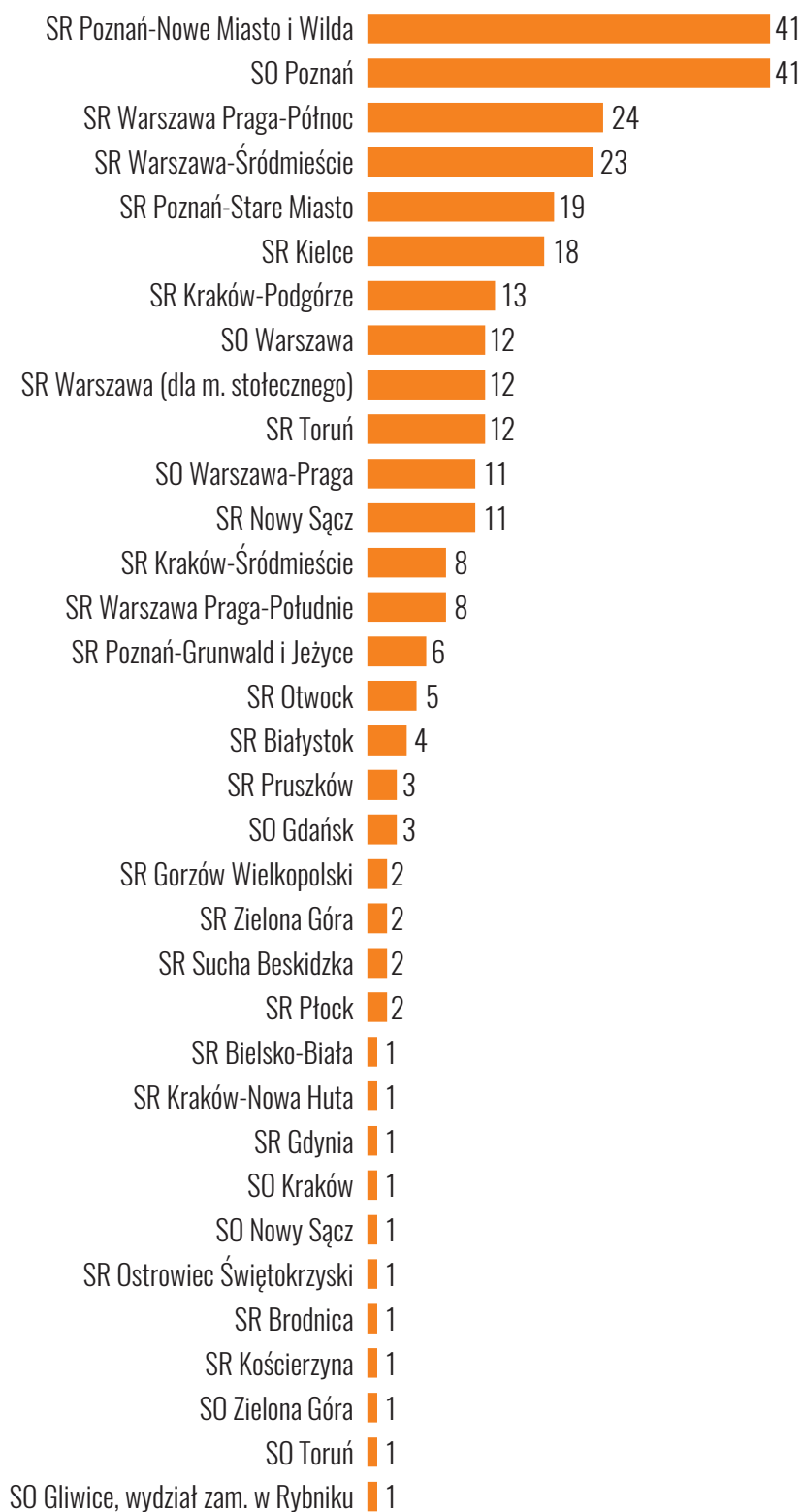
Wolontariusze Fundacji działali na terenie całego kraju, jednak ich aktywność nie rozkładała się równomiernie. Spośród wszystkich obserwacji przeprowadzonych w tym roku w sądach powszechnych blisko co trzecia miała miejsce w sądach podległych apelacji poznańskiej (37%) i warszawskiej (34%),

a prawie co piąta – apelacji krakowskiej (19%). Odsetek obserwacji rozpraw w sądach apelacji gdańskiej wyniósł 6%. Z sądów obszaru apelacji białostockiej, szczecińskiej, łódzkiej i katowickiej spłynęło do nas po 1% wszystkich obserwacji.

Wykres 27. Odsetek obserwacji przeprowadzonych w sądach powszechnych poszczególnych apelacji. (n=294)

Wykres 28. Liczba obserwacji posiedzeń. (n=294)

Najczęściej monitorowanymi sądami były Sąd Rejonowy Poznań-Nowe Miasto i Wilda w Poznaniu oraz Sąd Okręgowy w Poznaniu. Z obu sądów wolontariusze przesłali nam po 41 obserwacji z posiedzeń. Kolejnymi pod względem liczby obserwacji były: Sąd Rejonowy dla Warszawy-Pragi Północ w Warszawie (24 obserwacje), Sąd Rejonowy dla Warszawy Śródmieścia w Warszawie (23 obserwacje), Sąd Rejonowy Poznań-Stare Miasto w Poznaniu (19 obserwacji) oraz Sąd Rejonowy w Kielcach

(18 obserwacji). Następnie Sąd Rejonowy dla Krakowa-Podgórze w Krakowie (13 obserwacji). Sąd Okręgowy w Warszawie, Sąd Rejonowy dla m. st. Warszawy w Warszawie i Sąd Rejonowy w Toruniu obserwatorzy odwiedzili 12 razy. Sąd Okręgowy Warszawa-Praga w Warszawie oraz Sąd Okręgowy w Nowym Sączu po 11 razy. Reszta sądów została odwiedzona po kilka razy.

Nasi wolontariusze przeprowadzili 222 obserwacje w sądach rejonowych (76%) i 72 w sądach okręgowych (24%).

Odwoływanie rozpraw i ograniczenia pandemiczne

W związku z pandemią COVID-19 obserwatorzy rozpraw przed każdą wizytą w sądzie musieli dokonać odpowiednich formalności – różnych w zależności od sądu¹⁹. Czasem było to złożenie wniosku o wydanie karty wstępu, wniosku o udzielenie zgody na uczestniczenie w rozprawie bądź inne wymagania. Na 294 wypełnione kwestionariusze obserwacji rozprawy, 31 spraw zostało odroczone (sąd odroczył sprawę po wywołaniu, do oczekujących wyszedł pracownik sądu lub informacja została podana na wokandzie), a na 5 obserwatorzy nie zostali wpuszczeni ze względu na ograniczenia jawności spowodowane

właśnie pandemią (odmowa uczestniczenia, odmowa wydania karty wstępu); w dwóch przypadkach rozprawa odbyła się o innej godzinie niż wcześniej podana i obserwator po dotarciu do sądu dowiedział się, że posiedzenie już się toczy.

Problemem ograniczenia wstępu do sądów ze względu na pandemię zajmujemy się w oddzielnych publikacjach²⁰, nie będziemy go więc poruszać szerzej w niniejszym raporcie. W dalszej części raportu analizy będą dotyczyły tych 254 spraw, w których obserwatorzy otrzymali zgodę na uczestnictwo i zostali wpuszczeni na salę rozpraw.

19. <https://courtwatch.pl/projekty/publikacje/jawnosci-2020/> [dostęp: 11.12.2021]

20. <https://courtwatch.pl/projekty/projekty-biezace/walczymy-o-jawnosci-w-sadach/> [dostęp: 11.12.2021]

Brak punktualności zwiększa prawdopodobieństwo wtórnej wiktyimizacji

Długotrwałe postępowanie karne jest dla osób pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się szczególnie traumatyczne. Ciężar i konsekwencje emocjonalne wzięcia w nich udziału i wytrwania do ich zakończenia są dla nich często na granicy wytrzymałości. Zależność od sprawcy (w różnych wymiarach) oraz dynamika relacji sprawca-ofiara dodatkowo sprzyjają wycofywaniu się przez osoby pokrzywdzone z zeznań czy zawiadomień. W związku z tym, dla dobra postępowania, należy podjąć działania, aby jak najbardziej ułatwić pokrzywdzonym udział w całym procesie karnym.

Przedłużające się oczekiwanie na sądowym korytarzu na rozpoczęcie rozprawy, naraża osoby pokrzywdzone na kontakt z oskarżonym, a co za tym idzie, prawdopodobieństwo wtórnej wiktyimizacji.

Piszemy o tym bardziej szczegółowo w dalszej części raportu. Dlatego właśnie punktualność rozpoczęcia rozprawy, choć może wydawać się kwestią błahą, w przypadku spraw z art. 207 kk jest niezwykle istotna.

Rozprawa rozpoczęła się niepunktualnie aż w 131 przypadkach, a opóźnienie wynosiło średnio 11 i pół minuty. 120 posiedzeń odbyło się punktualnie. W 40 przypadkach (30%) opóźnienie nastąpiło zdaniem obserwatora z winy sądu lub sędziego, w 29 przypadkach (22%) ze względu na opóźnienie się poprzedniej rozprawy, a w 14 (11%) z winy uczestników. Na 131 opóźnionych rozpraw, tylko w 33 z nich (25%) wyjaśniono powody opóźnienia lub padło słowo „przepraszam”.

Traktowanie uczestników posiedzeń

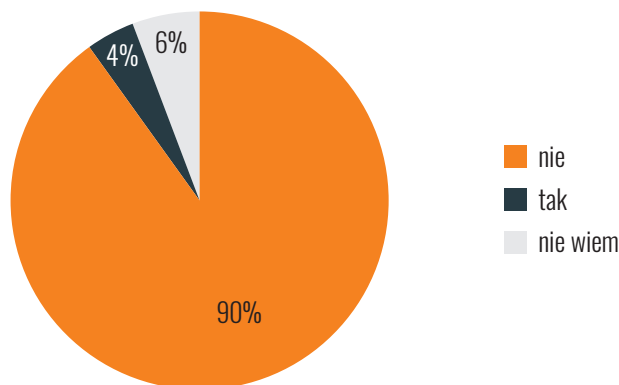
Lekceważące, niekulturalne lub wręcz agresywne traktowanie uczestników rozpraw ma niemalże nieodwracalnie negatywny wpływ na ich poczucie godności i zaufanie do wymiaru sprawiedliwości. W przypadku spraw dotyczących znęcania się nad osobą najbliższą, skutki mogą być jeszcze dalej idące. Ze względu na specyfikę i złożoność przestępstwa z art. 207 kk oraz typ relacji łączącej sprawcę i ofiarę, sędziowie nie

tylko nigdy nie powinni pozwalać sobie na tego typu zachowania, ale jeszcze bardziej wykazywać się empatią i zrozumieniem. Nie od dziś wiemy, że samo spotkanie w sądzie osoby pokrzywdzonej z oskarżonym może prowadzić do wtórnej wiktyimizacji. Jeśli dotożymy do tego niewłaściwe i niegodne zachowanie sędziego, trauma związana z udziałem w procesie karnym nabiera na sile.

Zastrzeżenia do zachowania sędziego

W ramach przeprowadzonego badania o agresywnych lub niekulturalnych zachowaniach sędziów wolontariusze informowali w 11 przypadkach (4%).

Wykres 29. Czy zdarzyło się, że sędzia zwrócił się do kogoś na sali w sposób niekulturalny lub agresywny? (n=254)

Niepokój naszych obserwatorów budziły najczęściej podniesiony bądź wyrażający kpinę ton głosu, widoczna irytacja czy zniecierpliwienie, świadczące o braku profesjonalizmu.

*Nie tyle agresywny, co niewłaściwy. **Sędzia była zła i nie omieszkała tego okazać tonem głosu i sposobem zadawania pytań.***

SR Poznań-Stare Miasto, Wydział Karny, 13.04.2021

Pamiętajmy, że kiedy publiczność jest na sali, sędziowie co do zasady lepiej traktują strony i bardziej starają się, aby proces przebiegał nienagannie. Jest więc szokujące, że nasi wolontariusze bywali świadkami zachowań w sposób jaskrawy świadczących o niechęci do jednej ze stron procesu, takich jak to:

*Nie dosłownie agresywny, ale przewodnicząca przez całe posiedzenie **manifestowała negatywne uczucia do pokrzywdzonej**, podpowiadając np. oskarżonemu, jak ma uniknąć złożenia spontanicznych zeznań, sama dyktując protokolantce słowa, które rzekomo powiedział oskarżony:” [...] proszę o przeczytanie moich zeznań z postępowania przygotowawczego, jeśli doszło coś nowego, ustosunkuję się do tego”. [...] Odrzuciła wszystkie wnioski pokrzywdzonej: o dopuszczenie dowodu z przesłuchania byłych żon oskarżonego, o umożliwienie złożenia zeznań pod nieobecność oskarżone-*

go (byłe żony nie stanowią zdaniem sędzi żadnego materiału dowodowego), a z wyproszeniem oskarżonego z sali jest zbyt dużo roboty i sam dyskomfort i przeżyta trauma pokrzywdzonej to za mało do rozdzielenia ofiary i sprawcy przemocy. **Mówiła to z jawną ironią.** [...] **Do pokrzywdzonej przewodnicząca zwracała się niecierpliwie, wręcz z wyrzutem,** powiedziała: „niech pani opowie o tych awanturach, jeśli miały miejsce...” kazała pominąć w zapisie słowa: „rozciał mi wargę”. **Sędzia okazywała znużenie** podczas składania zeznań przez pokrzywdzoną: odchyłała głowę na oparcie fotela i przyrywała oczy, podierała głowę ręką i przechylała na bok jakby czekając na koniec zeznań. Nie chciała słuchać o przemocy w rodzinie oskarżonego, argumentując, że nie ma to wpływu na wymiar kary dla sprawcy. Przyjęła wszystkie wnioski adwokata oskarżonego (w tym o odrzucenie zakazu zbliżania się do dzieci) przy jednoczesnym odrzuceniu wszystkich wniosków dowodowych pokrzywdzonej.

SR Poznań-Grunwald i Jeżyce, Wydział Karny, 28.07.2021

Ta sama sędzia zakwestionowała ponadto istnienie przemocy ekonomicznej:

Odrzuciła też zarzut przemocy finansowej podnoszony przez pokrzywdzoną **argumentując, że przemoc finansowa to nie przemoc.**

SR Poznań-Grunwald i Jeżyce, Wydział Karny, 28.07.2021

Przemoc ekonomiczna nie jest wymienia wprost w art. 207 kk. Katalog form znęcania się nie jest jednak zamknięty, a przemoc ekonomiczną należy traktować jako znęcanie się psychiczne. Wystarczy zresztą sięgnąć po ratyfikowaną przez Polskę Konwencję Stambulską, która w art. 3, lit. b) mówi, że:

Przemoc domowa oznacza wszelkie akty przemocy fizycznej, seksualnej, psychologicznej lub ekonomicznej zdarzające się w rodzinie lub gospodarstwie domowym, lub między byłymi, lub obecnymi małżonkami, lub partnerami, niezależnie od tego, czy sprawca i ofiara dzielą lub dzielili miejsce zamieszkania, czy nie.

Jak wskazuje Centrum Praw Kobiet: „Przemoc ekonomiczna często towarzyszy innym formom przemocy. Można powiedzieć, że jest rodzajem przemocy psychicznej. Badania amerykańskie wskazują, że w ponad 90% przypadków przemocy w rodzinie mamy do czynienia również z przemocą ekonomiczną. O przemocy ekonomicznej można mówić wtedy, gdy jej sprawca używa pie-

niędzy albo innych dóbr materialnych po to, aby uzależnić od siebie finansowo drugą osobę. Jest to jednocześnie forma zaspokojenia przez niego swojej potrzeby sprawowania nad nią kontroli i władzy”²¹.

Obserwatorzy zwrócili również uwagę na brak wyrozumiałości i cierpliwości wobec przedłużających się lub nie-

składnych zeznań osób uczestniczących w rozprawie. W niektórych przypadkach nieprzyjemne traktowanie uczestników mogło być spowodowane obiektywnymi okolicznościami mogącymi prowadzić do wydłużenia się postępowania karnego. Sposób komunikowania takich zastrzeżeń lub informacji nie może jednak przybierać formy niekulturalnej:

*Podczas przesłuchiwania jednej ze świadkiń sędzia kilkakrotnie prosiła ją, aby powtarzała ona wypowiedane zdania. W końcu powiedziała: „pani tak czasem mówi jakby bez składni”. W mojej ocenie taki komentarz był zbędny. Składająca zeznania dziewczyna była **zdezorientowana**, zapewne po raz pierwszy była w sądzie i widać było, że cała **sytuacja jest dla niej trudna**. Taki komentarz mógł tylko pogorszyć jej doświadczenie.*

SR Kraków-Podgórze, Wydział Karny, 28.05.2021

*Przewodnicząca wielokrotnie zwróciła się w stronę prokuratora w **bardzo nieuprzejmy sposób**, tj. **podniesiony głos** czy słowa „dobrze niech już pan da spokój panie prokuratorze”. Całe zachowanie sędzi wyglądało tak, jakby **faworyzowała** jedną stronę, przez co była **nieuprzejma** dla drugiej. Jednak mogą to być tylko i wyłącznie moje odczucia.*

SR Kraków-Podgórze, Wydział Karny, 23.09.2021

Złe zachowanie jednego sędziego będzie rzutować nie tylko na opinię na temat całej grupy zawodowej, ale przełoży się również na utratę zaufania do sądów

jak i sprawiedliwości w ogóle, co miało miejsce podczas jednej z obserwowanych rozpraw:

*Sędzia od samego początku **wyglądała na zirytowaną**. Wyjątkowo **nieprzyjemny ton głosu**, nieadekwatny do sytuacji. Z czasem było tylko gorzej, bo okazało się, że pokrzywdzone (świadkowie) nie do końca rozumieją pytania i mają trudność w merytorycznym opisywaniu sytuacji (odchodzą również od zakresu aktu oskarżenia). Gdy pod koniec przesłuchiwania dru-*

21. Przemoc ekonomiczna, <https://cpk.org.pl/wiedza/przemoc-ekonomiczna/> [dostęp: 14.12.2021]

giej pokrzywdzonej ta zaczęła płakać, sędzia starała się mówić spokojniej i dokładniej tłumaczyć różne kwestie, ale jej ton wypowiedzi nadal można uznać za szorstki. Jedna z pokrzywdzonych pod koniec swojej wypowiedzi **uznała, że nie wierzy już w sprawiedliwość**. Niewykluczone, że było to związane z tonem wypowiedzi sędzi, tj. uznaniem jej z uwagi na to za stronnictwo.

SR Białystok, Wydział Karny, 05.07.2021

Odniosłem wrażenie, że podczas rozprawy, która trwała krótko i została odroczone, sędzia zachowywał się w sposób **niewielce lekceważący** (gesty wyrażające znużenie).

SO Warszawa, Wydział Karny, 06.08.2021

Nie zawsze wyglądało to tak jakby sąd słuchał. Przewodnicząca momentami, podczas składania zeznań przez świadka, rozmawiała z drugim sędzią, co spowodowało, że **nie wyglądało to tak, jakby przewodnicząca w ogóle słuchała świadka**, to z kolei doprowadzało do tego, że przewodnicząca musiała czytać z protokołu, co przed chwilą świadek powiedział i pomimo tego, że wypowiedź świadka była jasna i zrozumiała, to sąd nie rozumiał i prosił o to, aby świadek wyjaśnił jeszcze raz.

SO Warszawa, Wydział Karny, 08.07.2021

Sąd **nie słuchał** pokrzywdzonej, ciągle jej **przerywał**, sam dyktował protokół. **Manifestował niecierpliwość i znużenie**.

SR Poznań-Grunwald i Jeżyce, Wydział Karny, 28.07.2021

Prowadzenie spraw z art. 207 kk oraz innych dotyczących przemocy domowej, wymaga wyjątkowych umiejętności miękkich – empatii, wyrozumiałości oraz znajomości specyfiki tego przestępstwa. Nie mogą mieć miejsca zachowania przytoczone powyżej, w szczególności podczas przesłuchiwania świadków (w tym pokrzywdzonych).

Ich niepewne czy nerwowe zachowanie jest bowiem uwarunkowane strachem o bezpieczeństwo swoje lub też innych członków rodziny. Zeznawanie w obecności osoby oskarżonej w sposób uzasadniony krępuje i ogranicza świadków i osoby pokrzywdzone (w roli świadka bądź oskarżyciela posiłkowego).

Ze względu na wyżej przywołaną specyfikę relacji między uczestnikami postępowania, rekomendujemy, aby przewodniczący składu sędziowskiego, kierując się dobrem osoby pokrzywdzonej oraz całego postępowania, korzystał z możliwości, jaką daje art. 390 §2 kpk:

*W wyjątkowych wypadkach, gdy należy się obawiać, że obecność oskarżonego mogłaby oddziaływać krępująco na wyjaśnienia współoskarżonego albo na zeznania świadka lub biegłego, **przewodniczący może zarządzić, aby na czas przesłuchania danej osoby oskarżony opuścić salę sądową.***

W obserwacjach, którego do nas spływały w ciągu całego badania, ani razu nie zaraportowano nam o wykorzystaniu przez sąd możliwości, jaką daje ten przepis.

Podejście sędziów i stron do mediacji

Zasadność wykorzystania alternatywnych metod rozwiązywania sporu, w tym przede wszystkim mediacji, w sprawach dotyczących przemocy domowej, jest od wielu lat, zarówno w światowej literaturze, jak i wśród osób zajmujących się tą tematyką, przedmiotem zażartych sporów.

Wiodącym stanowiskiem, popartym w podręczniku Organizacji Narodów Zjednoczonych w sprawie legislacji dotyczącej przemocy wobec kobiet²², jest pogląd, że stosowanie mediacji w sprawach przemocy powinno być niedopuszczalne. „[...] Stosowanie mediacji w takich warunkach oznacza często brak kontroli sądowej oraz oparte jest na założeniu, że strony mają równą siłę przetargową. Może też sugerować, że ofiara jest współwinna przemocy i prowadzić do uniknięcia przez sprawcę odpowiedzialności albo jej istotnego umniejszenia. Równocześnie zwrócono uwagę, że w coraz większej liczbie państw zakazuje się mediacji w takich sprawach [...]”²³.

22. *UN Handbook for legislation on violence against women*, Department of Economic and Social Affairs Division for the Advancement of Women, New York 2009, <https://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/handbook/Handbook%20for%20legislation%20on%20violence%20against%20women.pdf> [dostęp: 14.12.2021]

23. E. Zielińska, *Mediacja w sprawach karnych o przemoc w rodzinie – skala i efektywność w praktyce polskiego wymiaru sprawiedliwości*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2017, s. 13, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/IWS_Zieli%C5%84ska-E._Mediacja-w-spr.-karnych-o-przemoc-w-rodzinie.pdf [dostęp: 14.12.2021]

H. H. Irving oraz M. Benjamin²⁴ dowodzą, że „przemoc tego rodzaju i mediacja to sprzeczność sama w sobie. Przemoc jest bowiem wskaźnikiem dysfunkcji o szczególnym charakterze, gdyż wskazuje na nierówność między małżonkami czy partnerami w zakresie siły, kontroli oraz podejmowania decyzji. Mediacja zaś jest zasadna jedynie w przypadku względnej równowagi sił pomiędzy stronami. Istnieje bowiem obawa, że w przypadku dużego jej zachwiania, nawet doświadczony mediator nie będzie w stanie zapobiec niekorzystnym ustaleniom.”²⁵

Istnieją również opracowania wskazujące na szczególne zagrożenia dla fizycznego bezpieczeństwa ofiar narażonych na eskalację przemocy po wszczęciu procedury mediacyjnej.²⁶ „Stosownie zwraca się też uwagę, że dla ofiary, która często zawiadomienie o przestępstwie złożyła po długim czasie doznawania przemocy, dopiero wtedy, gdy stała się ona dla niej już nie do zniesienia, skierowanie sprawy przez organy ścigania lub wymiaru sprawiedliwości do mediacji, może oznaczać przejaw zlekceważenia

przez system jej cierpień i pozostawienie jej bez pomocy, a tym samym prowadzić do wtórnej wiktyimizacji.”²⁷

Mediacje w sprawach o przemoc domową znajdują jednak również swoich zwolenników w kręgach nurtu sprawiedliwości naprawczej. Podnoszą oni, że w trakcie procesu mediacji może dojść do „wzmocnienia” (ang. *empowerment*) osoby pokrzywdzonej oraz rozliczenia sprawcy z przestępstw, których się dopuścił, a także zmniejsza ryzyko recydywy”²⁸.

W raporcie nie zajmujemy stanowiska w tej sprawie. Naszym celem było zbadanie praktyki sądów w tym zakresie.

Na pytanie „Czy sąd proponował ugodę, mediację lub ze słów uczestników wynikało, że taka propozycja padła lub mediacja była wcześniej prowadzona?”, obserwatorzy w 161 przypadkach zaznaczyli odpowiedź „nie” (64%). Jednak 16 razy zaznaczyli w kwestionariuszu odpowiedź „tak” (6%). Wyniki te potwierdzają podzielone zdania wskazane powyżej.

24. Cyt. za E. Zielińska, *Op. cit.*, s.10

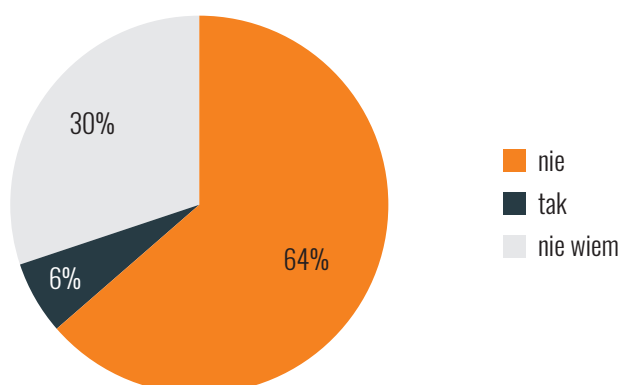
25. E. Zielińska, *Op. cit.*, s. 10

26. A. Gójska, V. Huryn, *Mediacja w rozwiązywaniu konfliktów rodzinnych*, Warszawa 2007

27. E. Zielińska, *Op. cit.*, s. 11

28. Cyt. za: E. Zielińska, *Op. cit.*, s. 11

Wykres 30. Czy sąd proponował ugodę, mediację lub ze słów uczestników wynikało, że taka propozycja padła lub mediacja była wcześniej prowadzona? (n=253)

Obserwatorzy zauważyli zarówno przypadki, kiedy mediacja zakończyła się z pozytywnym skutkiem, jak i te, kiedy nie udała się.

*Tak, z słów sędziego i oskarżonego zrozumiałem, że **mediacje były przeprowadzone i zakończyły się ugodą** między pokrzywdzoną a oskarżonym. Oskarżony wykonuje teraz tę ugodę dosyć sumiennie. Polega ona na kontakcie tylko wtedy, gdy inicjuje go pokrzywdzona, za jej zgodą, przebywanie oskarżonego w innym lokalu, dozór.*

SR Warszawa-Praga Południe, Wydział Karny, 15.07.2021

*Rodzice oskarżonego (strona pokrzywdzona) nie domagali się dla syna surowej kary, lecz **chcieli załatwić sprawę ugodowo**, mając na uwadze dobro oskarżonego.*

SR Nowy Sącz, Wydział Karny, 23.04.2021

*Pokrzywdzona wskazała, że w sprawie o sygn. akt II K 711/14 **była prowadzona mediacja, jednakże oskarżony nie przestrzegał warunków ugody**. Pokrzywdzona była bardziej skłonna do tej mediacji niż oskarżony. Po mediacji doszło do warunkowego umorzenia postępowania, w czasie próby oskarżony powstrzymywał się od przemocy fizycznej. Wciąż stosował wobec pokrzywdzonej przemoc psychiczną.*

SR Otwock, Wydział Karny, 24.03.2021

Mediacja była prowadzona przed tą rozprawą, ale nie przyniosła skutku. Sędzia również proponowała dalsze prowadzenie mediacji, ale oskarżony i jego obrońca nie przystał na to, ponieważ nie przyniosło to skutku i nie wróżyło, aby miało przynieść za kolejnym razem.

SR Kraków-Śródmieście, Wydział Karny, 26.03.2021

Pani sędzia proponowała mediacje, ale minęło pół roku i strony nie doszły do porozumienia. Obecnie będzie sprawa rozwodowa i pani sędzia znów zaproponowała mediacje. Strony miały porozumieć się w tej sprawie.

SR Kielce, Wydział Karny, 10.05.2021

Obserwatorzy opisali też sytuacje, kiedy propozycja mediacji, która wyszła ze strony sędziego, wydawała się być uzasadniona. Podawali też z tego względu szerszy kontekst sprawy.

Sędzia widząc, że strony chcą się dogadać w niektórych sprawach (m.in. kontakt oskarżonego z dziećmi), **zapytała, czy strony rozważyły, bądź są skłonne rozważyć mediację.** Na przeszkodzie mediacji stał fakt iż oskarżony był tymczasowo aresztowany i chciał wnieść o dobrowolne poddanie się karze i uchylenie aresztu tymczasowego, a próby mediacji „przeciągnęłyby” areszt tymczasowy.

SR Kraków-Śródmieście, Wydział Karny, 09.06.2021

Sędzia po wysłuchaniu oskarżonego i tego z pokrzywdzonych, który nie był oskarżycielem posiłkowym zwróciła się do stron: „Po wysłuchaniu Pani (oskarżycielki posiłkowej) sytuacja pewnie się zaogni, dlatego **może rozwiązaniem tej sytuacji byłaby mediacja, jeśli Pani chce ocalić małżeństwo?**”. Sędzia zauważyła, że jest to wydział karny, więc ona nie może przeprowadzać terapii małżeńskiej (ta uwaga nie była pretensjonalna, tylko sędzia prawdopodobnie chciała uzmysłowić stronom sytuację tak bardzo, jak to możliwe). Oskarżony od razu przystał na tą propozycję, zaś pokrzywdzona zaraz po naradzie z pełnomocnikiem zrobiła to samo. **Sędzia jeszcze dodała, że rzadko zdarza jej się proponować takie rozwiązanie w tego typu sprawach.**

SR Warszawa (dla m. stołecznego), Wydział Karny, 17.03.2021

W trakcie monitoringu zdarzyła się sytuacja, w której sędzia usilnie namawiał pokrzywdzoną do podjęcia mediacji. Biorąc pod uwagę obiekcje, co do podejmowania mediacji w sprawach o prze-

moc domową, namawianie do niej tym bardziej nie powinno mieć miejsca. Dlatego poniżej opisaną sytuację oceniamy jako naganną praktykę.

Sąd sugerował stronom możliwość podjęcia mediacji. Zgodził się na nią oskarżony, przeciwna była pokrzywdzona. Pokrzywdzona od początku niechętnie odnosiła się do propozycji mediacji. Mimo że jej zdanie w danym temacie wybrzmiało w sposób wyraźny kilka razy to **sąd przez długi czas namawiał ją** do jej podjęcia. W mojej ocenie w tym momencie sędzia zachował się nieprawidłowo. **Pokrzywdzona wielokrotnie oświadczała, że podjęła już wiele prób porozumienia się z oskarżonym, które nigdy nie przynosiły efektu.** Opowiadała ponadto, że oskarżony jest agresywny i wielokrotnie w ostatnim czasie groził jej i jej najbliższemu. Mimo to **sąd sprawiał wrażenie jakby był szczególnie zdeterminowany, aby do mediacji doszło.** Odniosłem wrażenie, że nie wsłuchuje się wyraźnie w oświadczenia pokrzywdzonej. Ostatecznie sędzia odpuścił i do mediacji nie dojdzie.

SR Poznań-Stare Miasto, Wydział Karny, 08.09.2021

Praktyczne przestrzeganie prawa do rzetelnego procesu

Ocena rzetelności procesu zależy może zarówno od stopnia spełnienia kryteriów formalnych (np. zgodności z procedurą postępowania procesowego), jak i nieformalnych – subiektywnych wrażeń obserwatorów. Elementy te mogą zaważyć na subiektywnym poczuciu sprawiedliwości – m.in. tego, na ile sąd traktował strony równo, czy z uwagą słuchał wypowiedzi uczestników rozprawy, czy orzeczenie było przedstawione w sposób zrozumiały i wyczerpujący, czy zadbano o właściwe protokołowanie przebiegu rozprawy.

Na pytanie „Czy sąd dawał równe warunki przedstawienia swojego stanowiska obu stronom i traktował obie strony tak samo?“, tylko w 5 przypadkach obserwatorzy zaznaczyli odpowiedź „nie”. Były to przypadki, kiedy wolontariusze odnosili wrażenie, że sąd lepiej traktuje jedną ze stron. Podobnie obserwatorzy ocenili kwestię swobodnej wypowiedzi przed sądem. W 7 przypadkach zaznaczyli, że strony, mając głos nie mogły swobodnie się wypowiedzieć oraz że odnieśli wrażenie, że sąd nie słucha ich wypowiedzi.

Na pytanie „Czy przed przyjmowaniem zeznań lub wyjaśnień, sąd w sposób zrozumiały dla świadków i stron pouczał ich o przysługujących im prawach?”, przecząco odpowiedziało 12 obserwatorów.

Do każdej z odpowiedzi „nie” zamieścili oni komentarz. Z komentarzy tych wynika, że było to związane przede wszystkim z nieobecnością stron, czasem również pełnomocników lub obrońców.

Dyktowanie do protokołu

Tradycyjna postać protokołu – spisywanego na żywo przebiegu rozprawy, jest nadal powszechna w sprawach karnych. Sposób prowadzenia protokołu może powiedzieć dużo na temat bezstronności i profesjonalizmu przewodniczącego składu sędziowskiego, dlatego prosimy naszych obserwatorów o skrupulatne

monitorowanie zgodności padających na rozprawie słów z treścią dyktowaną protokolantowi.

Obserwatorzy kilkakrotnie (w przypadku 5 obserwacji) mieli zastrzeżenia, co do protokołowania rozprawy. Najbardziej niepokojący opis dotyczył protokołowania niezgodnie z prawdą:

*Podczas zeznań pokrzywdzonej sędzia kilka razy zwróciła się do protokolantki: „na razie niech pani nie pisze”. Później sama jej dyktowała **po- mijając i zmieniając słowa pokrzywdzonej**. [...] Sędzia dyktowała też więcej niż oskarżony mówił sam, uzupełniając zeznania na jego korzyść, np: „nie zabraniałem żonie kontaktów z rodziną – sędzia dodyktowała: i ze znajomymi”.*

SR Poznań-Grunwald i Jeżyce, Wydział Karny, 28.07.2021

Obserwatorzy najczęściej zwracali jednak uwagę na to, że zbyt pieczołowite dyktowanie do protokołu zaburza swobodę wypowiedzi świadków. W przypadku spraw z art. 207 kk, podczas których

uczestnikom na sali rozpraw często towarzyszą ogromne emocje, przerywanie w ten sposób płynnego przebiegu rozprawy, ma na nią zdecydowanie negatywny wpływ:

*Sędzia była bardzo **zajęta dyktowaniem protokolantowi** – robiła to w sposób uczciwy, lecz **przeszkadzający**. Świadkowie często byli **wybijani z rytmu** – gubili wątki, do których nie wracali, o które już nie pytano, **mieszali się**, sprawiali wrażenie, jakby nie wiedzieli, czy mają odpowiadać sędzi, czy dyktować protokolantowi. Widocznie sprawiało im to dużą trudność, co, zdaje mi się, w niepomijalnym stopniu **wpłynęło na sposób ich zeznawania**.*

SR Kraków-Podgórze, Wydział Karny, 28.05.2021

Sędzia **często przerywała** wypowiedzi świadków, aby móc podyktować je protokolantowi, co jest oczywiście zrozumiałe. Jednak często przez coś takiego świadkowie ucinali swe wypowiedzi w połowie i nie wracali już do tego, co początkowo chcieli powiedzieć. Sędzia często **pomijała te prze-rwane zdania**, nie dopytywała o nie, tylko kontynuowała zadawanie pytań.

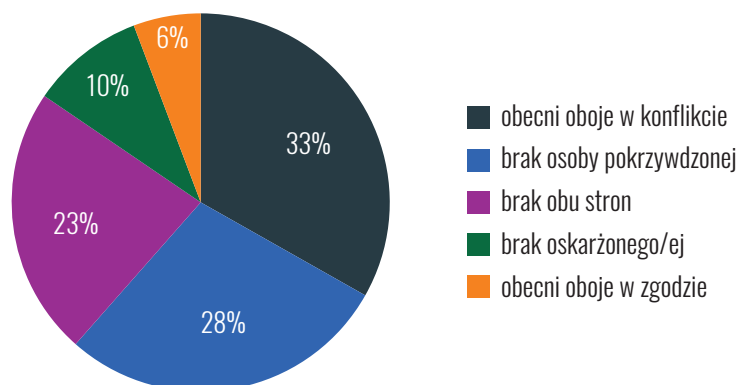
SR Kraków-Podgórze, Wydział Karny, 28.05.2021

Jak pokazują powyższe przykłady, dyktowanie do protokołu w sposób tradycyjny, czyli przez sędziego, utrudnia świadkom składanie zeznań, a co za tym idzie, dotarcie do poznania meritum sprawy. Dlatego rekomendujemy wdrożenie systemu nagrywania rozpraw (e-protokół) także w sprawach karnych.

Wtórna wiktymizacja pokrzywdzonych

Jednym z poważnych problemów, jakie zidentyfikowaliśmy podczas obserwacji z spraw z art. 207 kk, jest wtórna wiktymizacja pokrzywdzonych spowodowana przebiegiem postępowania.

Wykres 31. Obecność na sprawie oraz rodzaj kontaktu między stronami. (n=226)

Naszą uwagę zwrócił fakt, że w przypadku dużej części monitorowanych posiedzeń na sali sądowej nie było jednej ze stron, a czasem brakowało obu. Nierzadko zdarzało się, że na sali rozpraw był tylko sędzia, protokolant oraz obserwator. Policzyliśmy, że na 20% rozpraw (n=64) nie pojawiła się sama osoba pokrzywdzona, na 16% (n=52) nie było ani oskarżonego, ani osoby pokrzywdzonej, a na 7% (n=22) nie pojawił się sam oskarżony. Łącznie zatem, osoba pokrzywdzona była nieobecna w ponad 51% przypadków (n=116) na 226 spraw, gdzie dysponowaliśmy takimi danymi. Na 28% rozpraw (n=88) stawiły się obie strony, ale tylko w 13 przypadkach nie było między

MIEJSCA PONOWNEGO KRZYWDZENIA

Każdorazowa konieczność spotkania z osobą stosującą przemoc, wracanie do traumatyzujących wspomnień, a także zaprzeczanie doświadczeniom osoby krzywdzonej lub obwinianie jej o to, co się stało - może prowadzić do WTÓRNEJ WIKTYMIZACJI

KOMISARIAT POLICJI

- wywieranie presji
- brak empatii i delikatności podczas przesłuchań
- postępowanie się żargonem policyjnym

- wzmacnia niepewność
- przywołuje traumę
- negatywnie wpływa na zdrowie psychiczne
- zniechęca do ochrony własnych interesów i walki o swoje prawa
- zwiększa ryzyko wycofania lub zmiany zeznań

ROZWIĄZANIE: Szkolenia dla funkcjonariuszy i przyjazne pomieszczenie do składania zeznań.

KORYTARZ SĄDOWY

Wspólne oczekiwanie na korytarzu sądowym naraża osobę pokrzywdzoną na:

- zaczepki i groźby
- agresję słowną
- próby wpłynięcia na zeznania
- składanie fałszywych obietnic poprawy i zachęcanie do pojednania

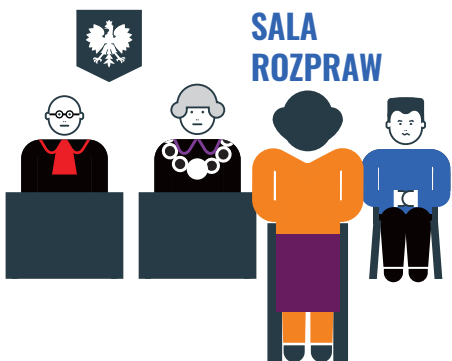

Obawa o bezpieczeństwo swoje i bliskich to ryzyko:

- osłabienia woli dochodzenia sprawiedliwości
- negatywnego wpływu na zeznania podczas rozprawy, ich wycofanie lub odmowę składania
- rezygnacji osoby pokrzywdzonej z bycia oskarżycielem posiłkowym ubocznym

ROZWIĄZANIE: Punktualne rozpoczynanie rozpraw oraz umożliwienie pokrzywdzonym oczekiwania na rozprawę albo wezwanie do złożenia zeznań w odosobnionym miejscu.

SALA ROZPRAW

Zeznawanie w obecności oskarżonego/ej

- to źródło dodatkowego stresu
- często paraliżuje lub krępuje
- prowadzi do rozchwiania emocjonalnego

ROZWIĄZANIE: Wypraszenie oskarżonego/ej z sali na czas zeznań osoby pokrzywdzonej.

Empatyczna i wspierająca reakcja ze strony władz może pozytywnie wpłynąć na zdrowie psychiczne i fizyczne ofiar przemocy i poprawić wskaźniki zgłaszania przemocy oraz zaufania do wymiaru sprawiedliwości.

nimi widocznego konfliktu. Zazwyczaj, Cytaty z obserwacji nie pozostawiają wątpliwości, że dla osób pokrzywdzonych obecność na rozprawie jest często doświadczeniem trudnym: zauważyć objawy wtórnej wiktyimizacji.

*Pokrzywdzona stawiła się przed salą rozpraw około pół godziny przed rozpoczęciem rozprawy. Była **wyraźnie roztrzęsiona**, trzęsła jej się noga i szlochała. Towarzyszyła jej matka, która była dla niej wyraźnym wsparciem. Oskarżeni (tylko jeden z nich, mąż pokrzywdzonej, był oskarżony z art. 207 kk) przybyli tuż przed rozpoczęciem rozprawy, skuci kajdankami, z rękoma za plecami, w asyście policji. Przed rozprawą nie doszło do kontaktu między oskarżonymi, a pokrzywdzoną.*

SR Poznań-Nowe Miasto i Wilda, Wydział Karny, 07.09.2021

Oskarżony próbował nawiązać kontakt z pokrzywdzoną. Oskarżony **nie panował nad emocjami**, został pouczone o zasadach porządku przez ochroniarza. Pokrzywdzona nie reagowała na zaczepki oskarżonego.

SR Gorzów Wielkopolski, Wydział Karny, 19.03.2021

Pokrzywdzony siedział ze swoim adwokatem przed salą. Oskarżona ze swoją pełnomocniczką **były w innej, dalekiej części korytarza**. Nie byli wprowadzani na salę sądową osobno, **nie rozmawiali ze sobą**.

SR Nowy Sącz, Wydział Karny, 23.04.2021

Przed salą pokrzywdzone rozmawiały ze swoim adwokatem. Na korytarz weszła pełnomocnik oskarżonego i przywitała się. Pokrzywdzone nie odpowiedziały na powitanie. Zaraz potem pojawił się oskarżony. Przywitał się słowami „dzień dobry”. **Pokrzywdzone nie odpowiedziały na powitanie. Była to żona oskarżonego i córka, nad którymi znęcał się ponad 20 lat.**

SR Kielce, Wydział Karny, 27.10.2021

Przed salą rozpraw przynajmniej na 12 minut przez rozprawą siedziała pokrzywdzona ze swoją pełnomocniczką. Adwokat i oskarżony wchodzili do

sądu ok. 12 minut przed terminem rozprawy, ale nie widziałem ich przy sali, dopiero na wywołanie zbliżyli się i weszli. **Strony zdecydowanie nie chciały być w swoim pobliżu, przyszły osobno.**

SR Warszawa Praga-Południe, Wydział Karny, 17.08.2021

Powyższe cytaty wyraźnie pokazują, że udział osoby pokrzywdzonej w procesie wiąże się z ogromnym stresem i jest jednoznaczny z narażeniem jej na wtórną wiktymizację.

Dodatkowo sposób przesłuchiwania osób pokrzywdzonych w procesie karnym nie chroni ich przed ponowną wiktymizacją, ponieważ naraża na podważanie ich wiarygodności w obecności oskarżonego, czego ofiary przemocy psychicznej często doświadczają na co dzień.

*O ile oskarżony odpowiadał z miejsca, to pokrzywdzona musiała wystąpić na środek do barierki, co było dla niej dodatkową traumą i znacznym utrudnieniem, bo była po poważnej operacji. [...] W chwili próby obrony pokrzywdzonej przed naruszającym jej prawa adwokatem oskarżonego, sędzia stanęła po stronie adwokata **krzycząc na pokrzywdzoną, że ma odpowiadać**, mimo że nie uchylenie pytań tego adwokata uderzało w dobrostan pokrzywdzonej, wywołując widoczną traumę, aż do łez. Sąd nie bronił ofiary przemocy, chociaż taki ma obowiązek. [...] O ile przewodnicząca chętnie tłumaczyła oskarżonemu, o tyle **zbywała** ofiarę przemocy. **Drwiła** z jej niewiedzy i chaotycznych momentami wypowiedzi oraz błędów językowych (pokrzywdzona jest osobą skromną i raczej mało wykształconą).*

SR Poznań-Grunwald i Jeżyce, Wydział Karny, 28.07.2021

Dlatego sugerujemy zmianę procedury karnej poprzez wprowadzenie do kodeksu postępowania karnego procedury przesłuchania osoby pokrzywdzonej przestępstwem przemocy domowej w specjalnych warunkach, na wzór procedur zawartych w art. 185a-185c kpk, np. z udziałem biegłego psychologa lub

choćby pod nieobecność oskarżonego. W obecnym stanie prawnym rekomendujemy, aby podczas przesłuchania osób pokrzywdzonych przestępstwem z art. 207 kk sędziowie korzystali z procedury z art. 390 § 2 kpk i zarządzali opuszczanie przez oskarżonego sali rozpraw.

Przykłady dobrych praktyk

Powyżej sygnalizowaliśmy głównie nieprawidłowości. Zastosowanie metody *court watch* w badaniu praktyki sądów pozwoliło nam jednak także zidentyfikować wiele dobrych praktyk. Obserwacje te pochodzą z tych samych sądów, aczkolwiek spostrzeżenia, które dotyczyły praktyki sędziów godnej naśladowania pojawiały się u innych składów sądu niż opisane wcześniej zachowania niepożądane. Obserwatorzy zwracali szczególną uwagę na empatię i uprzejmość, jakimi wykazywali się niektórzy sędziowie:

*Pani sędzia prowadząca wykazała się **dużą empatią** wobec osoby pokrzywdzonej. Odroczyła rozprawę, **by pokrzywdzona mogła zeznawać w obecności biegłego psychologa.***

Sędzia Justyna Kabzińska,
SR Kielce, Wydział Karny, 05.05.2021

*Sędzia przesłuchiwała osobę niepełnosprawną ruchowo i niedosłyszącą. Wykazała się przy tym **dużą empatią, mówiła głośno i pytała kilkakrotnie, czy jest słyszalna.** Pokrzywdzony zeznawał siedząc. Oskarżona w sprawie, też starsza osoba, poczuła się źle, miała kłopoty z ciśnieniem i musiała wziąć tabletkę. Protokolantka przyniosła jej szklankę wody. **Sędzia była tym poruszona** i pytała dwa razy oskarżoną, czy trzeba wezwać pogotowie.*

Sędzia Agnieszka Treszczotko,
SR Kielce, Wydział Karny, 14.05.2021

*Sędzia była bardzo miła i uprzejma. Nie dopytywała, kim jestem i po co przyszłam. Kiedy powiedziałam, że jestem tutaj w charakterze publiczności, poprosiła żebym usiadła. **Bardzo uprzejmie** odnosiła się do świadków i widać było, że gdy widzi, że się stresują, **stara się rozładować ich stres swoją uprzejmością** i wskazówkami, komentarzami takimi jak: „**nie ma problemu**”, „**spokojnie**”, „**wszystko w porządku**”. Świadkowie mogli się swobodnie wypowiedzieć i **sędzia rzeczywiście ich słuchała. Roztaczała na sali sądowej aurę zaufania, otwartości i nieskrępowania.***

Sędzia Justyna Dresler-Sewerska,
SR Kraków-Nowa Huta, Wydział Karny, 23.04.2021

Doceniane przez obserwatorów były też sytuacje, w których sędzia wyraźnie dbał o doświadczenie sprawiedliwości proceduralnej u uczestników rozprawy:

Sędzia **bardzo dokładnie** chciał ustalić fakty w sprawie, zadawał dużo pytań, **zachowywał się kulturalnie i z szacunkiem** do wszystkich zgromadzonych.

Sędzia Piotr Kurczewski,
SO Poznań, Wydział Karny, 18.06.2021

Sprawa dotyczyła znęcania się nad pasierbem przez ojczyrna. Oskarżony oraz pokrzywdzony nie uczestniczyli w rozprawie. Ogłoszenie było o godz. 11.20, o czym sędzia wcześniej poinformował, gdyż wcześniej w sali orzekał inny skład sędziowski. Na ogłoszeniu nie było nikogo ze stron, mimo tego **sędzia bardzo dokładnie, rzeczowo uzasadnił wyrok.**

Sędzia Piotr Gerke,
SO Poznań, Wydział Karny, 20.08.2021

Z przebiegu niektórych rozpraw wynikało, że poszczególni sędziowie posiadają wiedzę na temat specyfiki przemocy domowej, co bardzo nas cieszy. Chcielibyśmy, aby był to standard, a nie wyjątek i każdy sędzia pracujący w wydziale karnym powinien taką wiedzę posiadać:

Na ogłoszeniu nie było nikogo ze stron. Oskarżony wrócił do aresztu. Sprawa dotyczyła znęcania się, pobicia, grożenia śmiercią i podtapiania pokrzywdzonej. Sędzia widać **znała się na kwestii przemocy**, bo gdy obrona próbowała wykazać, że przemocy nie ma, bo pokrzywdzona wraca do sprawcy, sędzia powiedziała, że to nie jest argument, bo tak zachowują się ofiary przemocy, że często wracają do sprawców i to nie jest dowód, że nie ma przemocy.

Sędzia Małgorzata Ziotecka,
SO Poznań, Wydział Karny, 14.09.2021

Rozdział IV

Bariery efektywnej pracy ze sprawcami w świetle wywiadów pogłębionych z praktykami

Stanisław Burdziej

Na potrzeby projektu przeprowadziliśmy wywiady pogłębione z 11 przedstawicielami kilku grup zawodowych, odgrywających kluczową rolę w przeciwdziałaniu przemocy domowej. Wśród naszych rozmówców było troje sędziów, kurator, radca prawna, wojewódzka koordynator realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, mediatorka oraz 4 trenerki i trenerzy

programów korekcyjno-edukacyjnych (w tym przedstawicielki „Niebieskiej Linii”). Wywiady trwały przeciętnie ok. godziny. W toku tych rozmów staraliśmy się poznać diagnozę funkcjonowania aktualnie obowiązujących regulacji, jak i poglądy na temat zmian koniecznych do zwiększenia skuteczności przeciwdziałania przemocy.

Diagnoza sytuacji

Zdaniem naszych respondentów,

1. Procedura „Niebieskiej Karty” (dalej: NK) daje właściwe narzędzia; większość sprawców („klientów” programów korekcyjno-edukacyjnych) trafia na terapię z NK, a nie z sądów; problemem jest jednak długotrwałość tej procedury; sprawa

onia ona, że kryje się w niej niewykorzystany potencjał.

2. W ostatnim czasie nastąpiło uaktywnienie się pedagogów szkolnych w kwestii reagowania na przypadki przemocy domowej; przemoc domowa jest przez nich traktowana poważnie.

3. Pandemia przerwała oddziaływania korekcyjno-edukacyjne w części ośrodków; niektóre były w stanie z powodzeniem kontynuować ją on-line (we Wrocławiu formy zdalne stosowane były już w niektórych okolicznościach wcześniej).
4. Procedowana aktualnie nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie budzi kontrowersje m.in. w zakresie terminologii. Część terapeutów popiera rezygnację z określeń „sprawca” i „ofiara” przemocy, argumentując, że były one niepotrzebnie stygmatyzujące i utrudniały skuteczne oddziaływanie korygujące na osoby dopuszczające się przemocy. Inni krytykują zmiany, wskazując, że częścią procesu terapii jest uzmysłowienie sprawcom ich odpowiedzialności i wyrządzonej krzywdy; nowa terminologia – choć zgodna z trendami na Zachodzie – może przyczynić się do wzmocnienia już silnie obecnej u sprawców tendencji do negowania lub rozmywania swojej odpowiedzialności.
5. Brak klientów sprawia, że oddziaływania są prowadzone dla różnych kategorii sprawców łącznie – nie tylko przemocy domowej, ale np. także dla osób, które zostały skazane np. za naruszenie nietykalności osobistej funkcjonariusza Policji w trakcie protestów ulicznych. Utrudnia to pracę ze sprawcami przemocy domowej, którzy przejawiają szczególne cechy wymagające odrębnych metod terapii.

Bariery efektywnego oddziaływania na sprawców

Nasi rozmówcy wskazywali na następujące bariery skutecznego przeciwdziałania przemocy domowej:

1. **Brak zrozumienia problematyki przemocy domowej** wśród policjantów, prokuratorów i sędziów. Sprawy przemocy domowej są popularnie określane lekceważącym mianem „znętań”, zwłaszcza w sytuacji samej przemocy ekonomicznej lub psychicznej, gdy nie występuje przemoc fizyczna lub seksualna. Do tego braku zrozumienia przyczynia się m.in. duża

rotacja wyszkolonych kadr w Policji – wraz z nią następuje utrata wiedzy przeszkolonych wcześniej funkcjonariuszy. Efektem jest często wtórna wiktymizacja ofiar przemocy domowej w trakcie całego postępowania karnego lub umarzenie spraw (bądź mniejsza gotowość ofiar do zgłaszania doświadczanej przemocy). Bywa, że np. fakt złożenia pozwu o rozwód bywa taktowany jako okoliczność poniekąd „tłumacząca” sprawcę przemocy. Inny przykład: skazanie

- sprawcy na dozór elektroniczny w domu, w trakcie którego pobytu sprawca dalej bił żonę, co doprowadziło do wszczęcia kolejnego postępowania. Zrozumieniu wagi zjawiska nie sprzyja także aktualny system przydziału prokuratorów do spraw w sądzie. Zasada stałych dyżurów sprawia, że w sądzie nawet w poważnych sprawach mogą stawać prokuratorzy bez znajomości konkretnej sprawy.
2. Znaczny odsetek orzeczeń z art. 207 kk zapada w **trybie konsensualnym**, w wyniku porozumienia między prokuratorem a podejrzanym (tzw. skazanie bez rozprawy) lub w ramach dobrowolnego poddania się karze. Może to sprzyjać ignorowaniu źródeł problemu, zamiast konfrontacji z jego przyczynami. Dążenie do konsensualnego zakończenia sprawy wyjaśnia także, dlaczego tak mało orzeczeń zobowiązuje skazanych do udziału w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych.
 3. **Kuratorzy** zbyt rzadko wnioskujeją do sądów o uwzględnienie udziału w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych jako obowiązku probacyjnego; przy założeniu, że rocznie warunkowo zawieszona jest kary pozbawienia wolności ok. 7000 skazanych, średnio na 3 lata, można dojść do wniosku, że w dowolnym momencie na wolności przebywa ok. 21000 sprawców przemyśle domowej; spośród nich jedynie niewielki odsetek uczestniczy w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych.
 4. **Warunki pracy terapeutycznej ze sprawcami przemocy:** wśród barier, powstrzymujących część wykwalifikowanych terapeutów wymieniano m.in. opory psychiczne terapeutów wobec pracy ze sprawcami tak specyficznego czynu jak przemoc domowa, a także wymóg szkolenia i pracy terapeutów w parach. Wskazywano także na niskie (zdaniem niektórych „żenująco niskie”) stawki dla terapeutów (60 zł za godzinę pracy wymagającej specjalistycznego szkolenia i silnie obciążającej psychicznie). Z rozmów wynika, że część potencjalnych terapeutów odmawia prowadzenia zajęć ze sprawcami z tego właśnie powodu; z drugiej strony, część terapeutów rekrutowanych do tego zadania pochodzi „z łapanki”, a nie jest zatrudniana ze względu na swoją specjalizację i doświadczenie.
 5. **Myląca terminologia:** określenie „oddziaływanie korekcyjno-edukacyjne” jest uznawane przez niektórych terapeutów za niefortunne. Jak zauważył jeden z rozmówców, „nazwa jest fatalna, dla sprawcy przyjdzie na warsztat jest niemal przyznaniem się do winy”;

tymczasem terapeuci starają się u sprawców stopniowo kształtować zrozumienie własnego błędu. Zdaniem rozmówcy właściwsza byłaby nazwa taka jak np. „warsztaty edukacyjne dla osób uwikłanych w procedurę «Niebieskiej Karty»”.

6. Wprowadzony w 2014 roku **wymóg monitorowania efektów** oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych nakłada nowe obowiązki na trenerów prowadzących te zajęcia i zniechęca ich do podejmowania się tego zadania; monitorowanie skutków powinno być zadaniem osobnego podmiotu. Obowiązek

monitorowania zmusza terapeutów do wyjścia ze swej podstawowej roli „pomagacza” do roli interwenta.

7. Średnie orzekane kary pozbawienia wolności z art. 207 kk są zbyt krótkie, by wielu sprawców zdążyło ukończyć **zajęcia korekcyjno-edukacyjne w zakładzie karnym**. Wymaga to jakiegoś rozwiązania, gdyż osadzeni relatywnie chętnie uczestniczą w tych oddziaływaniach i znacznie częściej niż na wolności pomyślnie kończą te zajęcia. Jednym z rozwiązań byłoby skrócenie okresu trwania zajęć.

Propozycje rozwiązań

Nasi respondenci wskazywali szereg propozycji zmian prawnych, jak i postulatów nie wymagających zmian legislacyjnych. Oto one:

1. **Wprowadzić bezwzględny obowiązek probacyjny** w postaci udziału w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych dla wszystkich skazanych na pozbawienie wolności z art. 207 kk lub obligatoryjnie kierować osoby skazywane za pierwsze przestępstwo z użyciem przemocy (nie tylko z art. 207 kk, ale np. także w wyniku niewłaściwego sprawowania władzy rodzicielskiej lub naruszenia nieetykalności osobistej) na oddziały-

wania korekcyjno-edukacyjne. Ten moment pierwszego skazania daje największe szanse na skuteczne oddziaływanie na sprawcę. Szczególnie istotne jest to w odniesieniu do tych sprawców, na których nakładany jest obowiązek opuszczenia wspólnie zajmowanego lokalu lub zakaz zbliżania się do ofiary – są to silne przesłanki wskazujące, że oddziaływanie takie jest tam pilnie i niezbędnie potrzebne;

2. **Zaktualizować wytyczne Prokuratora Generalnego dla prokuratorów**, zachęcając ich do szerszego wnioskowania do zobowiązania sprawców do udziału

w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych²⁹;

3. Organizacja szkoleń celem zmiany postaw policjantów, prokuratorów i sędziów.

Wszyscy rozmówcy akcentowali konieczność zwiększenia świadomości zjawiska wśród policjantów, prokuratorów i sędziów. Wskazywali, że potrzebne jest priorytetowe potraktowanie tych spraw; tymczasem, w Zakopanem i 140 innych gminach do tej pory nie uchwalono wymaganego programu przeciwdziałania przemocy³⁰. Potrzeba też szkoleń dla sędziów, prokuratorów, a zwłaszcza dla policjantów (w praktyce to oni często wysuwają pierwszą propozycję kary, która jest niemal automatycznie akceptowana przez prokuratora i sąd).

4. Szereg zmian organizacyjnych w zakresie terapii sprawców, w tym m.in.

a. zwiększenie częstotliwości odbywania się warsztatów,

tak, by nowe grupy były organizowane przynajmniej 2 razy w roku;

b. zmniejszenie minimalnej liczby uczestników takich warsztatów do 4-6 osób, zwłaszcza że to optymalna wielkość grupy;

c. zwiększenie wynagrodzeń dla terapeutów;

d. stałe dyżury specjalistów w ośrodkach gminnych;

e. potrzeba wyspecjalizowanego systemu poradnictwa, w tym pomocy prawnej dla osób doświadczających przemocy;

f. rozszerzenie katalogu form oddziaływania, np. o indywidualną pracę z psychologiem,

g. korekta terminologii: nazwa „oddziaływania korekcyjno-edukacyjne” jako niespójnej z założeniami pracy ze sprawcami.

29. Zalecenie takie znajduje się wprawdzie w nadal obowiązujących – jak się wydaje – wytycznych Prokuratora Generalnego Andrzeja Seremeta z roku 2016; zob. *Wytyczne Prokuratora Generalnego z 22.02. 2016 r. dotyczące zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie*. Czytamy tam w punkcie 28, że „prokurator [...] ma na uwadze konieczność wdrożenia wobec skazanego odpowiednich środków o charakterze leczniczym i korekcyjno-edukacyjnym”. Wydaje się, że z uwagi na to, iż od tamtego czasu funkcje Prokuratora Generalnego i Ministra Sprawiedliwości zostały ponownie połączone, zasadne byłoby powtórzenie tej rekomendacji dla prokuratorów.

30. A. Ambroziak, *Nie tylko Zakopane. Ponad 140 gmin w Polsce nie przyjęło programów ochrony ofiar przemocy w rodzinie*, <https://oko.press/nie-tylko-zakopane-ponad-140-gmin-w-polsce-nie-przyjelo-programow-ochrony-ofiar-przemocy-w-rodzinie/> [dostęp: 21.12.2021]

Spis tabel, wykresów i infografik

Infografika 1. Główne wnioski	9
Infografika 2. Rekomendacje	13
Tabela 1. Przemoc domowa: podstawowe dane statystyczne.....	17
Tabela 2. Statystyki orzecznictwa sądów powszechnych w zakresie prawa karnego, w odniesieniu do kar, środków karnych, probacyjnych i innych oddziaływań, wobec osób stosujących przemoc w rodzinie ⁵	18
Tabela 3. Monitorowanie udziału osób stosujących przemoc w rodzinie w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie.....	19
Wykres 1. Ocena adekwatności wyroków sądowych w Polsce. Co sądzisz o wyrokach wydawanych w polskich sądach? (n=2128).....	25
Wykres 2. Punitywizm wobec sprawców przemocy domowej. Co sądzisz o wyrokach wydawanych w polskich sądach wobec sprawców przemocy domowej? (n=2128)	25
Wykres 3. Stosunek do możliwości poprawy sprawców przemocy domowej. Czy Twoim zdaniem sprawca przemocy domowej może się zmienić na lepsze (np. dzięki terapii)? (n=2128)	26
Tabela 4. Wpływ płci sprawcy na skłonność respondentów do interwencji w obliczu poszczególnych form przemocy domowej. (n=2128).....	27
Tabela 5. Wpływ znajomości kontekstu sprawy na proponowany przez respondentów wymiar kary. (badanie 1, n=2128)	29
Tabela 6. Wpływ punitywizmu na proponowany wymiar kary. (n=2128).....	31

Infografika 3. Od zgłoszenia do wyroku.....	37
Wykres 4. Odsetek analizowanych przypadków, w których stosowano wcześniej procedurę „Niebieskiej Karty”. (n=316).....	38
Wykres 5. Formy przemocy wskazane w akcie oskarżenia. (n=316)	39
Wykres 6. Czy sprawa rozpoczęła się od interwencji policji? (n=316)	41
Wykres 7. Kto wezwał policję? (n=228).....	41
Wykres 8. Kto złożył zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa? (n=316)	42
Wykres 9. Odsetek spraw, w których zastosowano środki zapobiegawcze. (n=316).....	45
Wykres 10. Wiek oskarżonych (n=301)	46
Wykres 11. Miejsce zamieszkania oskarżonych (n=301).....	47
Wykres 12. Wykształcenie oskarżonych (n=316).....	47
Wykres 13. Zajęcie lub sposób zarobkowania oskarżonych (n=316)	48
Wykres 14. Czy oskarżony był uprzednio karany? (n=316)	49
Wykres 15. Czy oskarżony był uprzednio karany za przestępstwa podobne? (n=316).....	49
Wykres 16. Czy oskarżony korzystał z pomocy obrońcy? (n=316)	50
Wykres 17. Czy w aktach sprawy pojawia się wątek nadużywania alkoholu przez sprawcę? (n=316).....	50
Wykres 18. Czy w chwili zatrzymania osoba podejrzana znajdowała się pod wpływem alkoholu? (n=183, tylko zatrzymani).....	52
Wykres 19. Relacja: oskarżony – osoba pokrzywdzona zawiadamiająca o możliwości popełnienia przestępstwa. (n=316).....	54
Wykres 20. Relacja: oskarżony–osoba pokrzywdzona dodatkowo wskazana w akcie oskarżenia. (n=86).....	54
Wykres 21. Wiek osoby pokrzywdzonej składającej zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa. (n=316).....	55
Wykres 22. Czy osoba pokrzywdzona wycofywała lub zmieniała zeznania w czasie procesu karnego? (n=316)	59

Tabela 7. Zależność pomiędzy przyjętą rolą procesową i korzystaniem z pełnomocnika a zmianą zeznań przez osoby pokrzywdzone.	61
Wykres 23. Charakterystyka osób dotkniętych przemocą w roku 2020. (n= 85 575)	63
Tabela 8. Skazania prawomocne za przestępstwo znęcania się w latach 2015-2018 z wyodrębnieniem dorosłych i małoletnich pokrzywdzonych.	64
Wykres 24. Jakie było rozstrzygnięcie sprawy? (n=316).....	67
Wykres 25. Jaka kara została orzeczona w wyroku I instancji? (n=316)	68
Wykres 26. Odsetek spraw, w których zastosowano środki karne. (n=316).....	69
Wykres 27. Odsetek obserwacji przeprowadzonych w sądach powszechnych poszczególnych apelacji. (n=294).....	77
Wykres 28. Liczba obserwacji posiedzeń. (n=294).....	78
Wykres 29. Czy zdarzyło się, że sędzia zwrócił się do kogoś na sali w sposób niekulturalny lub agresywny? (n=254).....	81
Wykres 30. Czy sąd proponował ugodę, mediację lub ze słów uczestników wynikało, że taka propozycja padła lub mediacja była wcześniej prowadzona? (n=253).....	87
Wykres 31. Obecność na sprawie oraz rodzaj kontaktu między stronami. (n=226).....	91
Infografika 4. Miejsca ponownego krzywdzenia.....	92

Executive summary

The present report is based on extensive research including a survey of public opinion (n=4000), case file analysis (n=315), monitoring of court hearings (n=294) and in-depth-interviews with 11 professionals involved in dealing with domestic violence in Poland.

Main findings

- Cases of domestic violence in Poland are being **treated routinely** by relevant institutions; lack of adequate understanding of the problem often results in **secondary victimization** and hampers efforts at preventing further violence.
- Victims often **testify** in circumstances which deepen their traumatic experiences – at police stations, considerable time after the intervention, instead of being heard immediately after the intervention;
- At the court, **victims usually testify in the presence of the perpetrator**, although the law allows the judge to order perpetrators to leave the courtroom during this testimony;
- Sanctions imposed by courts **rarely involve participation in addiction therapy or other forms of correctional activities**, because these sanctions are often negotiated between the police and the perpetrators at early stages, and almost automatically accepted by the prosecution and the courts;
- Key institutions involved in preventing domestic violence: the police, probation, prosecution, the courts and therapeutic centers **do not collaborate sufficiently**; as

a result, available resources dedicated to violence prevention are not being used efficiently;

- In 1 in 5 of the cases we analyzed **minor children were not treated as victims** of domestic vio-

lence even though they lived with the victim and/or the perpetrator. Violence of the adults against children is largely invisible to state institutions and the justice system in Poland.

Key recommendations

Amend the code of criminal procedure to ensure that:

- all perpetrators of domestic violence attend correctional activities;
- adult victims of domestic violence testify immediately after the police intervention, preferably at home and in the presence of a psychologist, and in the absence of the alleged perpetrator;
- each person accused of domestic violence is professionally diagnosed for any addictions, and those addicted are granted the assistance of a defense attorney.

Other detailed recommendations are also discussed.

Fundacja Court Watch Polska

Dane Ministerstwa Sprawiedliwości dotyczące osób skazanych na podstawie art. 207 kodeksu karnego (znęcanie się fizyczne lub psychiczne) i wszczętych procedur "Niebieskiej Karty" sugerują, że problem przemocy w rodzinie jest niezmiernie aktualny, a podejmowane od lat działania naprawcze nie przynoszą oczekiwanych rezultatów. Co więcej, wskutek ograniczenia mobilności w związku z epidemią COVID-19 skala przemocy domowej wzrosła na całym świecie, w tym również w Polsce.

Lukę w wiedzy na temat tego, na ile profesjonalnie sądy podchodzą do spraw związanych z przemocą domową oraz czy wydziały karne, w tym sędziowie, są do tego odpowiednio przygotowani, Fundacja chciała wypełnić wykorzystując m.in. metodę *court watch* (udziału publiczności w rozprawach sądowych), którą z sukcesami rozwija w Polsce od 11 lat.

Raport, który trzymają Państwo w rękach, powstał na podstawie badań, które obejmowały akta 315 spraw i obserwacje

294 rozpraw z art. 207 kodeksu karnego – dotyczącego znęcania się nad osobą najbliższą. Fundacja sprawdziła również na reprezentatywnej próbie ogólnopolskiej, jaka jest świadomość społeczna w zakresie rozpoznawania przejawów przemocy, a także zweryfikowała, jakich rodzajów reakcji państwa oczekują na to przestępstwo Polacy. Dodatkowo badacze przeprowadzili wywiady pogłębione z trenerami i koordynatorami programów korekcyjno-edukacyjnych oraz sędziami i kuratorami w celu rozpoznania zalet i ograniczeń stosowanych aktualnie form terapii sprawców przemocy domowej, jak również przyczyn rzadkiego kierowania na nie sprawców przemocy przez sędziów. To największe tego typu badanie zrealizowane do tej pory w Polsce.

Raport z badań empirycznych Fundacji Court Watch Polska pt. „Wymiar sprawiedliwości wobec przemocy domowej” to prawie 100 stron, które obfitują w nowe, ciekawe dane, wykresy, tabele oraz infografiki.

ISBN 978-83-964186-2-3

9 788396 418623 >